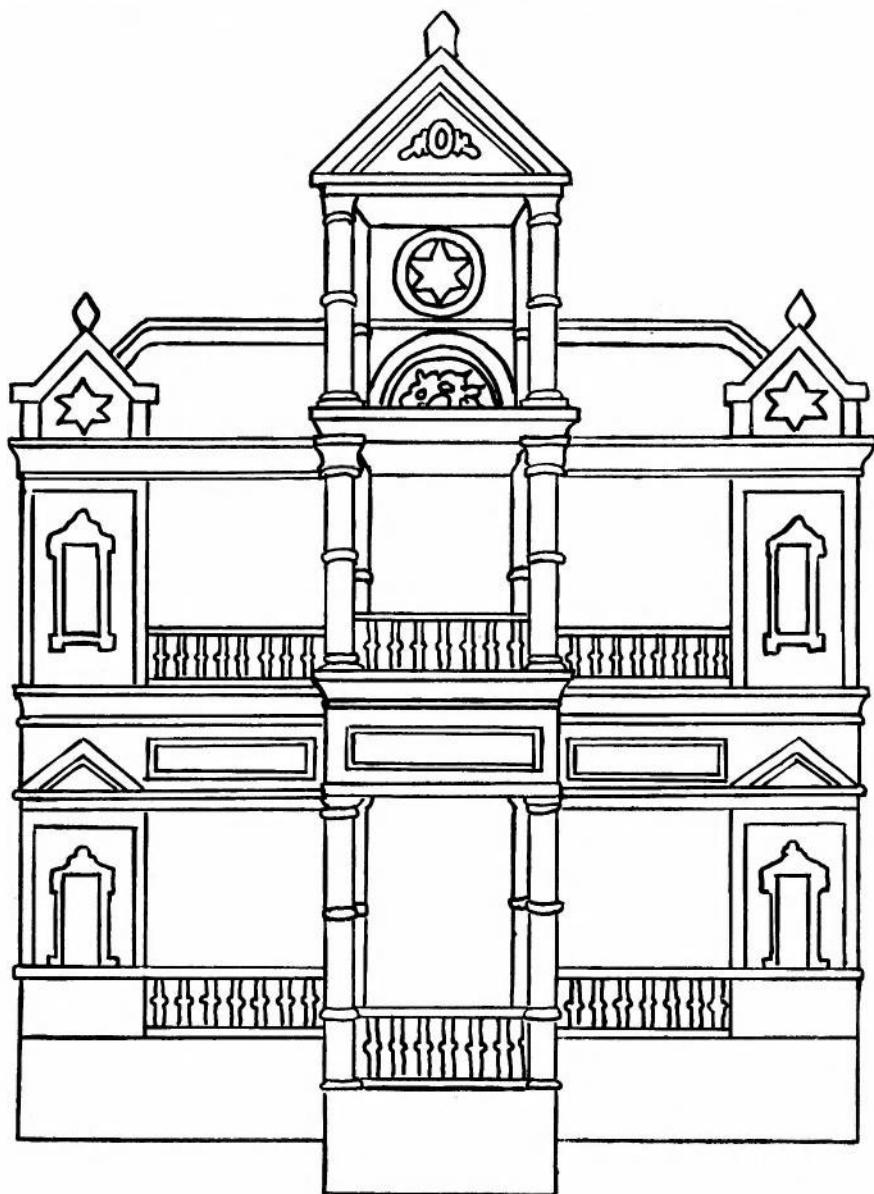

Р. ВОЛОДИМИР

СУЧАСНИЙ ВЕРТЕП

"WERTEP": A CONTEMPORARY MINIATURE THEATRE*

The Ukrainian 17th century puppet show, known as the "Wertep" (also by the names "Christmas", "Easter", "School" drama), was an important stimulus for the leading Polish playwright of the 19th century, Julius Slowacki. "For all my Shakespearean fervor", he admitted, "I am indebted to the 'Wertep'". By means of a laconic use of symbolic language the national theater "Wertep" reflected in its various, colorful, highly emotional and individualistic plays the spirit of the age.

A Contemporary Miniature Theater by R. Volodymyr is the present re-creation of this dramatic form. Roman V. Kuchar (R. Volodymyr), a member of language faculty at Fort Hays Kansas State College, is the author of several collections of poetry (**Hearts Aflame, Banners of Thought, Life Aloft, Poetry in Translation**) and prose works (travel-essays **Space and Freedom**, a novel **Dawning of the Nation**, collections of short stories, etc.). In his new work the author presents his version of the "Wertep" adapted from its past form to one reflecting our own time.

A Contemporary Miniature Theater brings to a focus present day complexities of life and strengthens the psychological superstructure of the plays. The dramatic structure of the old form is, however, basic in the present version. The real link between the historic "Wertep" and its modern counterpart is mainly in their common innate symbolism, in their characteristic use of the personified virtues and vices and, particularly, in their close reflection of the times they portray. In this collection of ten

Р. ВОЛОДИМИР

СУЧАСНИЙ ВЕРТЕП
ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ

ДІТЯМ І ДУХОВИМ ДІТЯМ
присвячую

*Там ваша батьківщина, —
де вперше над батьком ясні зірки засяли*

Лист, 21. "Двері" 1989
Літературний музей
10. 10. 1989, Кодар
Денис
Світлана
Зеленкова
Привіт
Р. Володимир

R. VOLODYMYR

A CONTEMPORARY MINIATURE THEATER

DRAMATIC WORKS

Copyright (C) 1973

Library of Congress Catalog Card Number: 73-79271

U K R A I N I A N P U B L I S H E R S
M U N I C H 1 9 7 3

Druckgenossenschaft CICERO eGmbH, 8 München 80, Zeppelinstraße 67

Р. ВОЛОДИМИР

СУЧАСНИЙ ВЕРТЕП

ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО
МЮНХЕН 1973

Д-р Роман Володимир КУХАР

ПЕРЕДМОВА

Письменник, якого збірку драматичних творів вміщає ця книжка, має вже в сучасній українській літературі на еміграції своє місце, яке здобув собі, можна сказати, неголосно і майже непомітно. Він, щоправда, друкується в еміграційній періодиці ще з 1951 року, але першу збірку віршів, «Палкі серця», яка є фактично збіркою вибраних творів, або «збіркою збірок», що з таких або інших причин друковані окремо не були, хоч до друку були підготовані, видав аж у 1964 р.

Від появи цієї збірки минуло вісім років, але за той час Р. Володимир виявився творчо дуже активним. Поминаючи тут його літературно-критичні і дослідні статті та літературні есеї — він бо не тільки поет, але й літературний дослідник, якого статті про Лесю Українку та інші варти особливої уваги — він видав за той час ще дві збірки поезій, «Височай, життя!» і «Прaporи думки» (1970), збірку перекладів «Поезія в перекладах» (1971) та збірку художніх нарисів «Простір і воля» (1972), а написав значно більше — двотомовий роман «Нація на світанку» (з 1920-40-х років), який уже друкується, та дві збірки оповідань, «Світ людини» і «Верхів'ями буднів», які чекають своєї черги.

Дуже влучну характеристику його поетичної творчості дав сербський поет і літературний дослідник Матея Матеїч, професор славістики Огайського університету, у своїй передмові до збірки «Поезія в перекладах», де він пише, що «Кухарева поезія... характерна провідною ідеєю посвяти людини батьківщині, філософською вдумливістю над питанням життя і смерти, трагікою буття поневоленої нації, геройським світоглядом і мотивами особистої гідності, як і конструктивним творчим оптимізмом» («Глас Канадських Срб», Віндзор, Канада, ч. 1926/1969).

В цій характеристиці, можна сказати, всі головні риси літературної творчості Р. Володимира (Романа Кухаря), який зовсім свідомо й виразно взяв суспільно-національний, а навіть, сказав би я, націоналістичний підхід до поетичної творчости, в сенсі, може, не стільки політичному, як радше філософічному, оскільки основи для ідеології дає філософія націоналізму, тим то його поезії, а також, як читач побачить, і драматичні твори пройняті духом нації, тим духом, що в нього багато дехто не вірить, але який постійно шукає свого всестороннього, а перш за все політичного здійснення в суверенних формах, що тільки в них можливий повний розвиток нації. І це є поетичною мрією поета, яку він виявляє в своїх творах.

Але незалежність і суверенність нації не приходить легко, вона вимагає змагань, страждань і жертв. «Щоб нація була» — «Чесноти мусить хтось плекати», «Щоб нація жила» — життя «Хтось мусить жертувати...», «Щоб нація росла» — «Зразком хтось чину мусить бути», і «Щоб нація цвіла» — «Страждати мусить хтось за всіх» («На підходах до вершин»).

Ці правди, безсумнівно, загально відомі, і поет не мусів би їх читачеві пригадувати, якби все йшло своїм порядком, але нація, як казав Ренан, це щоденний плебісцит, і це глибока правда. Тому й треба постійно пригадувати громаді ті правди, а в цьому й лежить суспільна чинність поезії, яка побіч своєї основної функції, як думає Т. С. Еліот, естетичної, несе якісь нові переживання, спільні більшій чи меншій групі людей, а чи й усій національній спільноті, або нове розуміння давніх переживань, чи врешті, пригадує забуті.

В цьому сенсі Р. Володимира можна вважати переємником духового прапора Є. Маланюка, який у нашій модерній поезії був перший, хто в поетичній творчості підходив до проблеми нації не з позиції народництва, для якого матеріальний добробут та освіта народних мас були головною ціллю (Грінченко), ані з позиції галицького народовецтва національних партій, що постійно шукали співіснування з панівними завойовницькими народами й режимами для збереження субстанції, але як політично свідомий і революційно наставлений поет — член нації, що піднесла прапор волі й змагає до своєї суверенності.

Таким чином, в сучасній українській поезії Р. Володимир видається єдиним, хто здібний перебрати духовний прапор Маланюка, якого відхід закінчив у нашій поезії добу вістниківства, бо з ним відійшов останній із вістниківської плеяди, яка залишила глибокі сліди на духовості українського народу.

Все це однаке не значить, що Володимир є політичним письменником, як не був ним і Маланюк, тим то й він не дивиться на поезію як на політичний засіб до політичних цілей, ані не є він теж поетом виховником, як часом про нього думають, його творчість зовсім не належить до виховної літератури, бо й не твориться вона для тієї мети, хоч виховним цілям вона, безсумнівно, може служити, оскільки в ній є чимало чого такого, що можуть використати виховники, але виховні вартості — то її побічна роля. А той факт, що поет висловлює в своїх творах національні думки, прагнення й почування — національні не тільки в тому сенсі, що за свій предмет вони мають націю, але й у тому, що вони спільні багатьом, як не сказати всім, членам тієї нації, що думають і почувають національно, зовсім не робить його творів спеціально виховними. Саме те, що вони не мають на меті виховних завдань, як і те, що він, поет, висловлює не свої тільки, індивідуальні, а й загальні почування, думки й бажання, саме це надає його творам загальної і тривалої вартості, хоч він і не цу-

рається сучасних і актуальних тем. Правдива поезія, каже той же Т. С. Еліот, перетриває не тільки зміну популярної опінії, але й повну неактуальність тих проблем, якими цікавився поет у дану хвилину. Однака національна ідея, яка дає поетові натхнення і водить його пером, залишиться повік актуальною, навіть якби порушувані ним проблеми перестали бути актуальними і якби всі прагнення нації здійснились, бо ідея нації від того не перестане існувати й керувати людськими діями.

Проте тут хотілося б зробити важливe застереження — про-ти занадто спрощеного популярного розуміння поезії. Поетична вартість творчості Р. Володимира не в його вірі в національну ідею, ані в його світогляді, як дехто думає, ані в релігійності чи в патріотизмі, бо ці вартості характеризують не його творчість, тільки його самого як людину. Творчість його характеризується способом зображення тих вартостей, способом їх виявлення в поетичному творі, бо ті вартості доходять до читача тільки тією дорогою, тобто формою і єдино від форми залежить, чи поетові ідеї, думки, почування дійуть до кожного читача і порушать його уяву, його серце, його волю, а чи залишаться неактивні. Поетичну вартість його творів будуть оцінювати не за патріотизм і не за ідеалістичний світогляд чи за релігійність, а за те, що він шукає для цих ідей, бажань, думок, почувань нових форм, нового поетичного вислову, нових поетичних образів.

Коли з цього боку підійти до зібраних у цій книжці творів, то треба ствердити, що автор не пішов «втертою дорогою», тільки шукав своєї власної, тому між цими його драматичними творами немає ніодної класичної драми, бо він писав їх не за класичним зразком і не для театру, а для вислову своїх думок і міркувань—роздумів про життя, сучасну людину, про рідний край і народ, а зокрема про сучасну українську еміграцію в широкому світі, яка повільно й постійно перетворюється в безформну масу оби-вательів країни, в якій доводиться їй жити.

Отже шукати в його драматичних творах класичної драматичної конструкції зовсім даремно, він радше нав'язує до давньої української традиції і користується формою давніх діялогів, якими колись починалася наша драматична література 16-17 ст., але діялогів усучаснених, з сучасною тематикою і новим змістом.

Може хтось сказати, що в користуванні давніми формами драматичного діялуогу немає нічого особливого нового, але так думати було б помилково, бо давні діялоги в сучасній драматичній літературі і є новістю, новою формою, саме своєю давністю чи архаїчністю, але відновленою і модернізованою. В цьому й полягає поєднання модерного й традиційного («традиції й новаторства»), на що саме й повинна звертати особливу увагу сучасна українська література й мистецтво, щоб не відриватись від рідних традицій, шукаючи нових шляхів, але й не застрюгати в традиційному, ігноруючи модернізм, бо обидві скрайності для укра-

їнської поезії некорисні. Вміння поєднати традиційне з новим — для нашої вільної літератури важлива справа, бо сьогодні ця література — едина вільна і від будь-яких політичних чи програвкових завдань незалежна. Такою вона й повинна залишитися.

Р. Володимир для висловлення своїх умових і душевних переживань вдається, як сказав би Еліот, «до джерел», в тому випадку інших від тих, що їх проповідував Зеров, бо до своїх рідних — до форми діялогів і вертепної драми з інтермедією, в якій виступають давні «лицедії», що одначе говорять сьогоднішньою літературною мовою і ведуть розмови, власне діялоги про наші сучасні питання, які в той же час є й загальними проблемами — про буття, людину, народ-націю, словом, на різні життєві, світоглядові чи філософські теми, які цікавлять чи можуть цікавити не тільки самого автора, але всіх, хто любить думати й роздумувати. А в сьогоднішніх часах роздумувати є про що — упадок людини, моралі, мистецтва, духових вартостей, тому автор і засуджує сьогоднішню безоглядну матеріалізацію життя й мистецтва, техно-сціентизацію й атомізацію духовості, бо хотів би, щоб людина залишилася людиною і не далася втиснути в машину й не стала її коліщатком. «Гідність у житті чи в обличчі смерти», «свідомість свого покликання», «зір спрямований у вічність» і «готовість на жертви» — це ознаки справжньої людини, яку автор завжди і перш за все має на думці. Тому де б він не був, де б не обертається, в нього завжди на умі рідний край і народ і його доля. Він заглиблюється в минуле рідної землі і знаходить там ті особливі риси української людини, яких так конечно потребує сучасність, сучасна генерація, щоб вибороти свободу й незалежність своєму народові. Але це вимагає активної постави, наступальності й експансивності, волі до змагань і боротьби. Цими рисами захоплювався Маланюк, який гостро відчував їх недостачу в земляків і прагнув відродити в них колишніх варятів або козаків, що, як казав Шевченко, «вміли панувати».

Р. Володимир теж шукає вольових людей майже в кожній добі нашої історії і знаходить їх навіть у наших предків кам'яної доби, але... тільки в одиниць, і це є трагедією нашого народу, який, утративши свободу, не спроможний через те її відвоювати, оскільки більшість більше цінить життя, ніж волю. Там і тут. Там земляки мовччики виконують волю наїзника, а тут вони забувають, для чого покинули рідну землю і в більшості потурчились чи поамериканились, або поанглійцілись і згубили вітчизну. Автор хотів би їм допомогти відшукати її і працювати для неї і це хотіння він виявляє в своїх драматичних творах, які още й пропонує читачеві.

Б. Романенчук

ПОЛЯНКА І РАТНИК

(веснянка)

Рано-раненько
личко вмивала,
тихо-тихенько
пісню співала,
Ладо-ладо . . .

ПОЛЯНКА: Коли прилине
Боян мій милий?
Лічить години
нема вже сили.

Вийшов з паланки
ратник завзятий,
став від полянки
все вивіряти,
Ладо-ладо . . .

РАТНИК: Якщо з потреби
не зрадиш тайну,
сватів до тебе
пришли негайно.

Дівка змовчала,
довго ні слова,
раптом зухвала
вирвалась мова,
Ладо-ладо . . .

ПОЛЯНКА: Нівроку, звага
велика дуже,
чому б варяга
ти не подужав?

Згадуй . . . Зненацька
мла з очей спала —
дівка це хвацька,
щó загадала!
Ладо-ладо . . .

РАТНИК: Туди й дорога —
в похід рушати!
Твого бо друга
пора спасати.

Весна, 1971

В заграві забутих ранків

(дійство у трьох відслонах)

Гейс, 1972

В ЗАГРАВІ ЗАБУТИХ РАНКІВ

(дійство у трьох відслонах)

ДІЙОВІ ОСОБИ:

ДАРА, молода дівчина

ТРОЯН, її судженний

ВАВРА, сваха

КЛОБУК, дядько

ВОЛХВ, жрець

ІВГА, янгол смерти

*Перший, другий, третій гурт поспілля і дівчат, члени роду,
дружини, служанки, мужча*

ЧАС: праistorія

МІСЦЕ: первісне лоно батьківщини

1. ВІДСЛОНА

Спалахи багаття проливають багряне світло на тулуб судна й перед сцени, оживлений племінним поспіллям і челяддю. Одні випорожняють пугарі з питва, ці коливаються самотужки, ті парами — в ритмі загальної гульби, прислуга метушиться з їжею між дебелих столів, інші гості поплескують, підспівуючи:

ПЕРШИЙ ГУРТ:

Тож то був господин,
аки з нас ні один —
до бою, ремесла
перший руку приклав. Ой, Дід-Ладо . . .

ДРУГИЙ ГУРТ:

У коморах добра,
повні льохи вина,
аж на нього пора —
зголосилась Мара,
під сам празник сконав. Ой, Дід-Ладо . . .

ПЕРШИЙ ГУРТ:

З середи полював,
вже й ведмедя поклав,
та в четвер — всім на зло,
зубр рогом проколов. Ой, Дід-Ладо . . .

ДРУГИЙ ГУРТ:

Тож від п'ятниці спить —
женихом не бувати,
ось на лаві лежить;
замість нам панувати,
мусів тризни зазнати. Ой, Дід-Ладо . . .

Бенкет продовжується, збоку виділяються дві постаті СВАХА ВАВРА (півголосом до дядька Клобука): Не добре собі починав, погано й вийшло.

КЛОБУК: Ти про що?

ВАВРА: От ще молоденької захотілось.

КЛОБУК: Таж і не те, щоб він старий.

ВАВРА: А може ні? До того й удівець... А що вже дівок і молодиць на роду зазнав! Не одній небіжці про те знаття.

КЛОБУК: Видно, потяг до такого ваш рід почуває.

ВАВРА: Добрий мені потяг. Молода могла б не одне сказати.

КЛОБУК: Або що? Не віддавалась хіба добровільно?

ВАВРА: Агій! Якраз так, як і тепер пропадати має.

КЛОБУК: А не клялася, що померти з ним готова?

ВАВРА: Оце за слово і взяли. А як попереду силоміць напоїли, ще й погрожували, що все одно задусять, коли не подасть того слова — га? Отаке вимушене «я» на їхнє «хто піде з ним»? та й за згоду стало, пробі! Але що вам говорити — і пізно вже й, однаково, не поможе.

КЛОБУК: А ти, може, й більше язика за зубами тримала б, верзеш усяке... Адже й сама Дарина мачуха за жениха цього раяла, нахвалитись не могла, от і тепер не ремствує.

ВАВРА: До всього біда привчить. Та й не рідна вона мати. А коли дійшло до зговорення, то, кажуть, і звичай велить. Старій то, може, що й капне від багатіїв за дівку. Ой, горе, Даруню, яка на тебе доленька! А така в нас вона зіронька красна! Хоч-не-хоч, доню, страшну Івгу пізнаєш.

КЛОБУК: А ти, чуеш, не розгомонюй, аби й тобі, бува, не перепало від тих бутних...

Між тим кухлі з медом далі по столах кружляють, теж і плясання не вгаває. Дехто з челяді підкине вряди-годи дров до вогню, що зразу міцніше спахне. Втім несподівано в тилу виникає замішання, люди розступаються, дають місце й на сцену виходить сімейна група із прибраною по-святковому дівчиною в середині. Вона заточується, один з чоловіків підтримує, щоб не впала. Тут же несуться пісні:

ОДИН ГУРТ:

Хто в опіллі проживає,
горенька не знає —
попрацюєш, поїси,
буде й час у свояси...
Одно тільки добре знай:
тут і жий, і помирай!

ДРУГИЙ ГУРТ:

Вже ведуть — ведуть
на весіллячко,
нате, Дарцю, в путь
яре зіллячко —
щоб від злого берегло
та й від серця відлягло.

ТРЕТИЙ ГУРТ:

Чи не покохала ти,
мила, ще зарання?
Чом тоді весілля те —
не твоє вінчання?
Цить, буде тобі зате
вічне проживання.

ДАРА (пручається, силкується визволитися з оточення,
в розpacні ламає руки, викликає):

Матусенько покійна! Занапостили дочку твою... Трояне —
соколику ріднесенький, хоч ти порятуй!

Із племінного супроводу накидаються на неї, дорікають:

Трояна свого не забула, он кого забаглось... А не погодилась
же сама, кривоприсяжнице?

Безпомічна Дара то подається, то ще раз виривається:

Ні, ні, не хочу я туди. Ніколи не давала згоди — ні на шлюб,
ані на те! Нізащо.

Примліває. Відливавуть, подають напиток, вона ухиляється. Дружки припадають до неї, приголублюють:

Леле — Леле!
Ой, Даруню-сестронько,

що то впало
на твою головоньку?!

Може рано
з Хорсом не вставала,
та Моренą
уві сні спіймала?

Чи з курми ти
спати не лягала,
й накормити
Ївга забажала?

Нагодує
і напоїть до dna,
ткнути тее
більш не будеш годна.

Декілька з рідні небіжчика відганяє дружок. Один з них аж замахнувся:

А нема лиха на вас?! Щур і пек вам! От пристали. Геть з дороги! Борше на одвірки з нею!

З дівчиною йдуть убік судна, підпертого березовими стовбурами, два чоловіки на руках підіймають її «на одвірки» — високий ослін при судні, звідки видно палубу й шатро з мерцем у середині. Надходять наймити з дрючиками і починають вдаряти ними по своїх щитах. Серед гуркоту завіса опускається.

2. ВІДСЛОНА

Сцена представляє верхню частину судна з палубою й шатром позаду. Костир унизу сцени пригасає, решту огортають тіні. Дара все ще на руках чоловіків, піднята «на одвірках» і злегка перехилена через борт, мовчитъ.

Із середини вихиляється ВОЛХВ: Ну, кажи нарешті, що бачиш?

ДАРА: Оте ж несамовите шатро з небіжчиком.

ВОЛХВ: Та ти не так кажеш. Он як треба: бачу я батька, матір ...

ДАРА: Вони коли ще померли! Як же мені їх бачити?

ВОЛХВ: Підіймайте її ще раз. А тепер, дівко, що там видно?

ДАРА: Служанки дві й якісь чужі парубки — то й вас сюди моя чорна доля привела?

ВОЛХВ: Ну бо, що ти! Таж на всіх своїх покійних свояків оце зриш — так годиться й говорити.

ДАРА: Відійшли вони на все туди, звідкіля повороту немає. Тож як їм тута бувати?

ВОЛХВ: Ану, підійміть ту вперту востаннє, хай уже покінчимо. А що тепер перед тобою, кажи!

ДАРА: Ох лишен'ко! Баба Івга з кинжалом підсувається — оце вже мій лютий янгол смерти.

ВОЛХВ: Та ну тебе! Свого пана з товариством на розмові в зеленому саду бачиш, он що.

ДАРА: Не пан він мені й ніколи йому більш оживати! Вчора ж переставився й мене на силу туди до себе тягне.

Волхв скривається, натомість баба Івга (янгол смерти) приступає близче, нахиляється над дівчиною, щось нашипуючи їй. Дара мимохітъ з острахом відсажується:

ІВГА: Виходи ж на гору, кажуть тобі, що ти — очманіла?

Дара все ще вагається, проте чоловіки, що її на руках тримали, підштовхують її й вона таки виходить «по одвірках» на верх судна.

ІВГА: Ну, стягай же, стягай, свої обручі, вже й так ні нащо тобі.

ДАРА: (скидає з рук обручі): На маєш, жінко, тільки не руш мене.

Івга пожадливо вирає Дарі золоті прикраси. Служанки й собі прискакують:

Обручі їй, а твої грині нам!

ДАРА (скидає з ніг блискучі грині, простягає дівчатам):

Беріть, що вам потрібне, нещасні дівчата, але мерцій ідіть звідсіля. Де злочинові бути — не місце вам.

Втім надходять унизу люди з дрючками і щитами, підходять під саму стіну судна, підносять Дарі чарку:

Ось тобі, Дарусино, випий-но на прощання з подругами.

ДАРА: Чого ще вам? Досить мене напоїли передше такі, як ви, аж до нещастя довели. Чиніть уже своє гидке діло наді мною до кінця й не прикрашуйте його. З подругами я й без чарки попрощаюсь.

Співає-рецитує під супровід гуслів:

Даруйте, дружки, гожі, молоді,
що нині вас на завжди попрощаю,
і більш не справим годів-Коляди,
ні долі в Велеса не поспитаєм.

По воду вже до Лади не збіжу,
Ярилових бруньок весни не вглежу,
Велик-день — щедру ласку Дажбожу,
самі вже зустрічайте, я полежу.

Мене згадайте під Купала ще,
коли ми щастя-долю віщували,
чи на русалії, в урочищі,
де ми не раз до вечора блукали.

Як розійдуся, друженьки, в вогні,
то посадіть ви липу наді мною —
дощем Мокоша сплаче по мені,
навік з'єднайте з Ладою моєю.

Тимчасом на палубу вибирається мужва з палицями і щитами, один з гурта знову підходить до Дари й настоює, щоб таки напилася з судини:

Ще раз гречно просимо, панно, випий, повір же, так буде легше тобі, а тоді вже, скільки хоч, доспівуй.

ДАРА: Не мені, а вам буде легше, не так? Що в мене біль приспали, а своє сумління зацитькали. Не хмеліть більше мене, не хочу. Як не за життя, то хоч тепер воля зійти з цього світу з ясною думкою.

НАЄМНИК ЗІ ЩИТОМ: Ну, хай тобі буде, ти краще знаєш, доспівуй уже.

ДАРА (продовжує):

О тлінні, любі батеньки мої:
Були ж ви добрі, треби приносили,
стягалися з куни останньої,
по службах поралися, скільки сили.

ЇВГА: Кінчай своє й негайно ходи в шатро!

ДАРА (доспівує):

Чому ж тоді забрав їх, Господи,
від сироти в нужді до свого раю,
і чом я в капищі цьому біди
отут, на стипі, марно пропадаю?

Появляється Волхв: Не гніви Перуна, на те вже його воля.

ДАРА: Несправедливо ж забирати передчасно, або насильно
життя. Пошто тоді його творити?

ВОЛХВ: Перун знає, що творить!

ДАРА: Не бог він нам, коли вбиває.

ВОЛХВ: Не богохуль! Івго, забирай її прожогом з собою.

Івга хапає дівчину й намагається затягти її в шатро, але Дара не дастється, Івга починає репетувати до служанок за допомогою, проте ті, наполохані, відбігають. Мужва з жерцем (Волхвом) тим часом сходять по одвірках униз і починають там грюкати у свої щити, аби приглушили сподівані крики присудженої дівчини. Раптом з шатра вискачує молодий парубок, дає міцного штовхана Івзі, яка падає, визволяє Дару, й підносить її на руках, цілує, тулють до серця.

ДАРА (без пам'яті) з несподіваної радості): Трояне, голубчику, ти звідкіля взявся?

ТРОЯН: Скривався в шатрі. З тими там дав собі раду. Та нам ніколи тепер... Мерщій геть звідси, поки не пізно й натовп не отямиться. Дарусе, нам довгий шлях — світ заочі!

Кидаються поза шатро, в сутінки, внизу ж за ними гrim-лять удари палиць об щити. Заслона опускається.

3. ВІДСЛОНА

Ще присмерки. Небо на обріях тільки зарожевілось. На сцені вхід до печери між скелями, звідки простягється вид на просторе, хвилясте довкілля: в далині гори, внизу гаї, луги й течія річки; все носить первісний характер. Побіч входу до печери берізка, кущі й великий камінь.

ТРОЯН (молодий муж, виходить з печери, озираючись. Про себе):

Хай відпочине ще. Натомилась, сирітка, цілу ніч бродячи й по вертепах спинаючись. Та й пережила вчора день, що на все життя стане. Але й бійка, небога, а це й урятувало її. Поки я там у шатрі з тими смердами тормосився, могла ж її відьма заколоти. Ну, й нагнала мені страху та тризна, а проте тим лиходіям не піддались. Слава добрим духам дідів — поталанило! Щастя, що і Стрибог наслав вітер. Підкладений вогонь зразу зайнявся і захопив хутко все судно — ще здалеку було видно пожарище. Це люд певно надобре збаламутило, коли навіть і погоні не було. Щоправда, під сумерки то від таких п'яниць і не страшно було б.

Збирає ріця, викрещує вогонь на ватру. Продовжує про себе:

Тепер, Дарусинко, нарешті почнем жити, як людям пристало. Вперше по своїй волі — свободні від напастей опілян, далеко від ненависного племени.

Тимчасом розвиднілось, окрасець неба загорівся, над видноколо виплигнула плесканка народженого сонця. Троян, шанобливо звівши руки в гору, під супровід несміливого щебету птахів, проказує:

О сонце, батеньку!
Початок ти всьому й покров...
Щойно з'явишся — й борзенько
в холоднім тілі грає кров.

Без тебе ніч прийшла б, мороз,
загинуло б усе життя,
та ласкав нам ти й син твій Хорс,
добродію живих — вітай!

Теплом спасши нас від зими,
прояснью світлом наші дні,
щоб боязni не знали ми
і стали мудрістю міцні.

*Зненацька підбігає з печери до Трояна Дара, кидається
йому в обійми:*

О, як чудово наново на світ родитись! Чи правда це, що
я з тобою? Троянику милий — це ти ж мені життя даєш
удруге, по матінці моїй.

ТРОЯН: Скажи радше — сама за нього хоробро боролась . . .
Я, що ж — я тільки дещо допоміг тобі.

ДАРА: О, я й передчуvalа — ти вельми любиш мене, правда?
Скажи, і ще раз, і ще . . .

ТРОЯН: Люблю, люблю, без тебе й жити б не схотів.

ДАРА: А що ж рідні твої на те скажуть? Не мовлять, бува —
не здурів же, що береш таке нінащо, та ще й без віна?

ТРОЯН: Ти мені найрідніша, а вони про тебе не одне добре
знають, не супротивляться мені. Та й не вони, а ти ж,
голубко брава, тепер мене найбільше потребуеш.

ДАРА: О, мій янголе! Відколи пам'ятаю, завжди ти був та-
кий до мене — ніжний охоронець. А як ріднесеньких
моїх, одне по одному, Мара забрала, то ти єдиною під-
порою став . . .

Тулитьсья до нього, продовжуючи: Боярський син, а мною,
незасібною, не погордував. Чому, чому ж інші такі жорстокі?
Чом нам з'єднатись не давали? Адже нам суджено було — це
ж ти, а не хто інший, вінок мій на Купала перейняв . . . І я вже
так раділа, що поберемось.

ТРОЯН: Не одному ж мені ти, зірко, полюбилась, от чому.

ДАРА (виривається з обняття): Ух! Оцей моторошний! Та ще
й по смерті за мною руки простягнув!

Знову припадає до нього: А як ти думаєш, Троянику,
невже таки справді була в тому Перунова воля, щоб мене
в жертву принесли?

ТРОЯН: Перуном лише власні замисли приховують. Богів готов би кожен собі на службу призвати. Ні, Дарусе, не його в тім вина, коли люди загребущі, на чуже добро життя пожадні. Боги ж — не з цього світу, здаля вони від людського посягу. Нема їм меж, ні віку — та й не до наських малих, дочасних діл їм устрявати.

ДАРА: І я так не раз гадала.

ТРОЯН: Якби був на тебе справді Перунів вирок, не вбив би нас одним ударом грому, коли повз його капище ми пробігали?

ДАРА: Атож, правда твоя. Боги далеко, їм не до нас. То що й оті всі ідоли їх варті!? Людська вигадка, та й тільки.

Сонце ряхтить червінню свого щедрого ранкового проміння, пара молодят підводиться з каменя, куди раніше присіли, Дара пригортає до себе берізку, Троян обиймає свою суджену. Птахи розщебетались надобре, співають (рецитують) і вони на зміну.

ДАРА:

Життя святе, прекрасне й дорогое!
В повітрі ти, в берізці й у воді —
пташкам лиш знати, яке ти є благе,
життя ж кохають, хоч вони — в біді.

ТРОЯН:

Нехай кабиця буде нам за піч,
кора за їжу, хижка за житло,
аби лиш воленька бувала в міч
і сонце вічну радість нам несло!

РАЗОМ:

Тут щастя більш, ніж вигід унизу,
життя — усім, не відбере ніхто!
Посадим хліб, добудем дріб, козу,
сімейним, вільним заживем гуртом!

Нехай панує радість і гаразд —
ми підемо в життя й на смерть ураз!

Звертаються до пташок:

Пташки, навік окрашуйте буття —
а стане нам і вам на прожиття!

ДАРА (пестить берізку):

Берізко, разом з нами виростай,
про нашу юність дітям повідай!

ТРОЯН:

Аби любов не згинула — затям,

(повертається до каменя, позначує його кременем):

то й камінь збереже від забуття,
про нас усьому людству передасть!

РАЗОМ:

Нехай панує радість і гаразд!

(Заслона повільно опускається)

10. січня 1972

Душа на волі

(містерія)

Гейс, 1972

Д У Ш А Н А В О Л І

(містерія)

КАМ'ЯНА ДОБА

В печері холод,
промерзли члени,
невпинний голод,
вже дух вогненний
гурта не гріє.
Біда . . . Нічого
і жрець не вдіє,
дарма що довго
карбует звірів
на мокрих стінах —
у добрій вірі,
що приайде зміна
і здобич буде.
Та все даремно —
не вловлять люди,
кінчать нікчемно.

СТАРИЙ ВОЖДЬ:

Лихі боги на нас —
скупі приносим жертви . . .
Прийшов останній час,
готуймося померти.
Розсердили богів —
кінець для нас наспів.

ЛЮДИ:

Вже час, найвищий час,
готуймося померти . . .
розгнівали богів,
кінець для нас наспів.

Лиш Ар — вояк, не згідний.
душа палка, хай сам.
— свого життя і рідних
безчинно не віддам. —

З пічерної криївки
стежки у світ трудні —
за здобиччю мандрівки
ведуть на шлях борні.
Та Ар привик до бою —
що там страхи, загин?
В дорогу за їдою
він виrushив один.
Його безсиле плем'я
безділлям здолане;
вмирати без зусилля —
он що йому страшне.
Провів так Ар на стежках
цілісіньку добу —
в кущах, на прибережжях
таки knура добув.
Назад, ще до світання,
він знemагаючи,
з далекого блукання
харчі приволочив.
В домівці враз новина —
півмертві ожили;
чин вірного їх сина
нову снагу вселив.
Що ж Ар? Він зразу зліг —
три дні вже і три ночі
про бй снить між доріг —
невпинний, неминучий.

СЛОВ'ЯНСЬКА ДОБА

Глибока ніч,
палахкотить багаття,
як від сторіч,
довкола бір-палата.
Чуби нахилені,
дядьки вусаті
І бородаті —
усі замолені.
Кметь біля лицаря,
отроки, смерди,
жінки і жертві —
отак ще з вечора.

ЛЮДИ:

О даждь бог, дажд,
пшениці ярої

і збав від вражд,
хвороби наглої...
Зате тобі —
щолучше з жертв,
ось, нате, біг,
та здержуй смерть...
Маро; Геть! Геть!
О, Ладо-Ладо-Ладо,
що губиш смерть,
спасибіг, мамо-Ладо.

Вогонь горить
у темінь пущі,
а гімн старий
луна, гримучий.

ЖРЕЦЬ:

Могутній! Славен днесь еси.
іже від рабства збавив —
не пожалів дощу, роси.
худібки, дібр, стави.
на літа благі, многая...
Желає челядка твоя:
На віки нам пануй.
в здоров'ячку ликуй!

ЛЮДИ:

На віки нам пануй.
в здоров'ячку ликуй!

ЖРЕЦЬ:

За пашу з піль
закурим хміль,
за племени добробут
приими з овець і дробу.
а за торішній урожай
он жертва — рабе. ниль лягай!

Втім виступив Увир.
найкращий богатир.

УВИР:

Не забирай життя,
воно святе — затям!

Своє вимолюєш,
а рабським нехтуєш . . .

ЖРЕЦЬ:

Йди геть, не заважай,
богів не зневажай!
Женітъ його в ліси,
нехай беруть біси!

Взяли Увира силоміць,
в бору покинули побитим,
сплива життя з мутних зіниць,
він чує — вже недовго жити.
Та ще гадки живі в душі:
Де тут можлива правда суща,
коли боги німі й глухі,
людина ж досі невидюща?

КНЯЗІВСЬКА ДОБА

Вернулися посли,
новини принесли —
о, що за час!
чудовий світ!
не так як в нас —
вже стільки літ.
Там світла, дібр,
убрань, питва,
в нас недобір,
у нас пітьма.
— В них ліпший бог —
та й голосить!
Зве князь небог:

КНЯЗЬ:

Потіштесь, цить!
Якого бога вам —
Аллаха, Мохаммеда?
А може Будда сам?
Чи Єгова? Що, згода?

Згодитись аніруш:
прісного наїдайсь,
скоромного не руш,
від оковити зась,
то рейвах у божниці,
чи скрип — що в возі шпиці,
а то сумують, мов сичі ці . . .

ПОСЛИ:

Хай буде в нас,
як у ромеїв:
о, там краса —
як в небесах!
Хай буде в нас,
як у ромеїв!

КНЯЗЬ:

Гаразд, кияни годні,
на те моя печать.
Гей, піші і комонні,
порядку доглядатъ!
Тут віче так рішило:
прийнятъ новий завіт,
вrostи в ромейську силу,
в широкий вийти світ.
Раби, полонені і смерди!
Валіть і волочіть Перуна
аж до Дніпра, а там хоч звергти,
вперед побивши пруттям-руном,
божка в несамовите хвиль кубло,
щоб більш по нім і сліду не було!

ЗБОРИЩЕ:

Раніш набивши пруттям-руном,
щоб сліду-слуху не було!

Лише Тарпан, старий дружинник,
не веселився, не радів,
розвіркувавши княжий вчинок,
сміливо виступив, повів:

ТАРПАН:

Недобре, князю, чиниш ти —
нове, не звідавши, приймаеш,
старинне легко відкидаеш,
не ти — нашадок заплатить!
На силі власній стоїмо —
ромей ще накладе ярмо . . .
О, схаменися, поки час,
аби не погубив ти нас!

КНЯЗЬ:

Хто проти мене — смерть таким!

Хай не бунтує нам людей —
з кумиром разом у Дніпро!

I до Перунових грудей
припнявши мужа, служанки
жбурнули з ідолом на дно.
Ще борсався, втім знемагає —
неначе був тут, жив колись —
думки Тарпана не вгавають,
аж поки повіддо заливсь.

КОЗАЦЬКА ДОБА

Заревіло, загуло —
ще такого не було ...
Край зруйнований, розбитий,
ніяк мирним людям жити.
З заходу врагів ущерь —
бій тут на життя і смерть,
з півдня віра йде ворожа
— спомагай нас Христе-Боже! —
з півночі й загроза є —
всюди ворог чигає.
Мертвaтиша наступає,
гетьман раду викликає:

ГЕТЬМАН:

Що тут діяти в цім краї?
Це не вчора, не колись,
лицарі перевелись,
кожен хоче вберегтись.
Радьте, що робити?
З ляхом не дружити,
той невіра-бусурман —
турок і татарський хан,
пробував і шведа,
німця, чи гонведа,
підвели мене —
вийшов з порожнем,
що ж тепер почнем?

РАДА:

Радити тут нічого,
та й не та пора —
йде до гіршого,
лихо, радъ-не-радъ,
хочем лиха меншого —
може б під царя,
під протектора?

ЧЕРНЬ:

Хочемо протектора —
православного царя!
Хай живе! Урра!

ГЕТЬМАН:

Так на тому й стати!
Вишлемо послів
в царські каземати.
Щоб ніхто не смів
розбрат загадати!
Та старий Нев'ялий
з тим не погодивсь.
Мудрий та бувалий,
вік тому родивсь —
тямив те, що знали
прадіди колись.
Станувши на кін,
спершись на милиці,
розкриває він
давні таємниці:

НЕВ'ЯЛИЙ:

Гетьмане, позір!
Півночі не вір!
Очі завидущі,
руки загребущі —
це московський звір.
Києва не пощадив,
рідну матір погубив,
ще погубить нас усіх —
це ж диявол — не сусід!
Сили не шукай в чужих,
сила тут — у нас самих.

ГЕТЬМАН:

Геть його з очей!
Не навроchить, чей?
Гнате, щоб не ворожив,
трохи в льоху подержи
і вліпи кiїв з десяток —
віщунам всім — на завдаток.
Бач, який знайшовся вчити,
небилиці городити.

Відвели каліку —
вкоротили віку.
Віщому Нев'ялому
так призначено —
скільки служб давно й тому
зле відплачено?

Лебідь крильми злопотів —
дух пророка відлетів . . .
Не зовсім помер Нев'ялій,
слід по ньому є тривалий,
як від Ара до Увира,
від Увира до Тарпана —
знайде птах свій шлях у вирій,
то й — душа, що Богом дана.

УЧОРАШНЯ ДОБА

Незорана рілля,
ненадпочата нива —
скривавлена земля,
дoba гидка і мстива.
«Земля народові!»,
«Суцільна влада радам!» —
клич служить катові,
знаряддя в нього — зрада.

На бездоріжжях степових
кочують армії і зграї,
усі воюють проти всіх
і впину січі тій немає.
Вождям тут жити і вмирати —
що другий, хоче той вести,
сьогодні «Ave, imperator!»,
а завтра слід по нім застиг.

Земляк, роки заблуканий,
дарма шукає батьківщини,
в цім крутежеві всячини
одної не знайти людини.
Ці хочуть лиш отамана,
а ті — свободі, ще й безліку,
там — за единого гетьмана!
А ті ще за республіку.

Отаманці, махновці,
петлюрівці, гетьманці —
усі — в одному році,
усі — судьби обранці,
в усьому лиш частина,

де ж повна є людина?
Ті йдуть через Варшаву в Київ,
почерез Київ ці — на Львів,
через Москву туди — й такі є,
куди, куди ж вас блуд завів?
За Раду, за соціалізм! —
за клич поб'ються до загину,
як не така — ніякої!
О, де Ти — Україно?
В добі кличів і лозунгів
на істину не стало —
в усіх багато задумів,
прямого глузду мало.

Стріча заблуканий земляк
у полі гурт людей, питает:

ЗЕМЛЯК:

А до вітчизни де тут шлях?
Ніхто із вас, бува, не знає?

ПЕРШИЙ ОТАМАН:

Так приставай, туди ж і ми йдемо,
лиха дорога страх, обійдемо ...

ЗЕМЛЯК:

Ta я весь вік навколо ходжу —
ще перед смертю мушу взріть небогу,
прощайте, ніколи мені, спішу.

ПЕРШИЙ ОТАМАН:

Ну що ж, то йди собі, земляче, з Богом ...
Отак і йде, втім гурт перестріва:

ЗЕМЛЯК:

Де тут вітчизна? Дійду ще до рана?
Скажіть ви, громадяни ...

ДРУГИЙ ОТАМАН:

Постривай!
Вітчизна — я: без холопа й без пана!
Над себе нікого не визнаю,
єднайсь, а ні — під сто чортів з тобою!

ЗЕМЛЯК:

— Такий червяк, аж бач: Вітчизною
себе вважа — подавсь земляк тудою.

Перегодя, на гурт попавши знов,
він до старшини зразу підійшов:

ЗЕМЛЯК:

Дозвольте вас уклінно запитати,
де тут вітчизна наша, — пане-братьє?

ТРЕТИЙ ОТАМАН:

Ото сказав! Не в тім'я битий ти,
Коли не знаєш, що вітчизна — ми є?
Кому ж не з нами — проти нас іти!
Таким — кінець, собака й не завіє.

Вітчизни треба довго ще шукати,
потрапивши не до тієї хати.

ЗЕМЛЯК:

Здоровий будь, мені пора вже йти,
я бачу, добре заблукався й ти;
як знайду вірний шлях, тобі повім.

ТРЕТИЙ ОТАМАН:

Щезай, бідо, хутчіш, а то приб'єм!

Шукав не день, шукав не рік,
усе життя його — вдорозі,
земляк — упертий чоловік,
ходив-питав, шукає й досі.

СУЧАСНА ДОБА

Свою країну втратили...
Зате чужинці вигідно розсілись,
для земляків тюрму звели —
кудись їх вольності й вожді поділись.
Хто хоче жити тут — мовчить,
хіба що звик лише потакувати,
а, зрештою, біда навчить
язика за зубами все тримати.

Земляк вітчизни не знайшовши,
(воркут, мордовій тільки напитав)
вловив один момент пригожий
і звідтіля на захід тягу дав.
Десятки літ від того часу
він навмання усі світи сходив,
вітчизноньку — життя окрасу,
шукає, мов цілющої води.

— Не тут вона, шукай на сході —
від знання захід гороїжиться,
на сході ж кажуть — е десь, годі!
Проте на мапі загубилася.

Якось між землячків потрапив раз:

ЗЕМЛЯК:

А не бува вітчизни хоч у вас?

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЗЕМЛЯЧКИ:

Завузько, пане, і заблизько —
ми думаем по-європейськи.

— Щодалі звідси, геть за обрії,
невільні в вас думки, серця старі —
замислився земляк в біді своїй,
в Австралію далеку аж забрів.

ЗЕМЛЯК:

Скажіть, рідненські земляки,
нема де тут вітчизноньки?

АВСТРАЛІЙСЬКІ ЗЕМЛЯЧКИ:

Далеко, надто вже віддалеки,
туди не злинутъ, брате, вже й думки.

ЗЕМЛЯК:

Та як же можна жити так саміським?

АВСТРАЛІЙСЬКІ ЗЕМЛЯЧКИ:

Ну що ж, ми думаем по-австралійськи.

ЗЕМЛЯК:

Там, у неволі, по-радянськи,
у тих по-європейськи,
у вас лише по-австралійськи,
а де ж по-українськи?

Покинув їх невтомний наш земляк,
проміряв океани він отак —
аж бачить — хмаросягів тут земля,
— ще раз між наших виберуся я. —

Ось на базар попав,
не довго і шукав.

ЗЕМЛЯК:

Добродії шановні і брати!
Тут нашої вітчизни не знайти?

АМЕРИКАНСЬКІ ЗЕМЛЯЧКИ:

Ви, містер, дивовижу завели —
де-де, та ми вдоволені й малим:
принаджуємо всіх отих послів,
сенаторів і губернаторів,
хай лиш по-імені назвуть її,
бо на рекламі цілий світ стоїть.
Реклама, містер, відплатить,
за неї варто заплатити!

ЗЕМЛЯК:

Не на рекламі, а на правді
стояти має світ насправді.
А тим, що в серці правду носять,
ділами власними голосять,
копійка хоч перепаде?

АМЕРИКАНСЬКІ ЗЕМЛЯЧКИ:

Те--те, нема грошей на те!

ЗЕМЛЯК:

То ви вітчизну справді загубили,
пропадуть даром країні ваші сили . . .

Тоді згадав земляк невтішний
про Ара мужність, безкорисність,
Увира святість, справедливість,
Тарпана вірність, самобутність,
Нев'ялого знаття, пророчість —
і звідсіля пішов скоріше.

Знайшов би дійсно, не у снах
її — одну з уродження,
була б, давно була б вона,
як пройняла б усіх одна —
свята мета відродження.

В листопаді, 1970

Ярослава

(драматична поема у двох частинах)

Гейс, 1972

Я Р О С Л А В А

(драматична поема у двох картинах)

I.

Тремтить повітря гомоном пісень,
Куди не глянь — усе аж прагне жити,
Надворі сміх і рух несамовитий,
У спалахах весни п'яніє день.

В малім мешканні присмерк запада . . .
На те юнак в задумі не зважає,
Одним питанням занятий, хоч знає,
Що не рішить — гадай тут, не гадай.

ЮНАК:

Ну що ж, уже так, мабуть, суджено —
Красі за чар свій не відповідати,
Адже і квіти ронять аромати,
Не дбаючи, за що їх вирвано.

І ви, красою обдаровані,
Дівчата горді, холодно минете
Зичливих вам, щоб увійти в тенети
На вас підступно приготовані.

Хто вірно покохав би вас навік,
Із тим лиш рідко зійдуться дороги,
Зате хто владно візьме вас на роги,
Тому в ногах ви — той вам чоловік.

Не варті ви душі піднеслої,
Невинного порода ваша зрадить,
Терпіти вас не можу — зайвий роде,
Щодалі з вами, геть з думок моїх!

(увіходить дівчина)

ДІВЧИНА:

Чогось мій братік голову схилив,
Невже так рано налягли турботи?
Життя вирує, співів перекоти,
А ось його ніщо не веселить.

ЮНАК:

Чого б мені? Посмійтесь вже ви,
У вас же зайцем ті гадки стрибають,
Чи вийде глузд який — про те не дбають,
Важливо: день свій легко проживи!

ДІВЧИНА:

Стривай! Відкіль у тебе той сарказм?
За вішо до дівчат така зневага,
Що не правдива ця твоя заввага,
Життя переконає ще не раз.

ЮНАК:

Даруй, сестричко, не про всіх гадав,
Бувають винятки, як ти між ними,
Та чи між тими, розмальованими,
Одну шляхетну душу хто видав?

Лиш прибирання їм у голові,
Все елегантний виряд і забави,
Аби хтобудь яке вдовілля справив,
Бо апетит і примхи все нові.

В пустих захтіннях всі однакові,
Я ще не бачив дівчини такої ...

ДІВЧИНА:

Ха-ха, який же досвід віковий!
Хоч ти вже краще критики пустої
Оберігався б, милий братчику.
Вона й не личить вікові такому
Та ще й хитку поставив аксіому,
Банальну, легкодуху, не чітку.

Ти надто узагальнюєш усе ...
А втім облишмо словний бій, мій любий,
Даремне тільки спорять наші губи —
Ось Ярославу скоро наднесе,

До неї й добре придивись тоді
І сам вирішуй, чи до того роду
Вона належить, над яким ти гордо
Виносився. (наслухує)

Вже чую по ході —

Вона й іде, шляхетна подруга,
Така вродлива, ніжна й безкорисна,
Не спізниться, прийшла радніш завчасно.
Заходь, моя Яросе дорога!

В кімнату входить панночка струнка,
Мов подих провесни, привіт берізки,
З-під капелюшка видно свіtlі кіски,
Чепурно зчеплені на кшталт вінка.

В очах — блакитно-сизі обрії,
На мармури обличчя тихий задум,
Склади невинних уст несуть відраду,
Серпанок миру обвива її.

Як сарна, привіталась лагідно,
З торбинки китицю добула білу,
Вручила подрузі своїй несміло —
Це проліски, що в мене за вікном.

Слова її музикою здалися,
Юнак наслухує і враз, тепера,
Вона для нього вічна прімавера,
Що в тонах пісні уявляв колись.

Тоді, з черги, мовчання залягло,
На мить панянка хлопця зором пестить,
Мовчить він, лиш очей ніяк відвести,
Дарма сестра байдорила його.

Прийшли на думку сестрині слова —
Цій не належати до того роду,
Що він над ним виносився так гордо!
Це просто діва — давня і нова.

Не про таку поет давніш писав? —
Її приявність — як бальзам на рани;
Одна усмішка оцієї панни
Підняти здатна в лет під небеса.

Мов занімів, шукає опертя
І бачить, як уста її стремтіли
Від слів, що дрібно пташкою злетіли —
Ми вам не перебили в зайняттях?

Було ніяково перечити,
А, зрештою, тут нічого сказати,

Взялась тоді сестриця виручати —
Пробач, чи нас не залишив би ти?

Одну важливу справу маем ми,
До неї не цікаво більш ні кому,
Тобі б розрухатись, чи вийти з дому,
А то засидівся над книгами.

(юнак виходить)

ЯРОСЛАВА:

Аби, бува, твій брат жалю не мав,
Що через нас ...

ДІВЧИНА:

Кудись ходити мусить?
Не бійсь, нехай вправляється, Яросе,
Бо прийде час до діл, а не забав.

ЯРОСЛАВА:

Гаразд. Часу і нам не гаяти,
Бо всюди лютий ворог шаленіє,
Конечне діяти, хоч ми й самі є,
Пора! Я рішена на все, а ти?

ДІВЧИНА:

На це й у мене двох думок нема ...

ЯРОСЛАВА:

Стривай! А що, як батька, матір, брата
В потребі доведеться покидати?
Потисне голод, прийде ще зима ...

ДІВЧИНА:

А в тебе ж мати не одним-одна?
І то на все готова розлучитись,
Коли б судилося нам до смерті битись,
Жиরує ж тут потвора та жадна.

ЯРОСЛАВА:

Тебе тюрма ні смерть не заляка?

ДІВЧИНА:

Якщо вітчизні необхідні жертви
І для її спасення треба вмерти,
Тоді і смерть є бажана й легка!

ЯРОСЛАВА:

Розпитувати далі нічого,
За тебе певна все, сестричко мила,
Відколи, ще з дитинства, подружила, —
Виходьмо ж на свій шлях до гідного!

Наш клич: молись, трудися і борись!
Чи тямиш, раз ми присягли Пречистій,
Що будемо в житті достойні й чисті?
Інакше ми б тепер не встоялисся.

У час насилия, злочинів, низин —
Що нам їх каторги і каземати?!
Коли камінний шлях той і хрещатий
Народ наш поведе до височин.

ДІВЧИНА:

З народом нашим і подружимо,
Аби не підвели обманці піdlі —
Поділимо з ним дні, і темні, й свіtlі,
Для нього ми й життя положимо.

ЯРОСЛАВА

Й

ДІВЧИНА РАЗОМ:

На провесні життя ми присягли,
Що будем чисті, гідні, справедливи,
Тепер, у лихоліття це жахливе,
Так нам здійснити, Господи, звели!

II.

Сіризну безнадійного буття,
Здалось, незвичні заходи прорвали,
Мануфактуру, хліб звозити стали —
Давай, народе! Гопака б утяв!

Покинь журитись, ще чого тобі!
А от і їсти й пити маеш досить,

Роботи чи житла ніхто не просить,
Ну що? Не щастя жити в цій добі?

Отак із гучномовців кожен день,
Дурману слухай в будні й у неділю,
Така нудьга, аж жити надоїло,
А тут іще хвали, співай пісень!

Тоді пішли безстрашні між народ,
Із подругою теж і Ярослава —
Направити, що попсула управа,
Подати вістку, піднести з турбот.

БОРЦІ:

— Не вірте тим, в кого при боці кнут,
Не довіряйте хитрим словоблудям,
За що заплатите важким полюдям
І не очиститесь від іх отрут.

За іграшку, за декілька дрібниць,
Наїзники вам душу пограбують,
Деїнде видрутъ, тут щось наштукують,
А там усім звелять упости ниць.

Не слухайте рознощиків брехні,
Що вам готують рабство, смерть повільну,
Тюрми не вибирайте добровільно,
Залиштесь вірні рідній стороні!

Невтомно ширять правду скрізь борці,
Насаджуючи зерна сил народних,
І вже твердиня — край цей непоборних,
Один закон і синові й дочці:

Ненависне нам ворогів ярмо,
Ми хочем волі власний храм творити,
Господарями в ріднім домі жити —
Катам душі своєї не дамо!

Країною стрясла ворожа лютъ —
Ніхто життя не певен, ні безпеки,
До хати пруть, до шкіл, в бібліотеки,
На муки, смерть провідників беруть.

Зникають люди поголовно вже —
Ті на Сибір, багато по в'язницях,

Провини ж повна кожна одиниця,
За віру, землю, — ти ж за що, душе?

Та духом все ж борці не падали,
Ось Ярослава з подругою діють —
Тривай! Не байсь! І май снагу й надію!
Бо що життя? Душі щоб не взяли!

Таки пірвали й іх катюги злі,
Забрали спершу Ярославу з дому,
А згодом домоглися й тих свідомих,
Хто знав її... Пропав за всіми слід.

Даремний плач, шукання матерів,
Під тюрмами чекання дні і ночі,
Нішо не вдіють виплакані очі,
Не зрушать серця, кат закам'янів.

*
*   *

За той трагічний час юнак змужнів,
Гидотна дійсність груди перелляла,
На думці все сестриця, Ярослава,
Сповняти слід їх замисли важні.

Терор скрізь... Дома теж нема життя,
Батьки прибиті неустанним горем,
Нічого не береться, праці ж гори,
Із світу вісточка не завіта.

То й він бере на плечі свій тягар —
Волочить вулицями — день як ступа,
Знайомі люди, жодне не приступить,
У місті страх, за чергою черга.

ЛЮДИ В ЧЕРЗІ:

— Чекати доки ж барахла того? —
З досадою прорветься не одному.
Дитя заплаче, й мамі час до дому,
— Чергу тримай! — напімне іншого.

Як не відрадно слухати йому!
Юнак ув інститут керує кроки,
— Бодай пропали іхні всі уроки,
Як би зажити раз по-нашому!

ТИІ В ІНСТИТУТІ:

Із коридору чути шепіт чийсь:
— Це товариство Ярослави судять,
Про вирок їй уже пішло по людях...
Затихло... — Господи! Тепер повчись!...

Спішить, мов навіжений, під тюрму,
Душа ридьма кричить же: Яросла-а-ва-а!...
Либонь гірка година їй припала,
Бо щось померклло в серці трудному.

Он жалібниць під муром перейма,
Що цілі доби даром ждуть новини,

ЮНАК:

— Щонебудь, може, і до них долине...
— Про Ярославу звістки в вас нема?
Їх стільки тут, не знає ж ні одна —
По вінця сліз, своїх нещасть безодня,
Подібно в нього, кожна мить турботна
Сестрі і Ярославі віддана.

ЮНАК:

До сторожів тюрми прискакує:

— Скажіть хоч ви про долю Ярослави.
Та з них один лише штика наставив
І погрозив.

СТОРОЖ ТЮРМИ:

— Нікак не ведаем,
Скарее убрайс!
І проганя.
Що діяти? Куди тепер? Не знати...
Дарма й вистоює під муром мати,
Подачу силкується навмання

То в цю, то в ту катівню віднести,
Щоб місце в'язнення дочки відкрити...
Та не повість вислужник норовистий,
Не подадуть про те ніде вістей.

Ні депутат, ні політрук рябий,
Ні в комісаріятах, ні в конторах,
Ні в навісній «прийомній» прокурора —
Яких порогів хто б і не обшив.

Зате чутки в народі про дівчат
Мандрують з уст до уст безперестанно,
Про Ярославу, яснооку панну,
Відомо вже, хоча й кати мовчать.

Тому що серце чисте та палке
І що таких же сорок приєднала,
Злочинна влада смертю покарала,
Віднявши в подруг волю на роки.

По жалощах — обурення зрина:
Віддайте, нелюди, нам Ярославу!
Живу, чи мертву, зразу, без угаву . . .
З народом грізно ремствує й юнак.

Даремне й те . . .

Якось приснився сон —
Прийшла до юнака сестра з в'язниці
І мовить:

ДІВЧИНА:

Стережись, аби в темниці
Ще й ти не опинивсь, бо тут закон —
Кого спіймають, з тим уже й кінець!
Ні рідній справі більше не послужить,
Ані своїм життям не надолужить,
Ламають тут. Не знищать — стягнуть ниць!

ЮНАК:

Порадь, сестричко, що чинить мені?

ДІВЧИНА:

Минай порогів хати, йди в підпілля,
Де конче вберегтись від їх свавілля,
Вершивши чини Ярославині.

ЮНАК:

Про Ярославу мовиш. Де ж вона?

ДІВЧИНА:

Немає. Всіяла вогні надії,
Тепер і ворог нічого не вдіє.
Завдання виконавши, обрана,
Пішла в довічне, гідна подруга . . .

ЮНАК:

Ті звірі і її закатували!
Як помогти? Щоб ви там не пропали...

ДІВЧИНА:

Робіть своє — й від нас нема доган.
Коли б же пеклу цьому час минав
І нас, тікаючи, кати б лишили,
То порятуйте в'язнів кволі сили,
Допоможіть з неволі вийти нам...

* * *

Таки той час наприкінці прийшов...
Недобитків ворожих більш немає,
Юнак із друзями в тюрму змагає,
Коли втім вість морозить в жилах кров:

СВІДКИ ЗЛОЧИНІВ:

Гієни ті вчинили скрізь різню,
Духовників, жінок не пощадили,
Сліди кривавих злочинів лишили —
Покличте впізнавати всю ріднію!

Гурток нещасних в'язнів зацілів...
Юнак чимдуж на поміч поспішає,
Сестри даремне поміж них шукає,
Нема її — й від горя занімів.

Тоді одна з жінок озвалася:

ЖІНКА:

Вона ще, може, і в живих, молодче,
Тих недобитих, правда, неохоче,
На схід взяли... Не побивайтесь...

В душі, мов каменем, обсунулось:

ЮНАК:

За панну Ярославу не чували?

ЖІНКА:

Про мученицю ту ми добре знали,
Сусідкою бувати й довелось.

Зректись ідеї слідчий натискав,
На що вона ні трохи не зважала,
Щоб інших видала — й тоді мовчала,
Зазнаючи знущань і п'ястука.

Признайся до вини! — раз чую крик,
І, думаете, що ж та відповіла —
Моя вина прозора, сніжнобіла,
А ваша полум'ям пожеж горить.

Які б насильства і нечувані —
Страхіття мук ій духа не зламало.
Одного дня шляхетної не стало,
Та світла пам'ять збереглась по ній.

* * *

О дійсності, яка жорстока ти!
Мов уві сні кудись юнак зміряє,
Одна лиш думка гостро прошибає —
Ще приайде кара і на вас, кати!

Хоч ви позбавили мене весни,
Видіння все ж прекрасного не вбили,
Його й візьму з собою до могили —
Життя рідку перлину без ціни:

У тій засвітній візії — одна,
Об'єднана з сестрою Ярослава,
Краса спокійна, чиста, величава,
Його свята, нетлінна провесна.

9. березня, 1972

Еміграційний будень

(Дія в одній відслоні)

Нюбург, Н. Й.-Гейс, 1972)

Е М І Г Р А Ц І Й Н И Й Б У Д Е Н Ъ

(Дія в одній відслоні)

ДІЙОВІ ОСОБИ:

АНДРІЙ ПРОСТЕНКО, молодий урядовець

ІВАН МАХНИБРІД, водій авта Простенкової агенції

ЗЛИДЕНЬ, клієнт

САША, водій авта іншої агенції

БРИНСЬКИЙ, журналіст

ГЕЛЕНІВ, професор

СТУДЕНТ

ЛЕСЯ, урядничка

ЧУМАК, клієнт

ВАЛЯ ГАДЮЧЕНКО, емігрантка

ПОЧВА, клієнтка

ЧАС: Після другої світової війни

МІСЦЕ: В одному еміграційному осередку

СЦЕНА: Станиця Еміграційного Комітету

Ранок. Простора кімната, знизу доходять тони ірляндської народної пісні: Ту-ра-лу-ла-лу-ла... Між тим — переклики емігрантів при вибираних своєго сніданкового пайку. В кімнату входить Іван — молодець 20-ти років, неуважно одягнений; коротко нишпорить по кімнаті, а тоді —

ІВАН: Ну, ѿ Андрюша, впіймав тебе накінець. А то, звичайно, всьому Іван винен... Спізнився, забув, не знав. Не так же, пан Простенко, все біда тобі з Іваном... А от сьогодні, то ѿ ти забарився.

Знову позирає на годинник і протяжно проказує:

8 година, 5 хвилин, а пана офіцера другої кляси все ще нема... (добряче-глумливо бідкає). Ех, і горе було б Іванові, якби оце він на хвилин кілька...

У коридорі чути згук прискорених кроків, Іван насторожується, входить Простенко, молодець свіжого вигляду, старанно одягнений. Спішно ступає вперед. Іван випростовується в показово-робленій пошані:

Вітаю з припізненням!

ПРОСТЕНКО (здивовано озираючись на Івана): А, це справді ви, Іване, доброго ранку. Чи не вперше впору найшлися, значить, наука не йде в ліс. (хвилину розваживши) Гаразд, добре, що ви тут. Пізнім вечором домагалися з нашої централі письмового звіту про хід еміграційних справ (іде до шафи з актами). Ось тут він, виготовлений (передає Іванові). Перед тим, як доручити звіт, вам конче треба заіхати в будинок міжнародної установи й віддати секретареві облік наших адміністративних оборотів, інакше бюджету для нас не складуть (вручає Іванові й цього листа). Місце знаєте, не переплутаєте?

ІВАН (приймаючи листа, важко й ущіпливо): Як же ні, вас тут іще не було, як я за ваших попередників туди їздив.

ПРОСТЕНКО: Тоді прекрасно. Отже листи — кожен у своє місце, а адресу нового приміщення централі то вже хіба віднайдете...

ІВАН: Що це я в вас дітвак, неписьменний? А щодо централі, то (самозрозуміло посміхаючись) вистачить справитись у любого Фріца.

ПРОСТЕНКО (розсміявся): Ви певні, що це буде Фріц?

ІВАН: Ну, хай і примірно Гельмут, зватиму й так. Хтонебудь обізветься.

ПРОСТЕНКО (добряче): Подивуватися б вашій зарадності. Ну, дивіться, довго не баріться, справи є.

ІВАН: Пан Простенко, а вам би так по-менше справами займатися, вони не втечуть, та от за якою панночкою розглянутись, то не вадило б (перебиваючи Простенків спротив) — ех, і молодичка для вас у мене є.

ПРОСТЕНКО (негодуючи): Що це ви, облиште!

ІВАН: Та ні, я не жартую, саме вчора допитувалась за вами така красуня, що й ну! Емігрувати збирається чи що . . . А, може, праці шукає? . . .

ПРОСТЕНКО (згадуючись): Ви не про панну Лесю хіба? Вона з одним студентом від сьогодні в нас працюватиме, обидвое допомагатимутъ.

ІВАН: Ішо-о? Є врешті повний персонал? Ну, і слава Богу. А то я думав, що мені з вами ще довго доведеться тягнути працю за чотирьох. Стільки ж було до вашого приходу, і то нарікали, що роботи черезчур, поки всі разом, малоощо не в один день, поемігрували. Ото халепа скілася, коли ті централю так заскочили. (щось пригадавши) Та ні, я не про вашу Лесю, ту Валею звуть. Ну й хороша, кажу вам, саме вам підходить.

ПРОСТЕНКО (пораючись біля своїх паперів, рішуче): Нічого мені не відомо про неї. Бережіть її, коли сподобалась (втім спохоплюється) — хоч ні, у вас дружина й діти (сидіє за бюрко) . . . Ага, щодо панни Лесі та студента, то прошу вас віддавати їм належну пошану.

ІВАН: Атож, звісно, (підбігає до Простенка, що береться за листування) — хіба я тебе, Андрюша, будь-коли не шанував? А от минулой неділі не возив весь вільний час від праці по всяких музеях, костьолах і ботанічних городах? Яка ж затрата часу! А можна було б отак гарненько в ресторанчик та хоч на пивце. Ну, як ні, то хоч заїхати б у путній кабарет, кіно . . . От і розчарувався, вже краще було б поїсти хорошого омлета, ніж дивитись на того вашого «Гамлета».

ПРОСТЕНКО: От Іван — то Іван. Як же тут вас чогонебудь навчити? (заглибується у працю, Іван же не покидає думки втягнути Простенка в дальшу розмову).

ІВАН: Ну, що й такого повчального, хоча б у тім погрудді жінки? Нічого, красива, та без рамен, товар на вартості тратить.

ПРОСТЕНКО: Та це ж Венера з Мілес, прославлений твір античної культури.

ІВАН: Оце я так і знат, для вас усьому своя назва. Повалені доми по вулицях — та й ті вам румовища імперії (дзвонить телефон).

ПРОСТЕНКО (негайно простягає руку за слухавкою, робить знак Іванові змовчати): Переселенчий Комітет. Простенко (слухає уважно). Оце вам короткий звіт: упродовж минулого тижня покінчено вісімнадцять справ, три родини, в цілому десять осіб, приняті на виїзд у ЗДА, візи є, люди готові до найближчого транспорту. Чотирьох самітних затвердили за контрактом на працю в Бразилії, одній родині виклопотали переселення в Парагвай, одні й другі на днях залишають Європу. Виїзд одного, на жаль, відпав, випадок відкритої туберкульози. Продовжуємо заходи переселити кілька родин у Францію й Аргентину, чекаємо на виготовлення контрактів праці, і ще декілька індивідуальних справ виїзду студентів на продовження студій в Єспанію й Англію. (прислухається) Гаразд, зараз же по обіді приїжджаю в ваш осередок перебрати дальші справи, пане секретарю. (слухає) Дякую, діятиму згідно з вашими інструкціями, до побачення. (в часі телефонічної розмови Іван нетерпляче крутиться по кімнаті, виходить на коридор, звідкіля вдаряє хвиля різного голоса й гамуру житлового будинку, де приміщується станиця).

ПРОСТЕНКО (покінчивши розмову, кладе слухавку, яку зразу підхоплює службовичка з сусідньої кімнати через спільне віконце): Де це той шибайголова знову подівся, а пора б їхати. Якби стільки ж пристрасти до обов'язків, що до розмов у нього! Хоч звільнити його із праці! Проте ніяк — жінка, двоє діток... (піднесеним голосом, за дальшою працею) Гей, Іване! (від дверей пронісся несміливий, ледь чутний стукіт).

ПРОСТЕНКО (випроставшись): Прошу, заходьте. (Двері незначно відхиляються і входить, а радше протискається в них похила, прив'яла постать Злідня, чергового клієнта Комітету. Вагається, йти далі чи ні).

ПРОСТЕНКО: Добрий день, присядьте, будь ласка.

ЗЛИДЕНЬ: Та я й не знаю, чи повинен... Прийшов за допомогою, Злиднем звуть (збирає думки, присідає на країчку крісла), кілька разів уже заходив...

ПРОСТЕНКО: Радо послужимо, в чому буде можливо; розкажуйте.

ЗЛИДЕНЬ: Я — з того боку. Ще й на світі не було, як батька знищили оті комнезами й виконкоми, як мати звали іх, що то в час «продразвійорстки» грабували людей по хуторах. На силу з того года мати з дітьми пробивалися. А ось в час голоду, ще підростком, не мав я серця дивитись на повільну смерть сім'ї, почав кидатися сюди й туди наосліп, потяг у город, та й там не добре було. Вернувшись до дому, своїх більш не застав при житті. От яке худе, змарноване дитинство, часто без шматка хліба й захисту, така ж і юність... Безпросвітки, вічно на самому дні, в підвалих, у шахті. А тоді взяли в армію — таке ж і там. Захотілось кращого життя — і попав, як дезертир, у конц-лагер. Прийшла війна, опять мобілізували та й погнали на фронт, прямо на заріз. Тут то й захопили мене германці в полон. Пройшов год, от, думаю згину гірш собаки, голодною смертью... Кликали в РОА, наобіцялись усякого добра, та який же з мене руський? Раз пустився був утікати... Та й тут невдача. Посадовили в кам'ят, ото й капарив, пока американці не висвободили. Це вам коротко моя історія.

ПРОСТЕНКО: Справді сумно... Така незавидна доля мільйонів нашого народу. А скажіть, що ми можемо зробити для вас?

ЗЛИДЕНЬ: Роки в лагерях здоров'я знищили... Зруйновані труди. Даремне чекаю від германців відшкодування. Хотів би (закашлюється)...

ПРОСТЕНКО: Скажіть, ви живете у приватному приміщенні, чи в таборі?

ЗЛИДЕНЬ (гарячково, приспішено): В лагері, та мала з цього користь — недостатній харч. (глибоко зідхнувши, продовжує обривчасто) Незадовільна лікарська допомога. Треба спокою — немає... Хочеться комусь у своїй справі написати, та навіть дрібняків на поштову оплату Бог дасть... Немога до чогонебудь забратися (промовчує і зрезигновано) — допоможіть.

Двері навстіж розкриваються, вбігає Іван, захеканий, починає виправдуватись:

Не моя вина, Андрюша, зустрів земляка, розговорились (зупиняється перед Зліднем, здивовано роздивляє).

ПРОСТЕНКО (отрясшись із гнітучої призадуми, стримано до Івана): Почекайте. (звертається із спочуттям до Злідня, намагається потішити його):

Ми, звичайно, допоможемо. Гадаю, що найважливіше для вас під цю пору — негайний і постійний лікарський догляд. Додаткові харчі, в свою чергу. Що ж до лікування, погодитесь, якщо вас направимо до місцевої лікарні?

ЗЛИДЕНЬ: Спасиби... Якби мені тільки попасті до путячого хірурга — одна добра операція — і я врятований.

ПРОСТЕНКО: Будьте доброї думки, я певен, що це вам і здійсниться... Одну хвилину, і я виготовлю вам відповідне скерування, щоб вас прийняли до лікарні (сідає за машинку, пише). (Втім у двері енергійний стукіт і в середину безцеремонно входить середнього віку чоловік, Саша, що своїм зовнішнім, розкиданим виглядом і визивчастим одягом на фанта скидається)

САША: Здрастуйте, пане Простенко! (Простенко далі пише, не оцираючись) Вибачаюсь, може помішав, тоді я послі (робить рух до виходу).

ПРОСТЕНКО: Стривайте! Якщо в вас є діло, я зараз... Ось тільки поладнаю цю справу й тоді...

САША: А ви не турбуйтесь, я тільки мав на приміті запляновану вами поїздку на пасіони в Обераммергав... Як виявляється, можу вам авто нашої агенції доставити... А от до Івана діло є — так що, береш той шнапс, чи може другому відпустити? (подаються з Іваном до виходу)

ПРОСТЕНКО: Зобов'язаний вам за пам'ять і готовість послужити, пане Яровс. Заходьте згодом (ті виходять, проте Івана Простенко на порозі затримує): Іване! Щоб не гаяти часу, готуйте зразу джіпа, а тоді в такому порядку — пана Злідня у лікарню, чимдуж із звітами по загаданих установах і, як стій, повертайтесь

сюди! Після обіду ідемо в Вандерфельд, щоб уже по-кінчити раз одне й почати чергове. Хвилинку, кінчаю листа.

ІВАН (драматичним рухом обхоплює голову, викликає): Круцінамоль, треба мені забути за свій обід, бо куди там ще до себе, в той підміський шлярафенленд, тепер їздити?! Ну, й від молодиці дістанеться, але нічого робити, доведеться таки в «віртсгавс під Шнапсом» заскочити. А тебе (позираючи на Злідня), то, нівроку, здорово там помняли, відкіля прийшов (виходить).

ПРОСТЕНКО: Доброго вам, пане Злідень, успіху. Ось вам письмо, яке треба буде передати службовцям. Іван вас підвезе, сходіть до нього вниз, а мені, пам'ятайте, давайте про себе знати. А тут на конечні потреби для вас (втискає все в руки Злідня). Здорові будьте!

ЗЛІДЕНЬ: Бог вам не забуде, прощайте (в кімнату вскачує Іван, за порогом видно й Сашу).

ІВАН (повертаючись до Саші): А ти й не погано по-німецьки шпрехаеш, де так вивчив, цікаво?

САША: От, побував годів з два в Китаю та й вивчив (сміються вголос)

ІВАН: Глядіть, пан Простенко, за всі мої жертви ви й мене кудинебудь там припишіть у свій еміграційний список (усі, крім Простенка, виходять).

ПРОСТЕНКО: Чимало їх таких, як отой Злідень. Терплять не за свої провини. Шукай тут кореня лиха — звичайно, в тоталітаризмах він, та не було б їх, запанує хіба будь-коли справедливість у світі? А яке ж мое тут місце? Мрійникові, митцеві — що за анахронізм! От, хіба що допоможу отаким Злідням та ще декому. Але ж бо й обідня пора скоро, а там повернеться Іван, піде далі рутина дня. Добре, що хоч є з ким бюро в цю еміграційну лихоманку залишити — сподіюсь, Леся із студентом не забаряється. Ага, щоб не забути — сюди й ця безталанна жінка Почва мас пополудні навідатись, ну, що ж, очекаємо на помічні сили, треба їм переказати про неї (в кімнату вривається журналіст Бринський, дебелій дядько середнього віку, розмашний, балакучий).

БРИНСЬКИЙ: Пане Простенко, радію, що вас застав. Як там молоде життя?

ПРОСТЕНКО: Добрий день, нічого, а як біля вас?

БРИНСЬКИЙ: Пане Простенко, коло історії повертається в нашу користь.

ПРОСТЕНКО: Невже? Сідайте, радий послухати.

БРИНСЬКИЙ (садовиться, радше розкидається на кріслі): Зрівнявши з попереднім роком, справа наша сьогодні находить тричі, ба більше, зацікавлення світової преси. Комунікати, статті, передовиці у чільних органах світового значення. Про нас на порядку денному (ораторська павза) . . . Про нас — але без нас. Ось де заковика в усій проблемі (павза). Коли розвиток подій викочує наше питання на сцену світового театру — це добре, нам на користь. Та яка ж наша роля в новому курсі? (знову павза, Простенко бажає встрянути, проте Бринський не слухає, своє продовжує) Співдіяти, пане брате, а то й формувати публічну опінію в світі. Тоді наша пропагандивна місія ступить у свою другу рішальну фазу (нова ораторська павза) — про нас і з нами . . . Це й наше завдання, ми до цього простуємо, мало того — ми це повсякчасно здійснюємо (підіймається). Ось саме в такій цілі я до вас сьогодні і зайшов (наближається до телефону, що на підвіконні). Організуємо на велику міру зустріч представників журналістичної братії, з редакторами й видатними співробітниками чужої преси (повертаючися рвучко до Простенка): дозвольте поставити питання рубром — чи можемо розраховувати на матеріальну поміч вашого комітету?

ПРОСТЕНКО: Це справа поважна й вимагатиме основнішого розгляду. Я б вам порадив звернутися з цією пропозицією до головної станиці, там цим займаються.

БРИНСЬКИЙ: Так це так. Але тут виринають деякі труднощі . . . Розуміється — існують деякі дисонанси між нашою платформою й вашою організацією . . .

ПРОСТЕНКО: Поруч своїх основних — еміграційних цілей, наш комітет має завдання теж нести корисну для нашої спільноти допомогову харитативну акцію. Я пев-

ний, що доцільна суспільно-політична дія знайде зrozуміння й підтримку наших органів.

БРИНСЬКИЙ (рішуче): Гаразд. Візьмемо це до уваги. У з'язку з цим, дозвольте покористуватись вашим апаратом — маю на увазі Суспільний Комітет, пресову агентуру тощо (сягає за слухавкою, набирає цифри. Стукіт у двері).

ПРОСТЕНКО: Прошу заходити (входить Геленів, статечна людина п'ятдесяти років, професор, дуже скромно одягнений).

ГЕЛЕНІВ (закриває за собою двері, повільно підходить ближче): Здорові були, панове, вибачайте, може не впору зайшов?

ПРОСТЕНКО (виходячи назустріч): Вітайте, пане професоре, розгостіться ласкаво, дуже вам раді (підсовує крісло, але Геленів членко відмовляється).

ГЕЛЕНІВ: Дякую, я лиш на кілька хвилин (від телефону доносяться уривки розмови Бринського).

БРИНСЬКИЙ: Зважте одне — свою участь зумовлюю покриттям коштів дороги й діти (слухає хвилину, відповідає). Дальше — застерігаю собі право вибору дії повіді й ії ключової позиції у програмі нарад...

ПРОСТЕНКО (членко розвідує): Чим можу служити, пане професоре?

ГЕЛЕНІВ (лагідно): В мене тільки одне запитання до вас: чи зайшли будь-які зміни у пересправах нашого колективного переїзду для студійних цілей у Францію?

ПРОСТЕНКО (їде до шафи з актами, вияснюючи): Зараз покажу вам, самі зможете прослідкувати. Після вашої документації найшлася справа в заключній стадії й від тепер офіційні органи будуть займатися остаточним виїздом вашої групи. Ось тут акт, прошу переглянути.

(Геленів спокійно бере документ і забирається до читання. Простенко нахиляється й собі, від телефону доноситься дальший уривок розмови Бринського).

БРИНСЬКИЙ: Так молю вас, офіцер, вжийте свого впливу, щоб виєднати достойників на нашу зустріч. Це ж проблема епохального значення — прямого помосту між

західнім світом і репрезентантами вільної преси країн з-поза залізної заслони (слухає, закінчує розмову). Тоді — до вікопам'ятного дня! Тгенк ю со мач! (вішає слухавку, повертається до Простенка й Геленова) Он як, панове! Так робиться історію.

ПРОСТЕНКО (знайомить): Вибачте, не певен, чи ви знайомі. Пан Бринський — гомо політікус, професор Геленів.

БРИНСЬКИЙ (вітаючись): Ще й які знайомі! Мене, зрештою, всі знають. Надіюсь, професоре, що мої критичні зауваги на адресу вашої останньої історіософської праці не визвали вашого негодування. Моїм наміром було виключно вказати на прірву, що витворилася б, якби в сучасний світ тигрів і крокодилів іти із зброєю пацифістичного світогляду. Та й недобре діється, коли за старими аналами занедбаємо таку конечну нам сучасну тематику.

ГЕЛЕНІВ: Ваша критика, на жаль, мені не відома. Зважаючи на те, що ви тільки що висловили, побоююся, що ви не зовсім сприйняли сенсу моїх виводів. Не про пацифістичну ідею мені йшло, а про потребу вивчити причини падіння античних цивілізацій і конечність засвоєння в нашому світі підвалин християнської етики, заради власного добра. Це й виправдує мою точку погляду щодо вашого другого закиду. Але вибачайте, дуже поспішаю. (до Простенка) Я справді зобов'язаний, дорогий приятелю, за ваші зусилля в нашій справі.

ПРОСТЕНКО: О, нема за що дякувати. Одверто кажучи, це був мій перший досвід і, так би мовити, хресний вогонь на теперішньому становищі. Тому радше я вам повинен бути вдячний.

ГЕЛЕНІВ (дивуючись, убік Бринського, який саме збирається виходити): Не даром я тверджу, пане Бринський, що нашій молоді не бракує скромності й інших цінностей. Ось молода людина (вказуючи на Простенка) не дозволяє навіть подякувати собі.

БРИНСЬКИЙ: Вийнятки, професоре, вийнятки, а з загалу я не вдоволений. Інерція, безідейність, аполітичність і користолюбність більшості молодого еміграційного покоління, зокрема студентів — це його замітні озна-

ки. От візьміть, для прикладу, студентів медицини. Їх девіз — усе для професії, їхня едина ціль — все для забезпечення вигідних умов життя!

ГЕЛЕНІВ: Ну, мені важко з вами погодитися, тому ще раз вибачайте. Я на декілька хвилин зайшов, а тут уже й година далі минає, мені пора йти.

БРИНСЬКИЙ (поспішно, схоплюючи Геленова за руку): Я зараз же з вами, професоре, тільки ось що важливe нагадав іще (повертаючись до Простенка). Ви мистець, піяніст, музика, правда? (завважуючи спробу протесту збоку Простенка) Ні, ні, не заперечуйте, це добре відомо. А в мене саме назріла ідея радіопередачі з великою програмою, інформативним уведенням, хоровими й сольовими точками, сценками побуту тощо... Панове, це саме на часі, необхідне для пропаганди і, що дуже важне, можна здійснити. Від вас, пане Простенко, виключно від вас, залежатиме успіх... Зважте, тут справа вашого особистого покликання виходить на зустріч вимогам загальних інтересів.

ПРОСТЕНКО (перебиваючи): Чим я, власне, міг би помогти?

БРИНСЬКИЙ (позирає на годинник): Пізно про це тепер... Докладно й подрібно розкажу завтра, неминуче в цій справі зайду (примикаючи до Геленова, що вже робив кілька спроб вирватися з рук Бринському, довірочно): Професоре, будь ласка, потрудіться завтра сюди, без вас не обійтися... Повірте, ціль варта заходів, по дорозі все виясню. (до Простенка) Отже, мицій колего, до побачення до завтра (виходить, майже тягнучи за собою Геленова).

ПРОСТЕНКО (за ними услід): Гостям раді. (згодом) Ну, й гаряча голова цей Бринський. Скільки плянів! Гляди — й радіопередача йому ввіждається... І я, якраз я, мав би промошувати йому шлях. Яка ж позверховність насправді, спрошення всього глибинного, незнання передумов, а вже про душевні пережиття митця, високі вимоги його покликання — то де й такому говорити! Просто, намішав гороху з капустою. Мистецтво він пропонує міняти на мідяки — мені, звеличникові безсмертних художніх якостей. Яка непощана до вічних тайн! Чи знати йому, як здавна ще горіло в мене серце

до пізнання глибин і вершин тієї чи не найшляхетнішої з муз! Яке прагнення було передавати музичними засобами найтонші почуття! Скільки було думок перевиховувати музикою, вчинити її виразником національної гідності! (приводить до порядку залишені папери, вихиляється в вікно, визираючи когось, зрезигновано махає рукою). Знадвору доносяться тони музики з фільма «Сніжинка і сім карликів», Волта Дисні. Після короткої павзи): Діяти, за всяких умов діяти, важкитись на всі доступні, хай і недосконалі заходи, щоб тільки був рух... Діяти заради самої дії — он чого хоче Бринський. І яке чуже мені отаке пусте наставлення, взагалі ота погоня за світовим визнанням... Радіопрограма, за даних умов — без підготови, випрацьованого пляну й фахівців, це нісенітниця... А що, якби отак, принявшись за справу, довести її до ладу? (позирає, котрийсь уже раз, на годинник). Або невірний у мене час, або ж сьогодні люди знову спізняться, точно перша. (Стукіт у двері, входить Студент, молода людина середнього росту, з одвертим обличчям, невибагливо зодягнений).

ПРОСТЕНКО (не ховаючи вдоволення, йде назустріч): Як добре, що ви впору прийшли: Точність — це перша вимога до наших працівників. У цьому сенсі ви зовсім добре надавалися б на постійне, цілодenne становище.

СТУДЕНТ: Ні, це неможливе. В ранніх годинах продовжую студії історії в місцевому університеті, але треба ж заробити на життя, пообривались допомоги й дуже невистачальні ті, що залишилися.

ПРОСТЕНКО: Знаю, дуже мудро поступаєте. Радий, що хоч частинно можете віддати нам свій час (по хвилині призадуми). Я вибираюся в поблизький осередок, треба старі справи здавати й нові оформлювати (підходить хутко до стола, перебирає папки й показує Студентові одну з них). Зокрема лежить мені на серці доля тієї неодружененої жінки з дитиною, Почви. Є ще один клієнт, що може зайти сьогодні, але це випадок ясний. Пан Чумак, пасічник, має клопоти з парагвайським еміграційним урядом. Зажадали від нього посвідки, що виконував своє звання, а в нього такого свідоцтва немає, хоч він безперечний знавець свого ремесла; та

цього комісії замало. Значить, випадає скласти іспит, отже нам треба його кудись скерувати, де б йому пішли назустріч.

СТУДЕНТ: У відділі біології нашого університету, думаю, знайдемо вихід, там же фахівці. Радо це йому поладнаю.

ПРОСТЕНКО: Гаразд. Але куди гірше з Почвою. З нешлюбною дитиною, а це до деякої міри «табу». Справа в тому, що досі давала вона різні свідчення, які не витримували проб, а це положення ще більш ускладнювало. Найкраще було б, якби з нею не я, чи ви, а якась жінка одверто поговорила, про все довірочно розпитала. Нам треба повного позитивного ствердження щодо її морального характеру й походження дитини, без чого французька еміграційна влада не прийме її. Я впевнений, що жінка вона не погана й має своє виправдання, тільки ж через свою скритість і положливість сама собі шкодить. Ось, чи панна Леся не виконала б краще такого делікатного завдання? Як думате? До речі, її ще немає.

СТУДЕНТ: В дитячому садку, де вона решту дня працює, захворіла дитина, треба було покликати лікаря й дитину на клініку відвезти; просила сказати, що прийде незабаром, як тільки повернеться.

ПРОСТЕНКО: А батьки дитини?

СТУДЕНТ: Матері нема, а батька за щось на поліції притримали (в кімнату вбігає Іван).

ІВАН: Ось вам негодяй Іван. Виконав усе до крапки, навіть обіду не єв.

ПРОСТЕНКО: Ну, справді? А що обіду не єв, то таки не повірю.

ІВАН: Пан Простенко, які ж бо ви? Наче два бутерброти й кілька кухлів пива — це обід?

ПРОСТЕНКО: О, тоді сумління в мене чисте, що ви ситий, тільки ж чи держкитеся ви на ногах і спроможні керувати машиною?

ІВАН: Ех, Андрюша, молодець, люблю за звичай.

ПРОСТЕНКО (до Студента): Це наш водій, Іван Махнибрід — нащадок славного козацького роду.

СТУДЕНТ (простягає Іванові руку): Будьмо знайомі (Іван перебиває).

ІВАН: А нам уже відомо про вас, як звати?

СТУДЕНТ: Юрій.

ІВАН: Отож, Юрія, так краще, а мене просто Іван.

ПРОСТЕНКО (з доганою): От тобі Іван. Вже й забув, що обіцяв. А що, прийняли Злідня?

ІВАН (самозрозуміло): Ну, ще б не прийняли... Раз я його порекомендував, то чого ж?...

ПРОСТЕНКО: Тоді в порядку. Джіп готовий?

ІВАН: А хоч би й зараз їхати. Ось тільки наточу газу (хоче бігти, Простенко затримує).

ПРОСТЕНКО: Йдемо разом, бо на вас звіритись... Так, пане Юрку, це щодо тих двох. Якщо, зрештою, хтонебудь за мною питався б, то повернуся за дві-три години.

СТУДЕНТ: Так і скажу.

ПРОСТЕНКО (підступаючи до шафи, вбік Студента): Отут є чимало актів, що іх іще мої попередники залишили, багато неактивних справ, інші застригли з різних причин на місці... Годилося б, де можливо, активізувати. Буде добре, як отримаємо повний перегляд усіх цих випадків. Праця вимагатиме довшого часу і я буду вдячний, як ви цим займетесь.

СТУДЕНТ: Так і зразу приступити б до діла (в коридорі згук жіночих кроків, легкий стук у двері, Іван скорою ходою йде відчиняти, в кімнату входить чепурно одягнена, гарненька панна Леся, вітається).

ЛЕСЯ: Перший день праці, а я припізнилась.

ПРОСТЕНКО: У вас на те важлива причина. (до Івана) Попішайте запустити машину. (Іван неохоче виходить, Простенко просить Лесю сісти).

ПРОСТЕНКО: Мені, на жаль, неможливо довше затриматися. Дозвольте, що залишу бюро під вашим і пана Юрка доглядом.

ЛЕСЯ: Тільки ж ми тут іще чужі, щоб які пильні справи не заскочили.

ПРОСТЕНКО: Крім того, що я згадав вам учора про листування, нічого іншого для вас не передбачаю. Ах так, одне, дуже важливе. Панно Лесю, ви, певно, зможете зрозуміти долю жінки, якій у житті не пощастило. Зайде до нас одна з таких безталанних, з безбатченком. Наче був у неї чоловік, але пропав, то знову наречений згинув перед одруженням, словом, не легко зорієнтуватися, на яку статі. Щось вона приховує. Якби відкрити справжнє походження дитини, думаю, підтримка в її еміграційному пляні запевнена, інакше — важко. Може б ви з нею щиро поговорили? Отак, як ви щиро з дітьми в садку говорите, тоді, маю надію, легше здобутете довір'я пані Почви.

ЛЕСЯ (з виразом в очах): Я згідна.

ПРОСТЕНКО: Тоді я певен, що подолаємо це завдання.

ЛЕСЯ: Хотілося б, щоб якнайкраще вийшло. (тоді несміливо)
Вам далека дорога?

ПРОСТЕНКО (живо): О так, чимало кілометрів за місто, наче на мандрівку скидається. Та я люблю мандрювати!

ЛЕСЯ: І я люблю шлях за місто.

ПРОСТЕНКО (ще більш оживлений): Та який чудовий шлях! Колись разом поїхали б! Далеко за вами в тумані оцей великий котел, щезає згодом і всякий слід людських осель, розкривається вширінь блакитне небо, десь там у ньому самітний жайворонок тріпочеться, пісню на честь Вічному компонує. Здалеку доноситься рефрен хорів дзвіниць якихось давніх, немов потонулих церков, пливуть на вітрі бездонні тони органів, ніжні з віддалі, як на клавесині. Здається, панорама полів безкрайя, пахуче задихається земля й коливається хвилясто спілі збіжжя. Збоку дрімучий ліс, туди і нам треба, щоб скоротити шлях. Нараз, серед задушливого дня, — вологість бору й сумерк царства Нібелюнгів... Такі ліси, як не мага краще, могли породити германські саги.

ЛЕСЯ: Ви це гарно описали. Ліси — які дорогі й мені, зокрема наші, волинські ліси. В них легенд і символів стільки!

ПРОСТЕНКО: А тут, на моєму шляху, наче починались мандрівки народів, чи от хоча б така, як пілігрима Тан-

гойзера в Рим, що даремне намагався втекти від земних спокус Венери... Поки шляхетна Єлісавета не порятувала... Часом видається, що ось таки звідсіля веде таємний шлях у Монсалват, одному простодушному Парсіфалю відомий. Завдяки неабиякій пожертві — самовідречення. Тут, у незбагнених тайниках бору, немов ще й сьогодні чигає потвора й чекає Зигфридового меча. А ось несеться й нізвідкись відгомін ступань прадавнього Рюбецаля — багата ти в легенди, германська старовино...

ЛЕСЯ (мов у сні): Ви струни романтики й дитячих днів і Грімових казок, порушили. Та мені все любішими були Володимирові богатирі, народний Кирило Кожум'яка, чи князь Мстислав, що Редедю поконав, лісовий цар Ох та його мавки... Ох, який же контраст до сучасних тверезих днів!

ПРОСТЕНКО: Та ось кінчається екскурсія в казку, ми виїжджаємо з галевини, ще кілька пагорбків і вже розкритий вид на тихе плесо озера, до якого так і прихилилась людська оселя, заплетена в зелень виноградників. Скоро кінець мандрівці й мета її — нести допомогу длядалекої, заморської мандрівки.

ЛЕСЯ (у незвичному захопленні): Ви розбудили й мою пристрасть до подорожувань. Так же й я любила шукати й відкривати все нові сковища чарівниці-природи. Їздила колись по Райні зустрічати Льореляю. Але ж не зрівняти, куди там — хай і вроочистого Райну з могутньою течією Дніпра-Славути! Сивий цей наш дідуган — мов свідок нашого життя в історії, а пороги Ненаситця — це просто наша доля.

ПРОСТЕНКО: Щасливі ви, що там побували, мені не довелось. Далеко звідти жив, над Збручем, хоч і в тім самім царстві, що й ви.

СТУДЕНТ (відриваючись від праці, робить завваження): Лесь не із східніх областей. Після советської окупації західніх земель їздила туди на «олімпіяду».

ПРОСТЕНКО: А, ось як, вибачте, я не второпав. Так ви і студії покінчили?

ЛЕСЯ: На жаль, ні, тоді я тільки почала. Потім батьків арештували і слід по них пропав. (загадалась)... Не було як...

СТУДЕНТ: Вона в нас вийняткова дівчина. Сама одна пробивається від коли вже... Навіть і за стипендію не старається, хоч їй належиться. Через те ѿ не студіює, а по різних місцях досвіду набуває, от як тепер у садочку, чи в Комітеті.

ЛЕСЯ: Покищо дуже потрібна тут наша праця. При тому ѹ засщаджу собі, а тоді вже ѿ кінчатиму студії... Я до змагання звикла. Хай іншому-кому допомагають, а то, бува, неодин і заламається в час такої кризи.

ПРОСТЕНКО: Вас подивляти, панно Лесю. Невимовно прикро мені, почувши те, чого досі про вас не знов. От не віглас із мене — а я тут перед вами про природу розвівся...

ЛЕСЯ: Я від дитинства жила посеред природи, здається, ѹ важко було б жити без неї (втім у дверях з'являється Іван, робить нетерпеливий рух).

ІВАН: Ну, пан Простенко, доки можна?! Чекаю ѿ чекаю, а ви собі романси завели...

ПРОСТЕНКО: От, я ѿ не знов, що так довго забарився. Цим разом має слушність Іван. Як в дорогу — то в дорогу! (звертаеться до Лесі, півголосом докидає). З усіяних квітами піль на шляху моєї поїздки вирву для вас китицю незабудьок (голосніше до залишених) До скоро-го побачення! (виходить з Іваном). Пара працює хвилину мовчки, зненацька стукає хтось у двері і в кімнату заходить людина селянського вигляду, під шістдесятку, Чумак.

ЧУМАК: Слава Ісусу! (Студент зразу встає ѿ виходить назустріч) Я — Чумак.

СТУДЕНТ: Слава на віки! Добре, що ви потрудились, пане Чумак. Виходить, вам треба іспит скласти, поки до Парагваю приймуть. Але ви тим занадто не турбуйтесь, я з вами піду в біологічну лябораторію нашого університету і там усе поладнаємо.

ЧУМАК (надумується, а тоді): А я вам от що скажу, молодий приятелю. Я їм за все подякую і їхньої еміграції не хочу.

СТУДЕНТ: Слухайте — не знеохочуйтесь, усе вийде на лад, запевняю вас.

ЧУМАК: Ще раз красненько дякую, та в мене інакша думка. Що мені з тої вашої еміграції? — кидай усе, забудь

усе, чим досі жив, ставай новим прищепленцем, переймай усе їхнє — добре, а ще більше поганого. Ні, то не для мене. Намовляли люди, та й я, проти волі, погодився, просто памороки забило. Але тепер вже знаю, що робити. Таж там, на тій еміграції, навіть на нашу бджілку не натрапиш. Там, кажуть, люди скоро не такими стають, чуже переймають, свого цураються. В гурті вже далі й жити не хочуть, мовляв, це для них якесь там «гетто». А мені що? Маю там на самоті жити — то й тут зумію, навіть якби й усіх за море переселили. Я собі тут згодом і пасіку заведу, з меду на життя матиму. А може й з України до мене яка бджілка залетить і з Богом собі про свій рідний край погуторимо. Це в мене єдине, що лишилось, а на чужих божків я вже й застарий.

СТУДЕНТ: Для заведення пасіки треба готівки.

ЧУМАК: Що ж, зароблю, а, може, де й на пасіці наймусь. А у вас праці не знайти б?

СТУДЕНТ: Хоч це не наше завдання, проте в потребі допомогти готові. Пошукаємо...

ЧУМАК: Ну, що ж, може, завтра в цій справі навідаюсь, коли вам сьогодні ніяк, а тимчасом за все красненько дякую (Йде до виходу, здоровкається, відчиняє двері навстіж, але в ту ж мить Студент затримує його).

СТУДЕНТ (з-над копички паперів): Я зараз же запитаю, де треба, почекайте... (Чумак вагається, а за той час із коридору проникають в кімнату голоси Саші й незнаюї жінки: «Вот і здесь»... «Да ето же українци»...).

САША: Ну, українци, рускіє, какая разница, не фсьо равно? А вам толстофци делают затрудненія, так ви обратитесь сюда, ети прімут. Главное дело — емігровать, а там уже на местах, как себе хатите... Жінка: Пробовала уже і тут, ну, попитаюсь ще раз... (Чумак закриває двері, примощується на кріслі біля входу, Студент телефонує, Леся пише на машинці). У двері знову стукають. До кімнати входить молода жінка, чий голос тільки що доносився з коридору в розмові з Сашею. Це Валя Гадюченко).

ВАЛЯ (на високих каблуках дрібоче в напрямі до Студента, кокетливо посміхається): Пан Простенко?

СТУДЕНТ: Ні, його покищо немає. Можу я чимнебудь допомогти?

ВАЛЯ: Як це добре, що хоч вас застала. Кілька разів уже заходила сюди, та крім прислуги, нікого тут не було. А я й забула представитись: Валентина Гадюченко.

СТУДЕНТ: Дуже мило, сідайте, будь ласка, я ось тільки по-кінчу з одним нашим клієнтом і зразу слухаю вас (повертається до Чумака, але Валя бистро вмішується із своїм клопотанням).

ВАЛЯ: Ви тільки уявіть, яка неприємність... Усі вже комісії пройшли, тільки б одержати візу й іхати, аж тут якась порука на перешкоді. Кажуть, ваше бюро може в цьому помочи. Ах, прошу, а тут, як на гріх, і часу ні дрібки немає. Не можу я пропустити транспорту. Я вже спакована, дослівно все готове до виїзду. А порука — це ж формальна справа, не так?

СТУДЕНТ: Не така то вже й формальна... А все таки, може, вдастся щонебудь зробити. Ось вам анкета, заповніть її, там звичайні питання: прізвище, вік, адреса, куди їдете, професія, національність тощо. Ви українка, правда?

ВАЛЯ: Ясно, тому й до своєї агенції звертаюсь (береться виповнити листок, а Студент старається за той час по-кінчити з перерваними заходами розвідати щонебудь для Чумака. У двері стукіт. (За хвилину входить несміливо тридцятилітня, вбого одягнена жінка. Це Почва).

ЛЕСЯ (підводиться, сердечно вітає): Це, певно, пані Почва, я саме на вас чекала.

ПОЧВА (збентежено стоїть, не сміючи сідати): Панночка хіба мене знають?

ЛЕСЯ (запрошує сісти): Так, пан Простенко доручив мені зайнятися вами під час його відсутності.

ПОЧВА (зриваючися з місця: О, тоді я завтра зайду, спасибі вам... (хоче виходити).

ЛЕСЯ (стурбовано): Дорога землячко, пан Простенко просив щось вам переказати.

ПОЧВА: О, так? Що би то?

ЛЕСЯ: Але прошу сісти, вам не спішно кудинебудь?

ПОЧВА: О, ні, дитина в сусіди, я маю час, але, може, паночко заняті?

ЛЕСЯ: Я саме тут для вас працюю і вас мені пан Простенко особливо поручив.

ПОЧВА: Ох, які вони добрі, цей молодий пан!

ЛЕСЯ: Він вам дійсно добра бажає. Якщо ви сповните одне його прохання, він напевно допоможе вам у виїзді. Тільки ж сідайте, це треба з вами обговорити.

ПОЧВА (крадьки сідаючи): А що то вони таке просили?

ЛЕСЯ (рішившись, резолютно): Щоб ви мені все-все розказали, нічого не затаюючи: про вашого нареченого, де й коли востаннє бачились?... Пан Простенко має довір'я до вас, так і висловився, і все вчинить, щоб помогти вам виїхати до вашого односельчанина у Франції.

ПОЧВА: Так сказали? Ой, горе мені, а я йому неправду говорила (плаче).

ЛЕСЯ: Заспокійтесь, а тоді розкажіть мені все, як було, ми доловимо всіх зусиль...

ПОЧВА (перериває): О, панночко, хто ж мені, нещасній, повірить (на силу вгамовує плач)? Ні свідків у мене, ні своїків, залишилось лише бідне дитинча... Для його долі я лукавлю правдою... Господи, прости.

ЛЕСЯ: Здогадуюсь, що ця дитина не від вашого свояка у Франції?

ПОЧВА: Ні, Степан не батько дитині. Він мене знає змалку, а недавно довідався, що я тут у таборі. І, все одно, що я не з його дитиною, хоче мене забрати до себе, пише, що там поберемось і він прийме дитину за свою.

ЛЕСЯ: А як же направду все було? Нам треба вашого свідчення.

ПОЧВА: Болюча це правда, аж тяжко сказати, а ще тяжче повірити. Якби з чоловіком, то всьому світу ясно, якби наречений, то дехто й не подивувався б, хоч я не така! А тут у мене ні це, ні те... І хто ж у правду повірить?

ЛЕСЯ: Я вам повірю.

ПОЧВА: Ну, тоді нехай ще раз попливе кров із моого серця...

Була колись у рідному домі в нашому селі й не знала, що таке кривда, біда, неправда... Хоч такого було доволі всюди. Приїздив часто з міста до нас молодий

диригент і розповідав, як то наш найкрашій цвіт по тюрях і засланнях вороги винищують. Та що я багато на тому розумілася? ... Аж тут прийшла війна, з'явилися ті безбожники, нас у колгоспи позабирали, братів змобілізували німця воювати, так що більше не вернулися... Пізнали ми за той час горя того ... Потім ті поганці відступили, спалили село, людей вигубили. Тоді прийшли другі, відірвали мене від родичів, післиали до бавора на працю. Зазнала біди й наруги, але на тому не кінець. Донеслась чутка, що скінчилася війна, а ми вже Бог знає які раді! Нарешті пойдемо додому! Почали нас червоні у свої вагони ладувати й таке пекло счинилося! Що іншим трапилось, не знаю, а мене схопили якісь п'яні солдати й потягнули за собою... Кричала я, пручалася, аж сил не стало й пам'ять втратила... Коли прийшла до себе, почула біль і бачу — одежина порвана... Тут ніч, одна в лісі — то вже згадалась я, яке зі мною нещастя скочилося... Оце вам вся правда. А тоді ще не одно переїдувало, потім до табору забрали і там оте я породила.

ЛЕСЯ: Чому ж ви цього не сказали, кому треба, таж тут не ваша вина, а тих злочинців ...

ПОЧВА: Дехто і знає, але тут якісь такі дивні запорядки й закони щодо того виїзду, що я все змовчала, думала, вийде мені на шкоду.

ЛЕСЯ: От бачите, через вашу мовчанку вас посудили, а злочинців вибілили... Тепер уже все ясно й ви ніяких перешкод з виїздом більш не будете мати. (Втім якийсь гамір доноситься з подвір'я, двері відхиляються, показується в них Саша й гукає).

САША: Ей, гаспада! Новий скрінінг заповідають! А, може, й переїзд до іншого лагеря, якщо не вивіз на родінну! (та й заливається сміхом. Усі схоплюються із своїх місць у крайньому недовір'ї, а то й переполоху. Устає й Чумак).

ЧУМАК: І скільки жертв, люди добрі, на те складаете, щоб лиши не тими стати!

Завіса опускається.

1956 — 16 січня, 1972

На підходах до вершин

(Інтелектуальний вертеп)

Потсдам, Н. Й., 1960

... «В Україну ідіть, діти!
В нашу Україну» ...
(Шевченко)

НА ПІДХОДАХ ДО ВЕРШИН

(Інтелектуальний вертеп у двох відслонах, із прологом
та інтермедією)

ДІЙОВІ ОСОБИ:

ЛЮДИНА

РИТОРИКА

ВЕСЕЛЬЧАКИ-БУВАЛЬЦІ:

ПИВОРІЗ

СКОМОРОХ

СВІДКИ

ГОЛОС ПОЕТА

ЛЮДИ

МІСЦЕ ДІЇ: Наша планета

ЧАС ДІЇ: Наше сторіччя

ПРОЛОГ

Це не давня легенда: Був такий — за чужинця мали.
Що в нього на тілі й у дусі, оте лиши і міг своїм назвати. Став згодом притчею в народі. Ходив стрімкими і скелястими, вершинними стежками, куди хіба тільки орли, вихри й одчайдушна думка встигали. То йшов, то спотикався, то знову спинався вгору, вперто, без відпочинку, одержимо, самовідреченю, дарма, що висناження й самітність дошкулювали...
Бувало, приставав на згук клички таємного розвідника:

«Тобі до влади»?

Не відповідав, слідкував за своїм власним дороговказом приречення. Перепитували з-черги:

«Тобі до краси»?

Верстав свій трудний шлях далі. І знов задержували:

«Тобі до знання»?

Мовчики йшов далі. Аж загородили шлях стійкові найвищих підходів:

«Тобі до мудrosti?»

Ішов. Тоді спитали:

«Куди ж тобі?»

І сказав: «До правди».

Вони: «А хто ти такий?»

Він: «Людина».

ПЕРША ВІДСЛОНА

(Риторика, Пиворіз, Скоморох, Свідки)

РИТОРИКА: Не всі, що дивляться — бачать, не всі, що слухають — чують . . . А проте воно перекочується яскраво й заглушливо, таки на наших очах — оце сторіччя матеріяльного переситу й духового голоду, сторіччя фатального походу матерії й великого вмирання духа, поганського й антигуманного сторіччя . . .

ПИВОРІЗ: Я пів-сліпий і то бачу . . .

СКОМОРОХ: Я пів-глухий і то чую . . .

РИТОРИКА: Саме в карній справі цього сторіччя будемо сьогодні вимовними свідками. Приступаймо ж одразу до акту обвинувачення: По-перше, загинуло в наші дні безповоротно найстарше й найідейніше з мистецтв — трагедія.

ПИВОРІЗ: А що ж О'Нілеві, хіба не трагедії?

РИТОРИКА: Ще тільки нудить світом жалкий її покидько, духово-заниділа фарса. По-друге, насильною смертю віджила ще за нашої пам'яті свій вік і велика вчи-

телька життя — філософія; хто ще їй, справді, отій «любові мудrosti», вірний залишився?

СКОМОРОХ: Ані Сартрові «Мухи»?

РИТОРИКА: Одно з її байстрят-злиднів, щоб не світити тілом, прикрившись халатом ніщожності буття, здатне хіба що заманити, мов той блудний вогник, людину в танок над пропастю. По-третє, в смертних судорогах опинилася й уся плеяда шляхетних Муз, насамперед наша достойна посестра, Каліопа, що супроводила впродовж сторіч людину в її мандрівках на етичні й естетичні верхів'я.

ПИВОРИЗ: Померли Гомер і Гезіод, померли Данте й Мілтон, помер останній з усіх поетів, Гете, без уваги світу відійшов і Шевченко, все велике — по той бік, кому ж тоді велике діло продовжати? От я сам зневірився й у крайній розpacії став писати як Джойс.

СКОМОРОХ: Подібно й я з безнадійної розpacії по втраті Фідія, Леонарда да Вінчі, Мікель-Анджељо став знущатись над мистецтвом як Пікассо.

РИТОРИКА: Чи можна ще від нашої доби висохлого, як вітка неплодючої деревини, техно-сцентизму очікувати широкого й величного русла епосу? Чи слід надіятися від плоскої, як асфальт монотонних автострад, цивілізації, щоб вона здобулася на найшляхетніший плід родючого ґрунту — глибинну поезію? Чи й їй самій, з мертвих вставши, була б іще змога:

ПЕРШИЙ СВІДОК: Поезіє — перлина духа, самоцвіте,
Ти линеш із висот по Господа завіти;
О, феє, що звеш вибранця в найвищий лет,
За виряд даючи чудесний амулет,
Аби беріг від виснаження й осідання,
В біді надією щоб був, як зірка рання,
Кріпив служити вбогій правді, як Геракл
І спомагав ясновидінням, як оракл.
Кого лиш, божеська поезіє, навістиш,
Хоч нуждарем і був би, стане скарбу дідич,
Якому рівного на всій землі нема —
Душа, як Господа — і світла і пряма.

ПИВОРІЗ: Ні, ні, не можливо, заплюють, зацькують, розпнуть...

РИТОРИКА: Чи ще можливо чеснотливій Полігімнії та її жалобним подругам довірити найвеличніші порухи безсмертного духа, гідність і повагу життя, сердечно-тепле людське почуття?

СКОМОРОХ: Ні, ні, не можна; он я й як не розшифровував хоч би останній переклад величавої «Ілляди», але з модерного її виду нічогісінького не второпав, ще й не-житу й нестравности набавився. Що не говори, краще до джерел.

ДРУГИЙ СВІДОК: Там прожектори рамп на авансцені
Багато чистих душ уже звели,
А між куліс профанів Мельпомени
Не раз кінчались болісно псалми.
Як ти в душі мистець — зійди зі сцени
Ще поки дух не вигорів святий;
Вона не варта чистої слізини,
Мистецтво ж комерційний молох вбив.
Не будеш славний? Чи ж у цьому й суть?
Зате мистецтва в роздріб не згадуть,
Коли ти станеш в обороні, й подаль
Держатимеш від сівачів отрут.
Нарешті й публіка прозріє, й погань
Лиш як макулатуру продадуть.

ПИВОРІЗ: Ще б, таж від неї аж кишиТЬ, її то й тільки споживають від бульвару до бродвею.

РИТОРИКА: На майже не захищувані вже позиції божественного мистецтва жадібно вдираються якісь не-світські маразми вироджених, вищою мірою спотворених новотворів — від злогів богемістично-плебейських примітивізмів безчисленних сект з їх ізмами з-під красої кисті модерного антипода мистця...

СКОМОРОХ: В кого ж тоді вчитися «штуки», коли під небеса прославлюваний творець «геніяльної Гуерри» ще не довчився в пращура з Неандерталю? О гуерра, страхопуде гуерра!...

РИТОРИКА: ...почерез самозрозуміло-беззмістовні й гротескові словосполуки, що вважаються на сьогодні

вершком досягнень новатора віршованого жонглерства...

ПИВОРИЗ: Як-не-як, а це, хоч і малий, а все ж таки деякий поступ супроти консервативного «ракового вірша»...

РИТОРИКА: ...до геноцидної музики сторіччя джазу, музики, в цілому, несмачно-крикливих, атонально-розкладових, обов'язково сенсуальних, безсоромних і багатих звукоколивань, з-під батути модерного шамана на послугах невибагливих мас.

СКОМОРОХ: Живемо в добі гадюки, тож інакше, як індуському заклиначеві, годі й музиці-модерністові.

РИТОРИКА: На цвінтарищі окцидентальної духовости, з її давнішою благородністю, сутністю, побожністю, вродливістю, героїчністю й обичайністю, виростає бур'ян бездійного й безсмачного віку — з'atomізований формалізм ради формалізму, в той же час знаменний своїм особливим замилуванням до незугарного, безбожного, макабричного, бурлескного, сексуального.

СКОМОРОХ: Правильно, свідчу; родонаочальники такої «штуки» так і задеклярували: нашою ціллю нищити в зародку красу й ідею в мистецтві.

ПИВОРИЗ: Наша доба позбавлена світлого індивідуалізму, а якщо й появиться щось на подобу індивідуальності, то завжди виявляє вироджені нахили.

РИТОРИКА: Найжалюгідніше, що в такому хворобливому збоченні культу мистецтв не те, що мало світлого, але взагалі нічого сутнього, ґрунтовного не висловлено.

СКОМОРОХ: Мистецтво, кажуть, не філософія, не мораль, не краса, не дух, не туга, не надхнення; мистецтво — такий собі холодний процес інтелекту. Мистецтво, це просто щось... виключно для мистецтва... А втім, і людина несутня сьогодні, а якщо й така знайдеться, потрактують її, як божевільні людину здорового ума.

РИТОРИКА: А одночасно з усіми неприродними, занепадницькими проявами доби безоглядної матеріалізації, формалізації, техно-сціентизації й атомізації духовости, відмирає світлість, величність, повага, гідність, сенс і доцільність людського життя — неповторного

Господнього дару; завмирає освячений лад земного побуту людини, марніють її найвищі ідеали — релігія, етос, особиста, суспільна й національна свобода; установлюється безрадісний нелюдський провід молоха — атому й його пари — машини, розпаношується аротантна, в «бікіні» прибрана матерія, попадає в добровільний полон загіпнотизована людина, наступає атрофія й загальне омертвіння духа, слідкує вівісекція, їй месмеризація тупого й бездушного робота і на гідному колись, а тепер опорожнілому місці людини-«гомо сапіенс», хаотично й безцільно метушиться нішожний гомункул, вияловлений, знеосіблений, винародований, без своєї думки, без характеру, без мети, призначення, волі.

ТРЕТИЙ СВІДОК: Гуде-метушиться людина побіч,
Сторідність заходів, стобічність руху,
Сто відтінків гудіння — сіра здобич
Глухих на мовчазливий зазив духа.
А за земним переділом ряд сковищ,
Німих на все, гарячку й завірюху;
Неодного, що з-зовні, спить тут родич,
Зглушивши над незрячими наругу.
Закаменівши, тліє ліс гробниць —
Дочасності пустої ветхі свідки;
Обсунулися жалко, впали ниць,
Нікчемні проти маестату, звідки
Зенітне сонце спалює на попіл
Та в порох трутъ зірки і місяць поспіль.

ПИВОРІЗ: Людство, все одно, навряд чи зреформуємо, адже не переробили його ні такі, як Сократ, чи Савонароля, ні Вищеньський, ані Сковорода, тим паче хтонебудь у нашій добі вирівнювання людини за міркою найприземнішого ..

СКОМОРОХ: Найпопулярнішого, найпересічнішого ...

РИТОРИКА: На підставі приведених доказів, свідчень і вислуханих думок народних мудреців виносимо нашему сторіччю, вищою мірою неприродному, негуманному, беззвірному й безідейному, де, надто, всі раніше утривалені поняття набрали зовсім інших значень, і так краса — тут уже не краса, любов — не любов, прав-

да — не правда, ось який засуд: тому що наше сто-
річчя в Бога зневірене, тому що воно неприродне, тому
що воно бездушне й безсердечне, тому що воно незу-
гарне, кволе, хворе, сліпе й глухе — воно вже не жит-
тездатне, дні його пораховані... Всякий готуйся зу-
стрічати нову добу вічної і бессмертної Краси, Любо-
ви, Правди, з відкритими очима, мужнім серцем, вели-
кодушністю! Тож кожний ламай накинене на гомун-
кула ярмо безсилля, скидай з очей задурманливу по-
луду незнання, ставай знову вільним, собою, Люди-
ною!

ЧЕТВЕРТИЙ СВІДОК: Що з того, що й сторіччя проживеш,

П'ючи з настоялого меду,
Грізні путі минатимеш,
Дань склавши й Мохаммеду,
Кого навчатимеш,
Про «А» й «Омегу»
І розведеш
Амебу —
Як не поглянеш із найвищих веж
Аж за людську найдальшу межу,
Чи летом думки не спіймеш
Блокаючу комету,
Якщо глухий будеш
На всіх потребу
І не підеш
По небу.

(Вихід)

ІНТЕРМЕДІЯ

ПИВОРІЗ: Ковінькаю

Сторінкою,

Старінькаю

За жінкою,

Хворінькаю,

Малінькаю,

Цвірінькаю —

Я птах, великий Птаг!

СКОМОРОХ: А це що таке?

ПИВОРІЗ: Бавлюся в малу людину.. Вправи в неологізмах, трохи символіки, в цілому, звичайний у нас, поетів, хліб насущний.

СКОМОРОХ: Даха-на-блясі,
Бляха-на-дасі,
Пливе, цегла, пливе... Ну, а що це?

ПИВОРІЗ: А що ж би, сонце.

СКОМОРОХ: О, ти бувалий, недаром в імажиністів учився...

ПИВОРІЗ: Імажиністи — старовина, цур їм; сюрреалісти — я їх до передпотопових заражовую.

СКОМОРОХ: Цить бо, а то почусє великий везир; краще з ним не зачіпатися, у нього на послугах ціла армія злих геніїв.

ПИВОРІЗ: Овва, відколи спроневірився каліфові, не страшний, хоч там навіть і в великі інквізитори потрапив би, не страх і перед його прислужниками, особливо відколи «аутсайдерами» стали..

СКОМОРОХ: Ну годі, а ти послухай що мені останніми днями трапилось:
Гляджу — замазано
Вапном, чи фарбою —
Важливе тут воно? —
    Манер подобою,
Здорове полотно . . .
Це, кажуть, «твір»; стою,
Дивуюся водно . . .
Аж ось, наслухую,
Новаторів звено
Гуторить групою:
В картину вкладено —
    Говорячи, жують —
Епохи знамено —
Із геніальною
Так і зображені
Температурою,
У засновках щойно,
Рух — між поставою —
Он, як напружено ..
Це з очевидною
Багою віддано
Та ще й принадою —
Ті люди, гляньте-но,
Йому б і премію!
Неперевершено!
З життям і вервою,
З посвятою — одно
На одного плюютъ . . .
Аж приголомшено
Відходжу й думаю . . .
В добі цій зрадою
Мистецтво зганьблено.

ПИВОРІЗ: Е, це ще нічого. А от я не те що оглянув будь-яку декадентську виставу, чи послухав будь-яку біт-нікову нісенітницю, а таки добре ноги находив по світових інститутах, академіях, університетах, на добавок ще й обвантажився всілякими дипломами, гонорарами, цитатами і, як той Фавст, можу неодного магістра й доктора за носа тягати, та думаєш, навчився чого путнього від часу, як ще свою Альма Матер, Могилян-

ську Академію, в руїнах покинув? Куди там, далеко всім до неї! В одному інституті — тобі для прикладу — все і тлумачили, начебто спражнього Христа ніколи й не бувало, зате ж наукою, кажуть, доказано існування принаймні кількох Христів... В іншій академії стануть тобі висмівати мораль, честь, почуття, дух; все це, твердять, пустяки, туман, нерозум. Рахуватися можна, повчують, виключно з людськими чуттєвими органами, логікою фактів і лябораторними вислідами. Річевість, конкретність, повторюють, єдине, що важить; ідеї, ідеали, воля, почуття — пережитки... Мене, звичайно, не обдуриш, але чимало таки дурнів повірили в усі ті конкретності й пішли інших дурити...

СКОМОРОХ: А за всіми своїми конкретностями — нашого великого народу так і не помітили.

ПИВОРІЗ: Ану лиш постривай, гляди! Велике... ярке... гаряче Світло!

СКОМОРОХ: Все біжить йому назустріч! Це ж Людина йде!

ПИВОРІЗ, СКОМОРОХ: Біжім і ми її зустрічати!

(Вихід)

ДРУГА ВІДСЛОНА

(Людина, Люди, Голос поета)

ЛЮДИ:

Перший гурт: Ще не було нам так добре; все в нас є, що людині треба — заробіток, дах над головою, всіляка забезпека, свій віз і перевіз... Чого ще? Навіщо там здались якісь мрії?

Другий гурт: Ми не фантасти, ми реалісти; треба лиш занюхати письмо носом, закотити рукави, поплювати в долоні — і буде вищий заробіток, краще житло, повніша забезпека, новіший віз, більше вигод, все, що тільки забагнеться...

Третій гурт: Добре вважаймо, куди вітер віє і попираємо того, що на часі; тоді, як і інші зручні, будемо на верху подій, поводирями, а не отарою...

Четвертий гурт: Ставмо на дві карти, хто знає чия візьме...

П'ятий гурт: Ми стоїмо збоку, ні до чого не мішаємось.
Хай там дурні товчуть собі гудзи на лобах, ми при-
гляняємося, як підуть діла ..

Шостий гурт: Нас наша приватна справа цікавить,
хай кожний про своє дбає, тоді добре на тому вийде ...

ГОЛОС ПОЕТА: ... «Без серця і без духа —

Це люд кістяків!
О, молодосте, крил подай,
Нехай злечу над мертвим світом» ...

ЛЮДИ:

Сьомий гурт: Ми з фактами маємо діло, нас виключно
наука цікавить, а це на сьогодні найважливіше ...

Восьмий гурт: Нам література близьча; хоч туди полі-
тиці, ідеології й постороннім зась ...

Дев'ятий гурт: А нам, як на те пішло, практичні спра-
ви в голові, ми не гуманісти, ми техніки ...

Десятий гурт: Ми за великопростірні концепції, здо-
бутки модерного часу, опанування атомової енергії ...

Одинадцятий гурт: Ми, на щастя, маємо своє мистец-
тво, і цього нам досить; зрештою, хай там світ догори
ногами стане ...

Дванадцятий гурт: Боже, до чого це дійшло! Коли
в дорогу вирушали, клялися високо держати прapor,
зарікались готовими, як один муж, бути, а от до чого
дійшло ...

ГОЛОС ПОЕТА: ... «Правда оживе, надхне,

Накличе слово нове,
Між людьми криком пронесе
І люд окрадений спасе» ...

(Втім озолочує всіх спалах яркого світла)

ЛЮДИ, з остражом: Це що?

ЛЮДИНА: Бог з вами, це я, ваш справжній друг ...

Коли бо час найлютіший, в кожного лише своє власне
на гадці, один одного цурається, мамона зловісно всіх
уми полонить, пливкий розум візьме верх над стійкою
вірою, пуста виставність і поганське вживання над
гідною скромністю життя, а користолюбство й често-
любство над чеснотами характерности; і коли хвилина

запанує над вічністю, молекула над вселеною, крик доби над покликами серця, крові й землі, — отоді саме їй мусить назріти день нашої зустрічі.

Вже не пора на звичну в вас суху, надуману й річеву, омертвілу діялектику холодних дисертацій — стихійним, розжареним віддихом піднеслого почуття, патосом геройки, що зударилась із масивом тупости, сьогодні говорити слід. Так і я приходжу до вас — випалювати на щиті льдовика кодекс Людини... Атом і речовина, вся сколястика матеріалізму, найдрібніші досліди деталів, люциферні дороги й практичний сенс людей — всі вони гальмуватимуть райдужний порив, підтинатимуть простірні крила, збиватимуть лет до світла, гаситимуть жагу до найвищого пізнання, вбиватимуть енергію до найшляхетніших відкрить у царині духа, стоятимуть на шляху до найосновнішого в бутті Людини.

Ви, що заразились матерією, знайте, що побороти її з усіх недуг найважче, проте, хто широко змагатиме, певно переможе й звільниться. Ціль буття надто велична, щоб міняти її малодушно на марні життєві засоби; вони завжди тільки й відвертали увагу від священної мети Людини.

Тим більше в духово-схилковій добі цивілізації — нашій, що проповідує й живе досягненнями найприземніших, а не найдостойніших, найагресивніших, а не наймудріших, найпроворніших, а не найвидумливіших. Спитаю вас насамперед, чи свідомі того, чим ви стали?

ЛЮДИ: Ми... ми... (знечев'я пройняті несподіваним просвітленням)

Прикметниками світових націй стали ми.

ЛЮДИНА: Підметом треба бути, повною Людиною, шукати і знайти себе, стати твердо собою і вже тривати такими до кінця. Своя природа найміцніша, кожному найзnamенніша. Яка природа, така й ціль, такий і характер, таке й буття. Чужої породи, все одно, життезадатно не перещіпiti, зате ж таким чином свою легко знівечити. Лише квола, мала людина не відрізняє дешевого від цінного, фальшивого від правдивого, і заради штучного блиску місяця знецінить правдиве джерело світла, сонце. Несвідома свого призначення людина,

абож без волі до власного високого шляху, не здібна слідкувати за покликами свого генія, свого власного духового світу, по-рабськи перехоплює й набуває чужий світ думок, включається незграбно в чужий собі організм і заперечує себе повністю.

Запитаю, з черги, як живете, що робите?

ЛЮДИ: Живемо, відомо, як усі, робимо, що й усі . . .

ЛЮДИНА: Не мудро. Наслідувати — найнедостойніша річ Людини. А втім, що одному служить, іншому, буває, шкодить, що одному випадає, іншому інколи не вільно . . .

Вам із-поміж багатьох дано пізнати зло, вам і призначено його поборювати. Для такого Гераклового завдання озброєно вас найкращим вирядом — здоровим духом і тілом; на те, щоби служила вам висока, прозора думка й послушний їй стрункий, тугий стан. Проте, змінив вас безформний світ, але не запліднили, не окрасили ви його. Бо й не такого стану, не такого погляду, не тої думки й не тих діл, що ваші, ждати від войовників безсмертного ордену Людини. А чи ще щось давне, завітне, горить, хоч тліє, на дні вашого серця? Чи ще қудись невтомно зове вас у просвітлінь довгожданного майбуття?

ЛЮДИ: І часу не має над тим задуматись . . .

ЛЮДИНА: Тоді неодмінно сьогодні мене слухайте; бути сою — це конечність і воління бути духово-різним від усіх противних вашому духовому світові довкола вас; це свідомість, що відрізняєтесь від них, збавлених вашого великого знання, силою вашого первісного добровільного вибору на грані життя й смерти, прийнятого закону чести й справного похідного ладу, незламного хотіння жити гідно, або вмерти; це, нарешті, присутність невигаслої божественної іскри й людської неприспаної, вічно-допитливої чуйності; це, кажу вам, найгарячіше бажання, найважча мука й найсердечніша радість нести свій крилатий меч духа. В кого вигострена, як лезо, думка, пружність, як сталь, ходи, готовість і здійснювання, як доля, свого прекрасного чину, той є Собою, той є Людиною. Лише після найзусильнішого змагу, гідним дарунку життя, сонцесяй-

ним мандрівникам світлих шляхів, мовцям єдиної правди — бути тією тріумфальною естафетою, що донесе живе полум'я великого прагнення почерез шумні автостради, многолюдні бульвари, пишні віадукти, чорні підземелля і заплутані лябіринти безпуття, по над масиви крижаних хмародерів і хребти морів, крізь головокружні простори надzemелля й найзабитіші закутки світу, до свого рідного, втраченого едему — духмяної землі прадідів.

ЛЮДИ: Дуже втомилися скитанням . . .

ЛЮДИНА: Пригадайте: ви були вбогі, але блаженні, голодні, але ситі своєю правою, побивані, але щасливі, пригнічувані, але непокірні, обвантажені, але невтомні. Ви прагнули, ви сподівалися, ви з одчайдушністю дитини, що не знає небезпеки життя, виряжалися на боротьбу з ворогом усього людства і боролися, окрілені тією ж правою.

Тоді на Каялах-річках ви поминали без ридань зневіри найкращих із-поміж вас і на їх ще незастиглих слідах молилися, як ніколи раніш: будемо, Господи, до загину продовжувати святе діло великих Поляглих і Мучеників. Буде воно дорожче нам життя нашого й життя дітей наших. Прийми наші обіти від щирого серця, чистої душі, тверезого ума й непідкупного сумління. Прийми й поможи нам їх здійснити, благаємо. Амінь.

О, яка близька була тоді вогнепекуча присутність Загинулих! А тепер, несповна життя юнака, вже це далекий міт? Яка бо близька вогнепекучість буденних справ!

Чим ви так потомилися? Тим, що у хвості чужих думок і подій, а не в авангарді своїх ходите, що займаєтесь речами, які розвагу дають, але чести не приносить? Що придбали чуже обличчя, а своє втратили? Що розкололи свого духа й замітаєте його тріски? Що все вами задумане, створене, вдіяне, виходить не на ваш питоменний, але на чужий, супротивний вашій природі, лад? Що занадто дбаєте про вигляд, щоб іще залишилася снага плекати сутність? Що складаете обильну данину матерії, окрадаючи постійно духа? Що вивчаєте неістотне, збавляючися істини? Що ловите

хвилину, не зважаючи на вічність? Що впивається опіюмом чужини, занехавши вдихнути свіжий аромат свого вітчизняного Євшану-зілля? Що свою молоду красуню — лицарську місію, міняєте на старуху — зрезигнований духовий застій зледачілого світу? А в ньому уже десяток колись могутніх народів, що переступили свою вершинну точку й ідуть слідами античного Риму.

Гнилий достаток підриває, розлінивлює, вироджує, людей і народи живцем поїдає. О, не достатками опливали народи, поки осягнули свою найсміливішу мрію! Коли ж за тріумфами мілітарного походу, в розкоші скотилися, знайшла і їх невблаганна Немезида. Свідчить, Єзекіїлю, Гомере, Горасіє, Плютарху, Макіявеллі! А ви, маленькі люди, хоч і нічого не осягнули, вже й собі зарозкошували? Це ваш такий, без епопеї, епілог?

ЛЮДИ: Що нам, немічним, діяти?

ЛЮДИНА: Ваша релігія, в слові й ділі, має бути досконала. Ваше життя має бути релігією. Ваша ціль — релігійна. Суворість хай стане вашим доконечним супровідником, з ним міряйте твердий шлях Голгофи, аж до Світлого Воскресення. Будьте прості й праведні, як були апостоли, як були неофіти, як були ваші невмирущі герої піль і підпіль, які все віддали, що тільки могли. Збережіть, надто, вашу первісну кров і вашого духа, а тоді в бою тривайте. Боріться й боротьбу виберіть за ідею вашого життя. Тоді переможете. Ваше діло вимагає характеру з характерів. Ви маєте стояти як скеля там, де все пливе, захоплене загальною течією. Вам призначено бути світильниками серед каламутних, бурхливих і нищівних вод, яким ні пуття, ні краю немає. Вам станути великими родонаочальниками, повними посвяти, одержимими своїм післанництвом, чесними в усіх своїх ділах, стійкими на велелюдних світових шляхах.

ЛЮДИ: Але й ми все ж таки лише люди...

ЛЮДИНА: Кожний будь Людиною. Не дайся втиснути насильно в машину, щоб стати її незначним коліщатком. Не допусти, щоб вели тебе на поводі негодяї. Гідність у житті, чи в обличчі смерти, свідомість свого

покликання, зір спрямований у вічність і готовість на жертву — це Людини невід'ємні познаки. Багато, якщо воліш поринути в несвідоме буття неорганічного, рослинного й тваринного стану, мало, якщо присяг нести на грудях знам'я Людини — вічного борця.

ЛЮДИ: Хочемо бути Людиною, але чи сила?

ЛЮДИНА: Воля — батько чину.

ГОЛОС ПОЕТА: Як марне і крихке життя

Дорожче волі всім,
Хтось мусить жертвувати ним,
Щоб нація жила.

Коли в усіх гнучкі слова
Хоробрих чинів ждуть,
Зразком хтось чину мусить бутъ,
Щоб націяросла.

Якщо довкола все гуля,
Вітчизна в забутті,
Страждати мусить хтось за всіх,
Щоб нація цвіла.

Коли зо злом межі нема,
Чесноти мусить хтось плекатъ,
Щоб з Богом і тривка
Ця нація була!

(Вихід)

13. листопада 1960

Одержимі

(дія в одній відслоні)

Гейс, 1972

ОДЕРЖИМІ

(дія в одній відслоні)

ДІЙОВІ ОСОБИ:

ТИМИШ, молодий мистець

ЯЛИНА, студентка, його наречена

ТИТКА НЕОНІЛА, вдова

ДЯДЬКО НЕСТОР, старий парубок

Сусідка Ялини

Голоси команди

ЧАС: Сучасне

МІСЦЕ: Батьківщина

Вид на похмуре мешкання, що уявляє собою одну більшу, проте незугарно складену, сливе порожню кімнату в міських сутеренах. При розставленому мольберті, в відносно найяснішому куті кімнати біля вікна, стоїть молодець у робітній нагорці. То розмашино виводить олівцем сміливі начерки по папері, то зупиняється над своєю працею, відступає крок, критично придавлюється й замислюється.

ТИМИШ: Е-ге, двозначною методою до мети... Зовсім не легко. Ті, про кого йде — щоб зразу візняли, а непо-кликані — щоб і нічого не второпали. Так, так, але... Аби, бува, навпаки не вийшло: що не сприйме той, кого мені треба, а здогадається зайвий (приміряється). Отак би (робить пару дальших накреслень) — тут хоч на два лади можна б аргументувати. Закинуть — відсутність виразної сучасної теми, а ти їм: вона може й учораця реквізитним добором, однаке сьогочасна свою сугестією, — словом, вічна у пляні минуле — майбутнє. А ви, друзі, цього бойового мотиву ніяк не переочте, голубчики. Вдумливо позирайте, широко

відкривайте очі! От вам — поржавіла шабля стирчить із піску, десь над приступами лукомор'я... Скажуть ті з наглядачів — це що, контрреволюція? А ти їм спокійно — простори опановувати, над уchorашнім не засиджуватись! А вам, приятелі, на вухо — відкопайте ж ту шаблю, прочисттє із наносного намулу, вигостріть і — вживайте! Атож, ужийте без отягання!

(входить з наповненою різними харчами торбиною тітка Неоніла, розкладає крам на прикухонному стільчи)

ТИТКА НЕОНІЛА: На базарі знов Гібові вістки.

ТИМІШ: Нові, чи ті самі?

ТИТКА НЕОНІЛА: На прицерковній площі труси в кілька-надцятьох мешканнях, зникло кілька родин і двое са-мітних... І ще одного викладача забрали... Ага, де-кількох студентів на вулиці перевіряли і теж притри-мали.

ТИМІШ: Про студентів ще нечував (працює далі над картиною).

ТИТКА НЕОНІЛА: А ти б уважніший був із тими сходинами в хаті. Може котре з сусідів донести, а то й двірник... Адже тут, буває, і двері не зачиняються.

ТИМІШ: Лекції художнього креслення вимагають авдито-рії.

ТИТКА НЕОНІЛА: Знаємо, знаємо, тільки ж я кажу — обе-режніше, а то чого доброго... (придивляється до ри-сунку). Слухай, Тимош! І куди ж ти, ради Бога, ду-маєш таку річ просунути?

ТИМІШ: Між людей.

ТИТКА НЕОНІЛА: Та це ж символ. Ідея ясна, як сонце... Ой, бережись...

ТИМІШ: Ну, відзначали, добре, значить — так і бути.

ТИТКА НЕОНІЛА: Ти з тою шаблею вже занадто завів со-бі... Уважай, щоб і ти не попікся. Не забувай — хто мечем воює, від меча і гине...

ТИМІШ: А хто без меча, тому й жити не варто.

ТИТКА НЕОНІЛА: Про діда пам'ятаєш? Зарубали, навіть і сліду не лишилось.

ТИМІШ: А батька кулеметами посікли... Самі ж бачите, що не годиться синові ледарювати.

ТИТКА НЕОНІЛА: Остерігала тебе й небіжка мати, поки і їй не доправили, не правда?

ТИМІШ: Та й стрий, ваш же чоловік, поки і його на той світ не вислали. Але що тут остороги поможуть, коли діяти конче.

ТИТКА НЕОНІЛА: Один ти в мене... Ще й тебе заберуть... Сама, як билинонька в полі, залишусь.

ТИМІШ: Не пропадете, тітко. Дай, Боже, щоб дехто з молодих стільки життездатності в собі мав, як оце ви.

(втім, не стукавши, забігає в кімнату панянка Ялина. На швидку привітавшися з тіткою, прихапцем звертається до молодця)

ЯЛИНА: Тимоше, дорогий! Там таке діється, а ти собі працюєш, наче б і нічого не трапилось (горнеться з острахом до нього).

ТИМІШ: Не хвилюйся, рідненька. Кожному своє завдання, не ухиличтись від нього й нам. Арештування студентів знепокоїло тебе, знаю.

ЯЛИНА: І ти вже чув про те?

ТИМІШ: Саме тітка зі світу принесли (тітка береться за роботу).

ЯЛИНА: Та тобі й не відомо, що один з-поміж них — мій співучасник мовного курсу.

ТИМІШ (стурбовано): Значить, коло звужується (по хвілині) Він — у близьких зв'язках з тобою?

ЯЛИНА: Відомо, як колега. Ще вчора літературну записку йому передала.

ТИМІШ (перебиває): Записку? А що було в ній?

ЯЛИНА: Одніський рядок — посилання з одного твору: «Коли всі гублять голови, стояти меш непохитно».

ТИМИШ: Можуть знайти в нього, звідки проклали б і прости стежку до тебе. Треба цьому запобігти (кидає роботу).

ЯЛИНА: Але як? Що саме належить учинити тепер?

ТІТКА НЕОНІЛА: (витерши руки після промивання посуду):
А я ось збіжу до дядька Нестора, він бувалий, щось путнє придумає.

ТИМИШ: Не поспішайте, тітко, шануйте вашу дихавицю.

ТІТКА НЕОНІЛА: Нічого мені не буде... А я й довго не баритимусь (виходить).

ТИМИШ: Себто, «березневі» наші «іди» наближаються. Проте не здамось так легко. Ялинко! Ти згідна на все?

ЯЛИНА: За те й не сумнівайся. А ти про що?

ТИМИШ: Нам треба буде на коротко розстatisя.

ЯЛИНА: Ні, ні, тільки не це! Не забув же нашу торішню угоду? — всюди разом, у щасті, горі й недолі, в житті, а як треба, то й... (не договорює). Словом, навіki.

ТИМИШ: Це все правда. А все ж ти не можеш тут довше залишатись. На тебе вже певний знак.

ЯЛИНА: Та куди я піду? І що з тобою буде? Кожен знає, що ти мій суджений.

ТИМИШ: Твого судженого доля й конем не об'їде. А от ми попередимо загрозу — тобі треба обратися в безпечніше місце.

ЯЛИНА (перериває): І тебе виставити на небезпеку, так? Ні, того не буде!

ТИМИШ: Погодься, Ялинко, що нам обидвом отак просто зникнути, наче б і на світі не були, ніяк. Зразу й підозріння викликали б. Що інше — ти одна... Могла захворіти, поїхати в відвідини, або що... Я тебе згодом відвідав би.

ЯЛИНА: Почуваю глибоко в серці, що пропала наша весна, Тимош. Веснонько — яка ніжно-блакитна ти мені уявлялася! Вже крашанки наготовила, в весільну дорогоу вибиралась... І яке в них право грабувати нас

із найкращого в житті?! Що раз людині дано й більш не вернеться... (входить тітка, за нею дядько Нестор. Надворі звечоріло).

ДЯДЬКО НЕСТОР (підходить хутко до молодої пари): Як-найдалше звідсіля — і тобі, і їй. Я проведу вас, куди треба. Все буде в порядку, запевняю.

ТИМИШ: На жаль, це неможливе. Я й гуртові тепер якраз потрібен та й тітку саму не покину.

ТІТКА НЕОНІЛА: Тимошику мій! Щодо мене, то ти вже передше сказав і мав повну слухність. Я дам собі раду, повір. А гуртові хіба від того легше буде, коли тебе затрати посадять? Якнайшвидше готуйтесь з Ялиною і — щасливо в дорогу! Пробі! Аби що хто не підслушав (чимчикує до порога, наслухує, тоді перекручує у дверях ключ).

ДЯДЬКО НЕСТОР: Ти, хлопче, з вогнем не грався б! Проти тебе і твоє ненадійне соц-походження — вся родинна генеалогія, від діда-прадіда, й на засудженій мамі скінчивши, та ще й ті власні дії твої, що не раз у ха-лепу заводили. Сподішся ще один раз із їхніх зубів вирватись? Дарма, востаннє так востаннє — казав я тобі тоді, чи ні?

ТИМИШ: Не пришипилили ж мене досі, та й тепер нічого на мене не мають.

ДЯДЬКО НЕСТОР: Та ще й скільки, як захочуть! Дивися — дід твій вояком нашої армії в боротьбі з ними впав, батько — повстанцем, а тобі чи пристойно буде отак, без зброї, сходити з поля бою? А захоплять несдмінно.

ТИМИШ: Що ж? Була боротьба на коні, в окопах, гранатами, бортовою й ручною зброєю. Певно ще таке й інше в майбутньому послужить. А тепер настала пора боротись твердою поставою, гострою думкою, незламним словом, а як хочете, то й насиченим образом... Мене завдання якраз на такому становищі застали. Та й я не сам, а з друзями своїми, за яких ручаюсь.

ДЯДЬКО НЕСТОР: А ти краще за нікого не ручайся і слухай мене, поки час.

ТІТКА НЕОНІЛА: Рушайте з Богом, діти!

ЯЛИНА: А може все таки, любий?

ТИМИШ: Ялинко! Ти повинна віддалитись, так само, як мені конче треба тут витривати. Це ясно. Така моя остання думка, а тепер поспішай, уже й так пізно.

ЯЛИНА: Нікуди я без тебе з місця не рушусь (поміркувала мить). Твоя правда — треба витривати. На хвилину спустила з уваги, аж і сама бачу, що тут і мені з тобою місце!

ТИМИШ (з докором): Опам'ятайся, Ялино.

ТІТКА НЕОНІЛА: Молоде, молоде...

ДЯДЬКО НЕСТОР: Що ви за люди!

(споночіло, раптом знадвору рухає хтось дверньою клямкою, в хаті видно збентеження)

ТІТКА НЕОНІЛА: Піду відкрию, в мене ключі (йде, відчиняє двері, у які зразу вбігає сусідка Ялини).

СУСІДКА ЯЛИНИ (задихаючись): Слава Богу, що застала! Ялинко! Там за тобою на твоїй кватирі сексоти вже довідувались. Щось між собою весь час ехидно перешіптувались і відгрожувались, відходячи. От я прибігла як стій остерегти. І не думай вертатись до дому. Куди хоч виїжджай, тільки не гайся, чуеш, і сліди за собою в воду пускай! Хай тебе Господь береже! (хреститься). Вибачай, сестричко, але мені ніколи (цілує Ялину, кивком руки прощається з рештою й вибігає з хати. Тітка знов двері на ключ зачиняє. Хвилина надуми).

ДЯДЬКО НЕСТОР: А я не говорив? Ну, тепер швидко! Найвища пора!

ТІТКА НЕОНІЛА: Ідіть, ідіть, дітоньки, от вам лиш на дорогу щонебудь... (Ялина не рухається з місця).

ДЯДЬКО НЕСТОР: Ходімо ж!

ТИМИШ: Ялинко! Хоч тепер не станеш заперечувати. І я тебе проведу.

ЯЛИНА: Куди? Ті собаки всюди допадуть. Не втікатиму, що б там і не сталося. Хай і не думають, що всі їх боятьсяся. От я їм, поганцям, просто в очі всю правду скажу. Хтось же мусить це вчинити.

(серед тишини нагло громить грюкіт у двері, за порогом якесь сум'яття, хтось добивається і враз проносяться сердиті голоси):

Січас откройте! Ето пріказ!

Завіса

13. березня 1972

Сучасний вертеп

(дійство в чотирьох відслонах)

Гейс, 1972

С У Ч А С Н И Й В Е Р Т Е П

(дійство в чотирьох відслонах)

ДІЙОВІ ОСОБИ:

МАНДРІВНИК
ГОСПОДАР — }
ТУРИСТ
ПОДОРОЖНИЙ }   в одній особі
                          людина середнього віку

ЮНАК
ДІВЧИНА
ЖІНКА
БАТЬКО
МАТИ
ПОДРУГА ЮНОСТИ } — привиди

ГОСПОДИНЯ	ГІСТЬ
ГІСТЬ ІЗ НОВОЇ ЗЕЛЯНДІЇ	ГОСТЯ
СТАРША ЖІНКА	УРЯДОВЕЦЬ В ЦІВІЛЮ
МОЛОДИЦЯ	МІЛІЦІЯНТ
ДЯДЬКО	ДИПЛОМАТ
БАБУСЯ	СТЮАРДЕСА
ДІВЧИНА	ПАСАЖИР
ХЛОПЧАК	ПАСАЖИР ІЗ ГЛЕЗГОВ
ДІВЧА	ДАМА
ПЕРШИЙ, ДРУГИЙ ЮНАК	Голос з магнітофонного апарату <i>Голоси</i>

ЧАС: теперішнє

МІСЦЕ: на степу, в кімнаті на чужині,
в кімнаті в батьківщині, в літаку

ПЕРША ВІДСЛОНА

ВЗИМКУ

Одноманітна просторінь поруділого степу, тут і там прорвана вилиннялими полосами снігу. Здовж яру закутої в льоди річки йде навперед себе мандрівник, повільно, час від часу пристаючи.

МАНДРІВНИК: Стільки й того життя, що з матір'ю-природою... Бо, зрештою, по тих велелюдних базарах — хіба ж то життя? Хоч крихітку поміркуеш там, пощо на цім світі живеш? Або ж від чогонебудь серце звеселиться, злагода зійде на душу? Та куди! Водно слідкуеш за видайністю проведеної години щоденного виробництва — скільки видобув із себе, чи вдосталь заготовив, що з того зберегти, а що пустити в оборот, яку частину на майбутнє відвести... Проміняв буття на постійні підрахунки пошматованіх у лихоманці буднів — хіба ж це життя? Живеш сам ритмом коліщатка й коліщатком вертишся у більшій машині. Прийшов на цей світ, щоб і він тобою правив, і щоб ти сам себе поганяв? А стільки небесного миру, стільки світового простору — і все ж людині відведено лише скупий її куток у млині гуркотечі й безвідряддя. Чого ж тоді сподіватись від розгубленої істоти, як не одної пожадливости й постійного розладу!

(підходить до купини опустілого, висохлого чагарнику)

Так і твої соки, чоловіче, висотас бездушний пан цієї доби й нічого тобі на кращий час не залишить. Усе, все давай із себе, коли ти в нього на довічній службі. Ви, кущики, відродитесь, на весні пропустите бруньки, зазеленієте, розів'єтесь, розростетесь і закосичите сірину довкілля. А ти, людино? Постарієшся, змиршаєш, дійдеш межі свого часу...

(присідає над берегом, переводить погляд на замерзлу річку)

Переливайся, водице, під своєю льодовою покрівлею, відкидай намул життя, вбирайся в оновлену, прохолодну свіжінь, добувайся снаги... На провесні порвеш кайдани і звільнишся з неволі, що тебе тепер в'язнить. Тоді розіллешся в усю ширінь, заплідниш навколош-

нє життя й напоїш спраглих. Щедра й ласкова ти до всіх — не те що люди, одне до одного.

(в кущах над потоком зашаруділо, вискочив і тут же گеть погнався заець)

Гонять тебе і звідсіль, зайчику. Що ж, тікай, рятуй своє життя і волю, а то хижак людина тебе пострілить, або яке міцніше звіря спіймає. Не довго твого загнаного животіння, та й те вкорочує лукавий світ . . .

(зводиться на ноги, загортав пригорщу хмизу, підносить і пускає з вітром)

І тебе вітер перекотиполем носить — ні впину тобі, ані пристановиська, розхристана травице. Кудись безпутньо, назустріч долі самітна блукаєш. Іще зеленою, запашною голубив тебе торік, а он що буття з тебе вчинило. Не так же й зі мною?

(під напором гадок відкривається духовий погляд, явитьсѧ перед ним юнак)

ЮНАК: Ти не самітний, а з ріднею . . .

МАНДРІВНИК: Буває, що й на базарі людина самітна, синку.

ЮНАК: Але ж дома свої, не чужі люди . . .

МАНДРІВНИК: Свої? Законними зв'язками — так, але чи тим, що ось тут, у душі, зворушує? Чим з дитинства накипіло серце.

ЮНАК: Тут усе не так сприймають, як ти. Твоїх потреб не розуміють, вони чужі їм.

МАНДРІВНИК: А тобі вони не чужі?

ЮНАК: Як мені відповісти? Не пережив . . . Не знаю.

МАНДРІВНИК: Самітний, і тільки.

(юнак зникає)

Кому передаси свою наболілу душевну спадщину? Хіба доні?

(явитьсѧ дівчина)

А що, сповнятимеш, про що тебе прошу, будеш і далі пильно вчитись моєї мови, культури?

ДІВЧИНА: Мама каже, що тих знань мені тут не треба.

МАНДРІВНИК: А може доведеться й туди поїхати? Наука в ліс не заведе . . . Та й тут, між чужими, годиться про рідний край розказати.

ДІВЧИНА: То не мій край, я тут родилася.

МАНДРІВНИК: Значить, до батьківської країни байдуже?

ДІВЧИНА: Ні, але в тебе вона одна, в мами інша, а яка ж моя?

МАНДРІВНИК: Вивчай і пізнавай кожну, тоді краще знатимеш — знайдеш колись і на те відповідь.

ДІВЧИНА: Вже й без того багато тепер у школі науки.

МАНДРІВНИК: Еге, не цікаво тобі дошукуватись ядра. В майбутньому, може, й захочеш, уважай, щоб не пізно було.

(дівчина зникає)

Не завіряла ж мене раз, дружино, — все, все, що тобі на серці, назву своїм? А тепер он як дитину навчаєш.

(явиться жінка)

ЖІНКА: Чужина вийняла все з моого серця.

МАНДРІВНИК: Так отим ти їй і відплачуєш, проганяєш із серця все, що тобі й мені найдорожче?

ЖІНКА: Треба ж тут жити, чи ні? Безнадійні думи — певний шлях у пропаст.

МАНДРІВНИК: А я б мовив: піднеслі, вищі буднів думки — вихід із пропasti.

ЖІНКА: Ти від своїх ілюзій і світу не бачиш. Наслідки очевидні — скрутне положення. Чи не краще б так, на зміну, в сучасному пожиті?

МАНДРІВНИК: Тим то й болить, що на тім боці таке гірке сучасне.

ЖІНКА: А що вдішеш, коли воно так, і нам туди годі . . .

(жінка зникає)

МАНДРІВНИК (простуючи далі в безмежжя степу): І як же воно згодом буде? Дорoste молодь, запустить коріння в чужий ґрунт, у жінки своє на голові, по-своєму вчинить, а тобі як? Кудись одинцем навпростець верстati, чи, може, вже й отут навік присісти?

(над головою загуркотів літак, осідаючи на поблизькому летовищі)

Ні, ні! Доволі прожив між не-своїм людом — нехай, що й не поганий, а все ж не рідний. Конче треба кинути визов долі, позмагатися ще раз із нею. Як не собі, то хоча своїм пошукати ріднішого місця. Ех, покійні мої батеньки... Ви й уявити тоді не змогли б, як важко за друге місце в широкому світі! Куди подіться, де задомовитись?

(являються батьки)

БАТЬКО: Сину, чи не легше знайти нове місце в світі, як залишити на завжди рідний край?

МАТИ: Та й тут же краще тобі, ніж на нашій нещасній землі.
Хоча широко заговориш, вільно подихаеш.

МАНДРІВНИК: Спасибі, дорогенькі, за добру пораду. Тільки ж важко під серцем на саму згадку, що в чужому світі й вікувати доведеться.

БАТЬКО: Не тілом, то душою між рідними побудеш, не словором, то думками з ними обміняєшся.

МАНДРІВНИК: А ще усвідомивши, що десь тут, остронь, у далекому невідомому закутку, власний хрест над чужинецькою п'яддю землі похилиться.

МАТИ: Там, синку, во вишніх, однаково наші душі об'єднаються. (батьки зникають)

МАНДРІВНИК: Зішли вам, Господи, царство небесне (хреститься). О, вже й озиме зело сходить, скоро свіжим килимом весні прихід вистелиш (нахиляється, підносить листок вирваного зілля, милується ним).
Яка пречиста краса! Як колись за юних днів у краю.

(над зораною ріллею спорхнув жайворонок і враз розітнулося дрібне щебетання)

Люба пташино — супутнику моого життя. Чим було б воно без твоїх ранкових привітів і щоденних пісень радости! Тож то там окрилювали вони... Там бо й ти, райдужна, була.

(явиться подруга юности)

ПОДРУГА ЮНОСТИ: Жили пташками у зеленій діброві.

МАНДРІВНИК: Пробігали легко верховинами життя.

ПОДРУГА ЮНОСТИ: Бажали на завжди затримати хвилину щастя.

МАНДРІВНИК: На коротко забули всесвітне горе.

ПОДРУГА ЮНОСТИ: Аж воно озвалось громовим ударом.

МАНДРІВНИК: Кинуло нас у вир безвиглядної боротьби.

ПОДРУГА ЮНОСТИ: Одну мить завагався — і розлучились у безпам'ятнє.

МАНДРІВНИК: Вірна — ти залишилась, та слід пропав по тобі.

ПОДРУГА ЮНОСТИ: Навіть не встигли розпрощатись.

МАНДРІВНИК: Де ж ти тепер?

ПОДРУГА ЮНОСТИ: Там же, де й розстались. Не пам'ятаєш? Ти зміряв на захід, а мені призначено було тривати.

МАНДРІВНИК: Серце до тебе, як до свого спасення, прагне.

ПОДРУГА ЮНОСТИ: Ще не довершені спільні завдання, либо нь ще не пора.

МАНДРІВНИК: Як довго ж у розлуці жити?

(подруга юности зникає)

Ще раз побачити тебе — за всяку ціну!

(з розpacчю кидаеться в сіру безвість похмурого степу, де завивають вихори на різні голоси)

Немов чую в тій дикій музіці й ваші далекі голоси, друзі. Невже дорікаете? А, може, кличете до себе на стійку?

ГОЛОСИ: Шукати незнаних вояків на невідомих полях
слави — це так, як вітру в полі шукати.

МАНДРІВНИК: А ти ж, Корниле-братіку, і ти, Дем'яне мій
— де ви?

ГОЛОСИ: Питай між тисячних чисел по холодних лагерях...
Пишуть — виправних, читай: смертних...

(здаля, крізь хуртовину, долинає гудок поїзду)

МАНДРІВНИК (стрепенувшись): Сердешні діти! Чуєте? Там
страшна неволя і смерть, а ви вільні, як птахи небес-
сні... Прозрівайте! Живіть за себе і за них!

(падає навколошки, між тим починає падати важкий сніг)

Завіса спадає

ДРУГА ВІДСЛОНА

НА ВЕСНІ

Світлиця з відхиленим вікном, що відкриває вид на про-
стору міськувулицю. Під стіною ослін, поруч крісло, спере-
ду стіл, на ньому писальна машина, книжки й папір. Збоку
грамофон, звідки добуваються тихі звуки Шевченкового за-
повіту. Крізь бічні двері входить господар дому, сідає за стіл,
починає писати.

ГОСПОДАР: Чи й будь-коли впораєшся з тією писаниною?
Розвідка ще не покінчена, а тут починає реченцеву
статтю. Про листування сьогодні й мови не може бути.
Хоч це чи не єдині зв'язки з рідною стихією.

(входить господина)

ГОСПОДИНЯ: А ти, бува, не забув про заповіджені відві-
дини гостя з Нової Зеляндії?

ГОСПОДАР: Ах, невже це й день його приїзду? Справді, не
подумав, дякую, що нагадала.

ГОСПОДИНЯ: Надіюсь, не стане і цей у нас переночувати,
як той попередній твій знайомий, звідки він — з Нью
Йорку, чи з Ньюарку? Так і сказав зразу, не посоро-
мився — поступив до вас, бо за одні «мотелі» всі свої
гроші пущу. А, нівроку, трохи їх коло себе мусів мати,

коли так по тих агентах бігав і за тими парцелями під будову домів розпитував. Та й сам якимсь підприємством управляв, все бо ті замовлення й чеки із своєю фірмою розписував — розуму то в нього за двох, а до того не додумається, що другому на шиї сидить.

ГОСПОДАР: Ні, цей не торгувати приїхав і в нас не буде засиджуватись, йому пильно до світових метрополій. Що тут огляне в закутку? Та й мені ніколи його розважати.

ГОСПОДИНЯ: Чим же приймати гостя, що готувати на обід?

ГОСПОДАР: Тим і не турбуйся. Нам треба зразу за справами по місті поїздити, тоді ще й завезти його на експериментальну станцію, куди йому чогось дуже хочеться. Що ж, агроном — вовка в ліс тягне. Там же й пополуднуємо.

(господиня виходить, дзвижчує придоверний дзвінок, господар відчиняє двері, входить гість)

ГІСТЬ ІЗ НОВОЇ ЗЕЛЯНДІЇ: Таки тебе тут, на кінці світу, знайшов!

(вітаються)

Змінився до того, що й не пізнав би. Ну, хлоню, скажи, скільки то ми не бачились — двадцять п'ять років?

ГОСПОДАР: Скоро тридцять буде. Та присядь, певно натомився, а я скажу, хай там щось перекусити принесуть.

ГІСТЬ ІЗ НОВОЇ ЗЕЛЯНДІЇ (розсідаючись на ослоні): Не голоден я, дивись — повен живіт (побиває себе по животі). Хіба що «скач» є в тебе.

ГОСПОДАР: Шкода, таке в нашому домі не водиться.

ГІСТЬ ІЗ НОВОЇ ЗЕЛЯНДІЇ: Он як, дивно — куди б не поступав, того добра не бракувало. Ну, то хай буде й «коля», але щоб холодна, бо тут така спека скрізь, як у нас літом.

ГОСПОДАР (принесить склянку содової води, подає, вибачається): Жінка, мабуть, у сусідки, не видно, вгощайся

покищо цим. А щодо горячі в хаті, то склалось так, що були великі видатки в нас — медичні, обезпечевні, шкільні й таке інше, от на охолодження дому ще не здобулись.

ГІСТЬ ІЗ НОВОЇ ЗЕЛЯНДІЇ: Знаю, знаю, сердего. Тут у вас, відомо, всього досить, тільки не хворій та не вмирай, бо тоді пропав, пане брате, хоч надірвись, або довги затягай.

(з покуття кімнати посилено доносяться тони Заповіту)

О, в тебе ще не перевелась та старинна музика, гай-тай... Я від того вже, признаюсь, зовсім відвик. Живу в метрополії, тож ясно — симфонічні концерти, джаз, опера... Ні, ні, вибач, з нашим геттом не маю більш нічого до діла, та й коли вже порвав!

ГОСПОДАР: Себто з рідними звичаями, культурою, людьми, чи як?

ГІСТЬ ІЗ НОВОЇ ЗЕЛЯНДІЇ: А що ти з цим усім тут зробиш? Далі на самому дні сидіти нам? Нізащо більше не хочу тієї біди, сам зарікаюсь і другим відраджую.

(перед вікном загуркотіло авто у проїзді)

ГОСПОДАР: А як же, по-твоему, краще діяти?

ГІСТЬ ІЗ НОВОЇ ЗЕЛЯНДІЇ: Роби як я, то й буде тобі добре. Побачив я, що між тими своїми дурнями-лісорубами ще довго мені ступу на місці товкти, то й почав роздивлятися, занюхав письмо носом та й накибав п'ятами, вибрався від них туди, де й досі перебуваю. Правда, треба було й там закотити рукави, взятися за роботу, як усім тамошнім, але ж, голубчику, живеш між ними — плянуй як і вони. Що там старий світ, забудь за нього, тут за нове треба змагатись. Отак і я вчинив — а за якийсь час виріс і маленький капітал, призбиралось і за жінчиним приданим, збудували ми собі приличну віллю, одне крило для родини, друге віднайняли, в додатку непогана посада, і так грошики далі прибувають.

(перед вікнами заторохкотіло авто, аж шиби забряжчали)

В тебе, голубчику, й поговорити важко, така гамарня з вулиці. Ти б так, як я влаштувався — працюєш то працюєш, хай у млині, а по праці живеш собі, як на дачі.

ГОСПОДАР: Яка ж твоя родина?

ГІСТЬ ІЗ НОВОЇ ЗЕЛЯНДІЇ: Жінка Мілдред не погано «нирскою» заробляє, а хлопець, Ерик, у нас один, та й пощо більше? От уже й «гайскул» кінчає, ще й до того як «пейпербой» заробляє, але при «каледжі» то вже буде мати ліпший «джоб». Добре, що має нахил до «бізнесу», будуть з нього люди.

ГОСПОДАР: Розуміє ж він тебе хоч по-нашому?

ГІСТЬ ІЗ НОВОЇ ЗЕЛЯНДІЇ: А, хіба я буду собі тим голову морочити? В мене своїх справ досить. От тепер мене «менеджером» ботанічної станції зробили — що ж, аванс неабиякий, мушу виправдати довір'я і старатися піднести фінансовий стан нашої установи. А на цьому, вір мені, трохи розуміюся. За те й дали мені цю подорожню відпустку — будемо розглядатися по світі, а де найбільший поступ у нашій ділянці надібаємо, заведемо подібне і в себе.

ГОСПОДАР: Жінка кудись вийшла й забарилась.

ГІСТЬ ІЗ НОВОЇ ЗЕЛЯНДІЇ: То нічого, мені все одно спішно. Там у твоїй експериментальній станції присядемо денебудь у «кафетерії», біля кого з ваших спеціалістів, вип'ємо каву, закусимо, попросимо провести нас по всьому господарству, може, щось нове з передових методів довідаємось.

ГОСПОДАР: Бачу, ти справді ділова людина — такі думи й сантименти, як рідний край, питання його майбутнього, тебе, видно, вже не цікавлять.

ГІСТЬ ІЗ НОВОЇ ЗЕЛЯНДІЇ: Було колись... За ті думи й натерпілись досить, а тепер хай інші терплять. Що я їм винен? Від них нічого не маю і не буду мати. А з мрій давно вже виріс, я реаліст.

(дзвонить телефон)

ГОСПОДАР: (бере слухавку): Ні, ще нема її дома (до гостя)

— А якби так ця мрія та й дійсністю стала — змінило б це щонебудь у твоєму відношенні до краю? Повернувся б тоді, скажімо, на рідну землю, прикладав би руку до загального будівництва, вніс би свій пайок, досвід?

ГІСТЬ ІЗ НОВОЇ ЗЕЛЯНДІЇ: Я вже тобі сказав, яка в мене настанова, а ти все своє. Такий же мрійник із тебе, яким і колись був. Життя тебе нічого не навчило, правда? Щодо мене, то вибий собі ці байки з голови. Навіть, як і ти кажеш — якби таке щось і трапилось — то що з того? Там уже не ті люди, що ми, та й пощо їм нас? Щоб гризлися? Самі з собою краще собі дадуть раду, ніж з нами.

ГОСПОДАР: Так, там не такі люди, як ти, це правда. Якби ти не мій гість, то я б з тобою інакше говорив. А так, краще вже ходім, куди тобі треба.

(виходять)

З надвору долинає все більше оживлення з вулиці, один мотор за другим вистрілює й на всю площину потріскує, то знову чути якісь заповідання з голосника, безустанна хвиля вуличної метушні підноситься. В кімнату входить господиня, починає поратися.. Дирчить телефон, вона бере слухавку.

ГОСПОДИНЯ: Його нема, мусів тільки що вийти... Так, я при телефоні... Ага, ну, ну... Так... Добре... Так — так, скажу... Ні, не забуду... До побачення, бувайте й ви здорові (відкладає слухавку). Ух, надоїв!

(хвилину порядкує в кімнаті, знову телефон)

Слухаю... На будову захисту, кажете? Ми вже свій даток внесли... Не стає до закінчення проекту? Чи не доцільніше було б звернутися до тих, що нічого не дали?... Ну, але на одному ж коні не завжди їздити... На все добре й вам.

(забирає машину зі стола, виносить склянку з кімнати, раптом дзвонить придверний дзвінок. Відхиляє двері, заслоняючи собою вхід)

Вибачайте, але нічого з вашого товару нам не потрібно. Все раніше закупили... Добре, як буде нам треба,

скористаюсь (зачиняє двері). Ох, ті покупці, спокійної години з ними немає. Піду відпочати (дзвонить телефон):

Слухаю... Вибачте, але від усіх тих надобов'язкових податків такі вже перевантажені, що скоро й дихати стане важко... Скільки? Двісті долярів на родину?.. Що-о? І це, кажете, мало? Лікарня вже стара стала? Мала послуга з неї? А чому тоді здерли з мене тисячу долярів, недавно ще, за короткий побут? Якщо вона нікуди не годиться, то й тих грошей не варта була... Дякую за спочуття, але мені з того мала користь... Ох, мільйонову будівлю задумали, бійтесь Бога!... Та чи тільки у величі й витратах успіх установи?... Не знаю, як це вирішити, прийде чоловік, порадимось... До побачення.

(входить господар)

ГОСПОДАР: А ти й не знала, що заморські відвідини вже відбулись. Морока та й тільки.

ГОСПОДИНЯ: А я не казала?! І що? Не вірю, що вже й відіхав.

ГОСПОДАР: Ще би! Проте відчепився покищо від мене. Зразу пристав до директора станиці, так і втиснувся до його кабінету. Запопадливий такий, з що вже грошовитий!

ГОСПОДИНЯ: А ти б йому запропонував літературу, що в тебе до зbutтя.

ГОСПОДАР: Порятуй нас, Господи, від таких шанувальників рідного слова!

ГОСПОДИНЯ: Ну, хай їм добре буде — всім тим непроханим гостям! Ага, ще один такий до тебе телефонував. Роз'їздить по цілій країні. Якусь, мовляв, збірку на філантропічні цілі переводить. При цій нагоді, каже, припішеться в місцевому бюрі праці, аби тижнева допомога не пропала. Начебто безробітний, питає скрізь, де операє з тією філантропією, за можливостями праці. А хитрун який! Таки проговорився, що на Флориді якісь уділи в ресторані має. Тож, наче б, датки жертвів забезпечені.

ГОСПОДАР: Оце які вістки із світу! Та від тих пройдисвітів навесну й не отрястись. І сподівайся від такої породи доброчинних задумів!

(між тим, на вулиці така вже гуркотеча зчинилася, що далішу розмову заглушила)

(Завіса опускається)

ТРЕТЬЯ ВІДСЛОНА

ВЛІТКУ

В кімнаті підміської місцевости. Вона ж робітнею, і кухнею, і спальню служить. Вечоріє, нафтова лампа тъмяно освітлює середину житла, ледве зачіпаючи кути, що в тінях потопають. Над столом густо скучився гурт людей, що й самі на тіней скидаються. При заслоненім віконці поряд стоїть, як застигла, бабуся. Від грамофону прокочуються по хаті тони пісні «Ой, горе тій чайці, часні небозі»... В домівці так тихо, що лагідна музика гучною здається. Посередині стола сидить якийсь відмінний від решти, по-святковому вбраний пришелець, обабіч прислухаються щільно нахилені до нього люди різного віку, одягнені, як у будень.

ТУРИСТ: Наоповідався за всі часи, а тепер може б ви мені дещо про себе розказали. Як ваше життя-буття?

СТАРША ЖІНКА: Ні одного, ні другого в нас немає. Навіть і літа цього року немає, все холодно, дощ і дощ, наче й він з нами поплакує.

МОЛОДИЦЯ (додає): Отаке воно в нас — як бачите, багато й не треба говорити.

ТУРИСТ: Чимало змін з тієї пори завважив... Майдан, де церква була, поширився, нові domики тут і там з'явилися.

ДЯДЬКО: Нові із старими дірами (хлопчак поруч порскнув сміхом, тут же й замовк, бо дядько насварився).

ТУРИСТ: А що сталося з давнім цвинтарем, де була позаду прибудівка з площею й могилками наших стрільців?

СТАРША ЖІНКА: О, старий цвінтар! Коли ще розорали його! Вийшов указ на новий гостинець, на тому таки місці. Нового гостинця, як бачите, ще й досі не проглядали, а порита площа облогом лежить і курявою село покриває. А щодо того місця, про яке говорите, то там тепер парк культури, де влітку п'яні солдати по ночах з вуличницями сходяться.

ТУРИСТ: А чому люди на таке хуліганство не обрушаться?

ДЯДЬКО: До кого підеш на скаргу? Яке їхало, таке й здібало.

(настає хвилина мовчанки, бабуся біля віконця зрушилася, трошки відхилила заслону, позираючи на вулицю, тут же й обернулась до гурта)

БАБУСЯ (даючи знак рукою): Ш-ш-ш... Обережно, там якісь два в мундирах проходять.

(під час групового мовчання звучать у німій тишині чітко слова пісні):

«Та ішли чумаки
Весело співали,
І чаечку відігнали,
Чаєнят забрали...»

(відгомін кроків з вулиці віддалився, бабуся кивнула рукою)

БАБУСЯ: Можна...

ТУРИСТ: Еге ж, життя — нічого й казати. І все вам отаке стороження?

ДЯДЬКО: Не так що б усе, а по більшій частині.

ТУРИСТ: А я й за своє давне товариство не встиг розпитати. Не знаете, бува, що трапилося з Тимковим Мільком?.. (мовчанка). З тої ж родини, що колись біля читальні в хаті під бляхою жила.

МОЛОДИЦЯ: Та як не знати, знаємо, ще й як! (зідхнула). Пішов у ліс, як багато-хто, й не вернувся більше.

ТУРИСТ: Так... так... (сповидно хвиллюючись). А про Миханеву Оленку чували? (мовчанка). Що садівничкою була...

МОЛОДИЦЯ (звучним шепотом): Іще до тепер сидить у Влайдимірівській.

ТУРИСТ: Господи! Стільки літ!

МОЛОДИЦЯ: Якби то вона тільки одна!

ТУРИСТ: А за що Оленка?

МОЛОДИЦЯ (з виразом, скандуючи): За-тро-ю-ва-ла ді-тям ду-шу...

(бабуся коло вікна заворушилась, остерігає звичним рухом руки)

БАБУСЯ: Мабуть, підходить хтось . . .

(в тишині розгомонює пісня):

«А чаечка б'ється,
На дорогу рветься,
К сірій землі припадає,
Чумаків благає . . .»

ХЛОПЧАК (підспівує «чумаків благає», а тоді): «Чумаки» — це наші, тут би краще з «чумаків» на «чужинців» змінити в пісні.

ДІВЧА: Ти що плетеш?! Чужинців не благається, такий великий, а того ще не навчився?

(бабуся знов шушукає, махає руками, вказуючи вниз)

БАБУСЯ: Чи не до нас якісь люди! . . . Під ворітми затримались, о — стукають!

(старша жінка до юнака)

СТАРША ЖІНКА: Вийди на подвір'я, спитай, чого їм треба.

(юнак вийшов, люди напружено наслухують, від грамофону проливаються слова пісні):

«Верніть мої чаенята,
Поки ще маленькі . . .»

ДРУГИЙ ЮНАК: Гей, змініть там пластинку! Все одна й та сама мелодія, надокучить. Давайте веселішої, годі все плакати.

ДІВЧИНА: Крім «Катюші», «Колокольчика» й «Гопака», інших пластинок не було в сусіди. Одну її й позичила за грамофоном.

(входить перший юнак)

ПЕРШИЙ ЮНАК: Це свої. Питаються, чи можуть приєднатись.

МОЛОДИЦЯ: Та хай заходять, якщо наш гість не перевтомлений.

ТУРИСТ: Ваша хата — розпоряджайтесь згідно з вашою воною. А мені любо серед рідних людей побувати, скільки б їх не було. Що ж, між свояками не пощастило, там у їхнім домі просто руїну вчинили. Грицька-брата викінчили в тюрмі, сім'ю розбили — одних повивозили на цілинні землі, інших заморили в концлагерях.

МОЛОДИЦЯ: Знаєм добре їхню долю... Хоч батькам нашим переживати не довелось, упокоїлися старенькі ще до тої біди.

(входить пара гостей-молодят, знайомляться)

МОЛОДИЦЯ: А це наш рідкий гість із-за моря.

ГОСТЬ: Ми вже так і здогадувались, донеслась чутка.

ГІСТЬ: Там, на кінці вулиці, вистоює довгенько вже грузовик із запущеним мотором. Прийшли остерегти, краще матись на увазі.

ДЯДЬКО: То, певно, до тих політруків Сем'онових звозять під неділю всяку заготовку — то вже й без випивки там не обійтеться. До нас їм нічого — від нашого кута здавна сторонята, вовком дивляться.

(бабуся знову під вікном уставляється на сторожі)

БАБУСЯ: Покищо тихо.

ГІСТЬ: Тут би вам хоч яку пляшку на стіл поставити. Як що-до-того — свій привід буде.

МОЛОДИЦЯ: Так не п'ють же... А рада таки не погана, можна б і скористатись.

ГІСТЬ: Там у вас без того, здається, не буває. Чували, що в кожній хаті повна шафа напитків до вибору на всяку потребу. Але вибачайте, от що інше б цікаво послухати. Знають хоч у світі про те, що тут діється? Співчувають? Можна сподіватись якогось приязного відгуку?

ТУРИСТ: І так, і ні. Відомо ж — скільки таких, що дивляться та не бачать, слухають і не чують! А все таки факти за себе говорять і їх ніяк не сховати. Про поширення правди і свої люди по той бік подбають.

ДЯДЬКО: Ви там, може, й більше від нас про те все знаєте. Тут тепер запанувала гробова тиша.

ГІСТЬ: А як же світ приймає те, що в нас діється?

ТУРИСТ: Часто літє тепло, інколи й зовсім м'якушки не зачепить. Особливо, коли не обізнані достатньо, або коли справа далека від їхніх інтересів.

ГІСТЬ: І всі вони такі холодні, себелюбні — ті чужинці?

ТУРИСТ: Ні, бувають і велиcodушні між ними — з одвертим розумом, почуттям справедливості і ширим серцем для нас. Треба їх шукати, знайомити з незнаною їм проблемою, дружити з ними, попрацювати разом. А проте — розраховувати лиш на себе самих!

МОЛОДИЦЯ (до дорослої дівчини): А ти б нам щось заграла й заспівала, при тому й розважила б гостя, з то його тими розмовами замучати. (до туриста) У неї неабиякий хист до народної музики. І на бандурі грає, тільки ж ніде не можна дістати інструменту, а вже що б не дали за нього!

(звертаються й інші до дівчини, вона погодилася, починає грati на гітарі й ніжно приспівувати «Думи мої». Одні слухаютъ, інші завели гру в шахи, жінки між собою щось перешептуються, бабуся ж незмінно при вікні сторожить)

ДІВЧА (між тим): А я вишивати вмію, правда, мамо?

МОЛОДИЦЯ: Правда, доню. Красно вишиваш, якби тільки ниток тобі досить, бо й тих дастъ-біг . . .

ТУРИСТ: Гарні обі ваші доньки. Годиться придбати їм, чого не мають. Та в нас там легко одне і друге дістати. Є ще й інші діти у вас?

МОЛОДИЦЯ: Один хлопець, що ось тут — мій, інші — сусідські, для товариства. Старшого сина відправили в Казахстан на цілину, може, хоч згодом, як повернеться, поступить в університет, бо раніше не вдавалось. Журба це для нас велика. А от хлопців (вказує на обидвох) мають в армію брати.

ХЛОПЧАК (при матері): Як добрі оцінки в цім році дістану, вельосипед мені куплять і поїду з іншими на колесах до Канева, на могилу Тараса. Правда, мамо, ти обіцяла?

МОЛОДИЦЯ: Бідененький, давно вже мріє про це, а тут нам ніяк не стягнутись на такий видаток.

(бабуся дає нагло знак рукою)

БАБУСЯ: Увага! Там подаль якраз машину зупинили і якісь підозрілі люди, один з них в мундирі, виходять!

(вечірка миттю припиняється, настає мертві тиша)

ГОСТЯ (до чоловіка): Нам можна б ще завчасу відійти, а то як зайдуть і такий великий гурт знайдуть, біди не минути. (до молодиці) А все ж таки поставте пляшку на стіл! (до юнаків). Так що ж, проведете нас? Вам небуде було б тут залишатись.

ПЕРШИЙ МОЛОДЕЦЬ: Гаразд, як іти — то йти. На вулиці заведем собі яку «Калінку», щоб не чіплялись, та й (імітує рух) — заточуючись, повіддалюємося.

(двоє гостей з юнаками виходять. Молодиця ставить пляшку й чарки на стіл, усі засідають за нього, пробують насіпіувати «Пиймо, браття, мед, горілку, нам є все одно». До воріт, перегодя, хтось добивається, виразно чути ґрюкіт, бабуся полошиться)

ДЯДЬКО: Піду, відчиню.

(присутні продовжують співати, через декілька хвилин відкриваються двері, на порозі появляється дядько, а за ним два представники влади)

УРЯДОВЕЦЬ В ЦІВІЛЮ (виступаючи вперед): Палучілась вечерінка, што лі? Но ви, гражданін (вказує на туриста), атсталі ат вашей группи, ето не харашо.

ТУРИСТ: Не розумію вас.

МІЛІЦІЯНТ (примирливо встряває): Донесли нам з Інтуриста, що ви сюди збочили. Вот і взивають вас негайно поверратись, бо ім кудато досрочно рушати нада. А щоб ви не заблукались денебудь, відвеземо вас машиною прямо на вокзал. Іншого поїзду до завтра не буде. А ось і недовго ждати вийзду.

ТУРИСТ: Он як випадково попали мені на слід, що?

УРЯДОВЕЦЬ В ЦІВІЛЮ (не завважуючи іронії в голосі туриста): Н-да, счастливий случай, інакше маглі би уехать без вас.

(гурт ненадійно розбивається, турист покванно готується до відходу, прощається прихапцем)

ТУРИСТ: Ну, що ж, тоді до чергової нагоди. Бувайте здорові! Вдячний за милу гостину.

ГОЛОСИ З ГУРТА: Щасливої дороги! Дякуємо, що навідались. Будемо сподіватись. До побачення!

(турист із представниками влади виходять, бабуся хустинкою втирає очі, присутні помахують руками на прощання)

Завіса опускається

ЧЕТВЕРТА ВІДСЛОНА

ВОСЕНИ

Обширна пасажирська кабіна літака світової летунської компанії. Впоздовж два ряди сидженъ, в середині прохід. Об вікна літака вдаряє міцний вихор хвилею дощу. Промочені й померзлі пасажири квапливо всідають.

ДИПЛОМАТ (примощується поруч Подорожнього): До чорта!

Ще такої собачої погоди не зазнав, а доводилося чимало подорожувати.

ПОДОРОЖНІЙ (поряд): У цих сторонах осінь відома з того. День-у-день дощі, холоднеча така, що до костей проймає . . .

ДИПЛОМАТ (перебиває): А ви, пане, звідки?

ПОДОРОЖНІЙ: Себто відкіля іду, чи звідки з дому?

ДИПЛОМАТ (влаштовуючись вигідно, затягається димом цигарки): Ну, хай на початок — звідки Бог несе?

ПОДОРОЖНІЙ: З України.

ДИПЛОМАТ: О, ви в Росії були, бач як! Скажіть що там нового?

ПОДОРОЖНІЙ: Ні, туди я не їздив. Лише в Україні бував.

ДИПЛОМАТ: О-о-о, хіба ж це? . . . (та й зам'явся). Ну, вибачте, я гадав, це, знаєте, все . . .

ПОДОРОЖНІЙ: Все одно — хотіли сказати? Ні, пане. В Росії тепер людей не арештовують, а от в Україні, то й не знати, коли їх не переслідували.

ДИПЛОМАТ: Ага, ага . . . (забирається до читання газети). Так, значить, там знову неспокійно.

ПОДОРОЖНІЙ: В Україні завжди неспокійно.

ДИПЛОМАТ: Щось нічого про те нечував останнього часу, а повинен би, бо служу в дипломатичному штабі.

ПОДОРОЖНІЙ: Світ мало що знає, бо не цікавиться підкореним народом. Якже ж не бути неспокоєві, коли великий нарід до волі змагає?!

ДИПЛОМАТ: Тихо було там, коли востаннє проїздом спинився. Виглядало, наче люди вдоволені були. На всякий раз, не скаржилися, здебільша відмовчувались.

ПОДОРОЖНІЙ: Мовчазливі мало коли вдоволені. А буває і загрозлива тиша.

ДИПЛОМАТ (зміняє предмет розмови): А що ви скажете про світову економічну кризу? Погано, що? Куди ж вам тепер?

ПОДОРОЖНІЙ: В Америку.

ДИПЛОМАТ: О, там чи не найгірше припекло, відколи стали військо до дому відтягати.

(раптом пішли в рух мотори, тут же й виходить до пасажирів стюардеса, мило посміхається, вітається й заповідає)

СТЮАРДЕСА: Увага! Просимо не курити. Всі, будь ласка, прикріпіть пояси! Скоро підіймаємося. Найближча зупинка Глезгов.

(познайомивши пасажирів з основними інструкціями, виходить. Літак згуркотів, піднявся в повітря, починає одноманітно гудіти)

ПОДОРОЖНІЙ: А вам куди, пане?

ДИПЛОМАТ: Через Шотляндію проїздом в Ірландію.

ПОДОРОЖНІЙ: Славні народи — та й у них неспокійно, вже ж не від гаразду. Дарма, що й меншої кривди там зазнають, ніж в Україні. Там бо не тільки погано, але й трагічно. Нарід, своїми найкращими синами, бореться, а світ і не завважує.

ДИПЛОМАТ: Сьогодні люди всюди неспокійні, але було б краще, для них і для всіх, якби сиділи тихо, поки їм добре.

ПОДОРОЖНІЙ: І давали собою правити лиходіям, якщо й дусять їх, правда? Там саме таке насилля панує, повірте мені. Проте, світ не дбає... Хоч би ви, дипломат, слово правди рознесли.

ДИПЛОМАТ: Тут одного мало. Он що вам пораджу — організуйте справу, призбирайте готівку, буде діло. За гроші все зробиться.

ПОДОРОЖНІЙ: За гроші можна й народи продавати, правда?

ДИПЛОМАТ (позіхає): Будьте добрі, приятелю, розбудіть мене в Глезгов, минулої ночі я й ока не заплюшив (пробує заснути, хвилина мовчанки під супровід гудіння пропелерів)

ПАСАЖИР (з-поза плечей Подорожнього, нахиляючись уперед): Добре ви йому втяли, земляче. Я випадково був свідком вашої розмови.

ПОДОРОЖНІЙ: Що тут багато скажеш, коли той воліє спасти. А вам, може, теж туди, куди й мені?

ПАСАЖИР: Ні, я в Канаду. Захопив цей літак, аби скоріше, бо в мене справ, що й не злічити. У Глезгові пересідаю.

ПОДОРОЖНІЙ: Як же в Канаді? Праці досить? Жити гарно?

ПАСАЖИР: Нічого нарікати. Дах над головою, є й заробітки не погані. Спровадили мене колись добрі люди, то й тепер і я служу іншим в потребі — вже з кілька десятків переселенців до себе перевів.

ПОДОРОЖНІЙ: О, то ви певно підприємець?

ПАСАЖИР: Та ніби так . . . Маю невелике видавництво. До речі — ви тільки з України — а чи якої захалявної літератури немає в вас? Бо, як відомо, передають туристам. От я поможу надрукувати в себе, та й пустимо в світ, хай усі знають, що то в нас під москалем діється. Тож рахуйте на мене, будем спільніками, при тому й вам і мені якась копійка перепаде.

ПОДОРОЖНІЙ: На жаль, не довелось нічого такого звідти роздобути. Але — є щось інше . . . Може поцікавитеся?

ПАСАЖИР: Що? Що?

ПОДОРОЖНІЙ: В Австрії чимало ще нашого народу залишилось, дехто й бідує, варто б подати руку . . .

ПАСАЖИР: Ну, що ж, є на те комітети, хай туди звертаються. Ми не інакше робили.

ПОДОРОЖНІЙ: А я міркував, що в вас є деяка можливість комусь помогти переселитись.

ПАСАЖИР: Та то нарід неробів, коли й досі не виїхав. І, скажіть, скільки можна одному? Не єдиний же я тут. Далі, то вже й не під силу мені. Що годі, то годі.

ПОДОРОЖНІЙ: Он як . . . А от ще інше на примігті — ви видавець і друкар. Може з цим вийде справа . . .

ПАСАЖИР: Що? Що таке?

ПОДОРОЖНІЙ: Передав мені один видатний наш автор-залишеньцець важливий рукопис — це дійсно твір його

життя. Читав я його і певен, що велику вартість має, літературну й історичну. Тільки шкода, що жадне наше видавництво в Європі не поцікавилось, а твір, ручаюсь вам, ціну має і для майбутнього покоління. Це була б книга тривалої вартості, не лиш на потребу дня... Просто в слізах просив мене автор забрати працю з собою й переховати, бо там у нього змарнується, пропаде з його смертю. Що ж, треба шукати охочників видати таку річ нетлінної краси й водночас документу доби. А може все таки знайдеться хтось і зрозуміє значення такої появі, тут про вічну, непримінальну вартість іде. А що, якби так ви піднялися це видати? Повірте, не пошкодуєте. Колись кошти вам тричі повернуться.

ПАСАЖИР: О, ще цього не було?! Вибачайте, але до такого інтересу я вже не кваллюсь. Хай там уже другі на цім доробляються, мене не кортить. Та й свого власного маю досить.

ПОДОРОЖНІЙ: Чому аж так відмахуєтесь? Як ви видавець, то хоч познайомтесь із твором, а тоді вже самі судіть —так, або ні.

ПАСАЖИР: Мені й не цікаво, вже й тепер бачу, що не для мене. Якби таке щось видав, то й навік залежалося б на поліцях книгарень. Хто сьогодні взагалі літературою цікавиться? Газета й розвага — от і все.

ПОДОРОЖНІЙ: Читають же наших авторів з України і класиків.

ПАСАЖИР: Ну, це з того боку, то що інше. Беруть, бо тут політика. Та ще й, може, якого класика на показ.

ПОДОРОЖНІЙ: Таж видають і на цьому боці книжки, ні? Хтось усе таки читає.

ПАСАЖИР: Та хто там читає, не вірте. Партиї видають своє, свої й відборці, читають вони, чи ні. А не партії, то свої власні патріоти часом постараються про свій дім щось видати; ну, та й є ще якісь товариства, гурти, а навіть і родини, що люблять своє захвалити. А то й одиниця, і та про себе пише, вона й видає і перепродує. Аномалія, скажете, але так є. Я знаю, бо з цим постійно маю справу. Мало що воно вартує, дрібнота,

та й тільки, хоч часом грубі з того томи й у дорогих обкладинках. Так, так — свої про своє пишуть і своїм дають читати. А ті й не читають, лише на полиці складають, нехай, мовляв, побачать, що й у мене є.

ПОДОРОЖНІЙ: А коли все ж таки напише хто цінний твір, то вже й нема надії його видати, пустити в громаду?

ПАСАЖИР: Якщо взагалі щось таке в нас зможе вийти сьогодні на світ... Та це ж гроші коштує, і який риск, чи хоч кошти за папір повернуться! Ну, а як уже й появиться — то, може, там якийсь критик доморослий щонебудь напише, та й то більше, аби самому показатись, а тоді що? Твору і не розкуплять і не прочитають його, а письменника все одно забудуть. А про видавництво й собака не забреше, хоч може воно й збанкротувало через те. Отаке воно, а ви мені дораджуєте й собі руйнуватись.

ПОДОРОЖНІЙ (замислившись): Про твір людям байдуже, хіба що кому йдеться про власну честь, о, це вже упадком нагадує... Партикулярне щось, то ще знайде відборця, а з загальною ідеєю — пиши пропало... То, на вашу думку, людство вже не думає якимись моральними мірилами й не живе ідеалами?

ПАСАЖИР: Малий став світ, малі наможились люди, то й мале всім у голові. Кожен про власне корито дбає, в цім і суть усієї проблеми.

(у дверях явиться стюардеса, заповідає зліт до Глезгов)

ПАСАЖИР: Ну, то до побачення, пане товаришу. Будете в наших сторонах, то дайте про себе знати.

(протискається поперед інших до виходу)

ПОДОРОЖНІЙ (про себе): І йди між таких, шукай рідного захисту для своєї сім'ї. (будить дипломата).

ДИПЛОМАТ (протягається): А що, вже Глезгов?

ПОДОРОЖНІЙ: Він і є.

ДИПЛОМАТ: Ну, то бувайте, і здоровіть своїх земляків... Як то ви назвали? З Мадярщини, чи як?

ПОДОРОЖНІЙ: З України.

ДИПЛОМАТ: Ах так, вибачте. Тепер вже не забуду. На все добре!

(поспішає до виходу, входять нові пасажири, один з них садовиться біля Подорожнього, загальний рух, ті ж заповідання стюардеси й, нарешті, літак відлітає)

ПАСАЖИР ІЗ ГЛЕЗГОВ: Тут у Глезгов ще холодніше, ніж у нас в Ісландії.

ПОДОРОЖНІЙ: У нас, в Україні, було ще тепло, але що людям з того, коли непевність долі морозить жили.

ПАСАЖИР ІЗ ГЛЕЗГОВ: У нас, признаюсь, добре таки зимно, а втім нам це на здоров'я виходить.

ПОДОРОЖНІЙ: Добрий клімат, добра й земля в Україні, та яка людям з того користь, коли все те не їхнє, коли життя невільниче.

ПАСАЖИР ІЗ ГЛЕЗГОВ: У нас, кажуть, самі скелі й вода, та ми городи й сади позаводили, парники й лазні побудували. Вільному воля.

ПОДОРОЖНІЙ: Про наш багатомільйоновий народ мало хто й у світі знає; все, що доброго він вчинить, іде на рахунок займанця. От що діється, коли волі нема.

ПАСАЖИР ІЗ ГЛЕЗГОВ: А нас і мільйона немає, але запитайте дитину в школі, то вона вам скаже, хто ми. Маєм волю і — горді з неї, приятелю.

(у дверях з'являється стюардеса)

СТЮАРДЕСА: Рейк'явік!

ГОЛОСИ: О, це вже Ісландія! (оживлений рух, стюардеса далі заповідає)

ПАСАЖИР ІЗ ГЛЕЗГОВ: Так, усім людям відомо — ось і він уже! Нема нічого кращого в світі, як свій власний дім. Завітайте до нас, гостям раді! Холодно в нас, але здоровово, не так, як у вас.

(виходить з іншими, чути різні мови пасажирів, одні виходять, інші прибувають, якась молода пара в себе радіо залила, розносяться звуки «рок»-музики. По кількох хеилинах закликає стюардеса всіх назад на борт. Біля Подорожнього садовиться Дама середнього віку. Стюардеса заповідає, відліт)

ДАМА: Якби тільки щасливо доїхати! Погода препогана і ті постійні напади на літаки. Вам теж до Стейтів?

ПОДОРОЖНІЙ: Так, пані.

ДАМА: Просто не витримаю, так стужилася за Фені.

ПОДОРОЖНІЙ: Це чи не дочка ваша буде?

ДАМА (заходиться сміхом): Та ні, це моя улюблена сучка, расовий теріер. Лишила в сусідів, коли їхала під кінець тижня до Діка в Лондон .. Ах, що за песик, кажу вам. Другого такого і в світі немає!

ПОДОРОЖНІЙ: Себто Дік, чи як?

ДАМА: О, який бо ви! Не Дік, а Фені. Дік — це моого другого чоловіка син, але, знаєте, треба все ж таки провідати, адже він тому не винен, коли його батько неможливий... Але й сусіди такі неуважливі. Аби Фені чого не сталося за цей час... Тільки подумайте — скоро пів тижня, як я її не бачила.

ПОДОРОЖНІЙ: Так, багато чого може трапитись за такий час... В Україні з пів сотні людей виарештують, це певне.

ДАМА: Але Фені, Фені, що з нею? Може й не нагодували, як слід. Боже мій!

ПОДОРОЖНІЙ: У світі мільйони людей голодують, то що це в порівнянні з недоіданням якоїсь нужденної псини!

ДАМА: О, ви Фені не знаєте, і не говоріть так про неї. Раз як гангстери пірвали її, щоб зажадати викуп, я не звагалась десять тисяч за повернення її виплатити. О, Фені, моя любенька, чи, бува, з тобою чого не трапилось?

(розмову несподівано переривають різкі звуки гучномовця)

ГОЛОС ІЗ МАГНЕТОФОННОГО АПАРАТУ: Слухайте уважно! Те, що почуете — не з кабіни літуна. Ми опанували літак. Нас не впіймають, ані не зідентифікують. Ми невидні — ми в тій бомбі, що прихована в літаку й чекає на свій вибух. Але не бійтесь. Якщо зробите, як вам радимо, ні волосинки нікому з голови не спаде. Отже найважніше: літуун мусить зараз же навернути

в напрямку на Кубу і там причалити. Це подано вам магнетофонним записом. Екзекутори всіх інструкцій на борті між вами. Слухайте дальших наших розпоряджень і точно виконуйте. Літуне, негайно керуй на Кубу! Інакше бомба може колибудь вибухнути. Увага! Увага! . . .

(магнетофонний апарат діє далі, в літаку постає паніка)

ПЕРШИЙ ГОЛОС: Дайте знати літунові, щоб завертав на Кубу.

ДРУГИЙ ГОЛОС: Тихо, бо нічого мудрого в тім хаосі не придумаємо.

ТРЕТИЙ ГОЛОС: Мерщій на Кубу! На Кубу їхати — тут нема що довго роздумувати.

ЧЕТВЕРТИЙ ГОЛОС: Люди, схаменіться! Треба почати відповідну акцію, а ви толочитесь.

ГОЛОС ІЗ МАГНЕТОФОННОГО АПАРАТУ: Бомба може колибудь вибухнути. Увага! . . .

ПОДОРОЖНІЙ: Люди! Це звичайнісінський блеф! Злочинці використовують людську наїvnість. Ніякої бомби тут немає. Не вірите? Починаймо пошуки, щоб переконастись.

ГОЛОС ІЗ МАГНЕТОФОННОГО АПАРАТУ: Ми опанували літак. Нас не впіймають . . .

ДАМА: Пропоную сто тисяч доларів, як залишите нас у спокії.

ГОЛОС ІЗ МАГНЕТОФОННОГО АПАРАТУ: Слухайте дальших розпоряджень і точно виконуйте. Літуне, негайно керуй на Кубу!

(Дама попадає в гістерію)

ПОДОРОЖНІЙ (до Дами): Заспокійтесь, пані. Кажу вам, що це вирахований обман. Лиш людський страх його живить.

ДАМА: Двісті тисяч даю . . .

ПОДОРОЖНІЙ: За залізною завісою борці за свободу допомоги потребують. Ви б заоферували на їхні цілі хоч десяту частину з того, що тут хочете намарне викинути, а я вам заощаджу решту. Вибуху бомби не буде, запевняю вас, от зараз перешукаємо весь літак. Ані тепер, ані в майбутньому таких терористичних актів не буде, коли правою допомогою борцям за справедливість і волю сприятимем поборювати всесвітній страх.

ДАМА: Ой, хіба ж ви з Куби?

ПОДОРОЖНІЙ: Аж ніяк. Я ж не якийсь Гернандес чи Карвайо, ось дивіть у мій пашпорт, звідкіля я. (голос із магн. апарату: Увага!)

ДАМА (кричить убік магнетофонного апарату): Триста тисяч!

(тимчасом склався гурт людей, переглядають усе в кабіні, в пошуках за можливою бомбою, проте не знаходять нічого. Хвилювання змагається).

СТЮАРДЕСА (виходить із дверей, заповідаючи): Пані й Панове! Просимо хвилину уваги. Для загального заспокоєння літун рішив повернути курс літака на Кубу. Прохаемо всіх сидіти на місцях і не хвилюватись.

ГОЛОСИ: Тенк гевенс! Гот зай данк!

ГОЛОС ІЗ МАГНЕТОФОННОГО АПАРАТУ: Літууне! Негайно керуй на Кубу!

ПОДОРОЖНІЙ (про себе): І пройдеш тут правдою світ? Там — насилля, тут — хаос. Що ж, випадає хоч самому твердо стояти й голови не тратити.

Завіса опускається

Кінець

19. лютого 1972

Сүд

(моральне дійство в одній картині)

Гейс, 1972

С У Д

(моральне дійство в одній картині)

Дійові особи в порядку їхнього чергування:

СУДДЯ

ВАРТІВНИК

ПЕРШИЙ СВІДОК

ЖІНКА

ЧЕРГОВИЙ СВІДОК

ПІДСУДНИЙ

ПРОКУРОР

СВЯЩЕНІК

СМЕРТЬ

ОБОРОНЕЦЬ

ПРИСЯЖНИЙ (ЧІЛЬНИЙ І ЧЛЕНИ)

Місце: Поцейбіччя   Час: Сьогодення

Судова заля

СУДДЯ (до вартівника): Покличте першого свідка (Перший Свідок увіходить).

СУДДЯ: Ви свідомі того, що ви складаєте зізнання перед судом під присягою. Все, що тут скажете, буде правдою, ще раз правдою їй нічим іншим, як тільки правдою.

ПЕРШИЙ СВІДОК: Так, високий суде, я свідомий цього.

СУДДЯ: Підсудний — ваш добрій знайомий. Ви часто з ним бачилися, розмовляли. Нам треба устійнити радикальність його поглядів у питаннях загально-суспільного характеру. Чи можете виявити його погляди на суспільний лад?

ПЕРШИЙ СВІДОК: Підсудний казав, що в нашому суспільстві наявна яскрава несправедливість.

СУДДЯ: Якраз у чому?

ПЕРШИЙ СВІДОК: На його думку, незначна кількість громадян панує й має всього забагато, а велика кількість безвладна й посідає усього замало.

СУДДЯ: Які думки висловлював підсудний про державу?

ПЕРШИЙ СВІДОК: Що вона терпить від власних пороків і, подібно, як римська імперія, неминуче розпадеться.

СУДДЯ: А що говорив підсудний про людей?

ПЕРШИЙ СВІДОК: Що вони всі однакові. Кожен думає про власну вигоду, не дбаючи про близькіх. Із стану збайдужіння, казав він, доходить до ворогування, взаємного поборювання, поки врешті одні одних не знищать, на чім і закінчиться історія людства.

СУДДЯ: Цього свідчення досить, дякую. (до вартівника) Покличте другого свідка — жінку підсудного. (Перший Свідок і вартівник відходять, увіходить Жінка)

СУДДЯ (після звичного церемоніялу): Підсудний вас покинув?

ЖІНКА: Я його покинула (на залі пересмішки, серед приятельських зрушення).

СУДДЯ (до авдиторії): Спокійно, прошу. (до Жінки) Чи можете з'ясувати причину вашого вчинку?

ЖІНКА: Він живе тільки своєю фіктивною ідеєю. Більше нічого його в світі не цікавить.

СУДДЯ: Що це за ідея?

ЖІНКА: Вивести на сцену свій начебто придушений та благородний нарід.

СУДДЯ: Чи бачите в тому щонебудь злого?

ЖІНКА: Цій мрії він був більш лояльний, аніж будь-чому іншому — мені, сім'ї, державі . . .

СУДДЯ: Маєте ще що додати, чи закинути підсудному?

ЖІНКА (почуття переливається): Що це за подружжя, де нема любови? Краще ніякого! (резолютно) Але до речі — не платить як слід. І невистачально і з перебоями вислав на наше утримання.

СУДДЯ (убік): Це треба відзначити. (до Жінки) Що належить до справи, довідались, дякую (Жінка віходить).

СУДДЯ (до вартівника): Покличте ще одного свідка (Черговий Свідок увіходить).

СУДДЯ (після церемоніалу): Був підсудний, на вашу думку, революціонером-заговірником?

ЧЕРГОВИЙ СВІДОК: Не раз говорив, що треба нищити гниль і продажність на кожному кроці. І, як виметемо з хати все сміття, зможуть у ній порядні люди жити.

СУДДЯ: Не могли б ви щось більш конкретне згадати з його висловлювань?

ЧЕРГОВИЙ СВІДОК: Пам'ятаю, що він казав, ніби громаду треба прочищувати загально й докорінно, починаючи від голови . . . Поборювати, казав він, доведеться багато — пересит, розпусту, злочин, самовдоволення, неспочутливість до долі менш упривілейованих — оце й завдання, до яких підсудний закликав. Якби й ніхто інший на таке не зважився, то він хоч сам один почне боротьбу.

СУДДЯ: Ну гаразд, дякую й вам. (Свідок віходить, Суддя до вартівника) Покличте підсудного. (до авдиторії) Зізнання за підсудним.

(Підсудний встає й підходить до Судді)

СУДДЯ: Маєте щонебудь сказати на свою оборону? Ви критикували суспільство?

ПІДСУДНИЙ: Погано діється в громаді, де лихе ставлять на видному місці, а чесноту заганяють в кут.

СУДДЯ: Наприклад?

ПІДСУДНИЙ: Повій і лицедіїв звеличують, а до голосу характерної людини не прислухаються.

СУДДЯ: Є ще які закиди?

ПІДСУДНИЙ: Зле, коли матеріалістичні заняття нагороджують, а духову працю знецінюють.

СУДДЯ: Приклади?

ПІДСУДНИЙ: З багатьох натуралістичних, сuto-прибуткових професій, як от медична, вчинили легалізований грабіж, а виховні звання знизили до рівня терпимого непотрібу.

СУДДЯ: Ви начебто й заговірник?

ПІДСУДНИЙ: Заговірник свої задуми приховує, а я їх одверто висловлюю.

СУДДЯ: Ви лояльний іншій країні? Наша погана?

ПІДСУДНИЙ: Коли ту викresлюють з мапи світу, то бодай я боронитиму право на її існування. Нашій країні диявол очі засліпив, характер викривив.

СУДДЯ: Вам не все й у духовній площині до вподоби.

ПІДСУДНИЙ: Люди мають здійсняти моральні духовні зачновки, власним прикладом їх підтримувати. Писати й говорити про те замало. Віра втратила живучість, стала декорацією.

СУДДЯ: Словом, ви інакомислячий. Чи не з іконоборців?

ПІДСУДНИЙ: Я є лише собою й відповіданості з дочасного досвіду в бутті не зреchусь.

СУДДЯ: Від такого становища до нищителя принятих форм і поглядів може бути й один крок. Покищо ваша плятформа в усьому різниться від звичної. Ви що — суддею того, що людині годиться? Ах так, іще одна ваша тема — чим їй живиться, а чим ні?

ПІДСУДНИЙ: Бо й яке людина має моральне право вбивати тварин і їсти їхнє м'ясо? Людовбивство злочин, а це? Тварини ж не Божі створіння? Можна прожити й без того.

СУДДЯ: Яка ширінь поглядів! Але тут не арена для їхнього викладу, облишім... От ви з жінкою розійшлися. Можете назвати причину?

ПІДСУДНИЙ: Жінка зламала обіti складені Богові й мені особисто.

СУДДЯ: Як це так?

ПІДСУДНИЙ: Богові шлюбувала, що буде чоловіка слухатись. Мені ж обіцяла, що цінуватиме те, що для мене святе. Ні одного, ні другого не дотримала.

СУДДЯ: Яка б жінка й не була, вона під охороною закону.

ПІДСУДНИЙ: Коли добру жінку бере закон під опіку, то так воно й годиться. Чому б не поступити подібно й супроти праведного чоловіка? Алеж бо ні! Огляди на чоловіка цілком поминувши, вислали йому вердикт, заздалегідь узяли за винного. Так чинити несправедливо.

СУДДЯ: Це справи не торкається. Ви занедбали надсилати належність на утримання родини.

ПІДСУДНИЙ: В цьому злой волі немає. Мої засоби скоротились.

СУДДЯ: То з чого будуть жити жінка, діти?

ПІДСУДНИЙ: Мусить і вона піznати необхідність власної праці, тоді й оцінить краще вартість заробітку. А допомагати я не відмовився.

СУДДЯ: Ви покищо вільні, слово забере прокурор. (Підсудний віходить, Прокурор займає своє місце.

ПРОКУРОР: Справа така ясна, що й довгої мови не потребує. Підсудний вимикається з усіх норм і рамок людської спільноти. Говорить про почуття відповідальності, а заперечує його навіть супроти власної дружини. Свої особисті погляди намагається накинути суспільності, яку від голови до ніг знецінює, ставляючи себе в позицію законодавця, судді й виконавця законів. Очорнє різні стани, людей і цілу країну, поширює ересі й нечувану дивовижу, підкопує основи суспільного ладу, а то й закликає до революції. Високий суде! Тут маємо справу з наскрізь небезпечною людиною, яку належить відлучити від спільноти, щоб вона на громадян не мала впливу. Рекомендую найвищий вимір покарання. (Прокурор виходить, серед авдиторії замішання, присяжні перемовляються, до Підсудного наближається Священик).

СВЯЩЕНИК: Упокоріться, прийміть Христа.

ПІДСУДНИЙ: Христа я не відкинув.

СВЯЩЕНИК: В обличчі вічности признайте себе винуватим у гордості, зарозумілості й непокірності.

ПІДСУДНИЙ: До таких провин не признаюся. Провиною було б, якби не домагатися для себе й інших прав свідо-мої, гідної людини.

СВЯЩЕНИК: Сповніться побожністю на порозі таїни, тоді й безсмертне життя буде вашим.

ПІДСУДНИЙ: Не зректися людині власного «я» — цього свідка правди земного буття, навіть за ціну найвищої нагороди.

СВЯЩЕНИК: Бог з тобою, сину. (Священик відходить, підступає Смерть).

СМЕРТЬ: Коли тобі страшно, я відійду.

ПІДСУДНИЙ: Чому б мені тебе боятись? Ти ж визволиш мене з пазурів цього облудного світу.

СМЕРТЬ: Відклич свої погляди, поки пора, і збережеш життя.

ПІДСУДНИЙ: Їх саме воно створило, з ними з цього світу й зійду. А своє свідчення понесу в вічність.

СМЕРТЬ: Ну, гаразд. Тоді підеш за мною геть відсіль, у країй світ. Яке твоє останнє бажання?

ПІДСУДНИЙ: Життя вчинило мене самітним, нехай же так і буде до кінця. Поховайте на відлюдді, на недоступ-них верхів'ях, щоб я нікому більш не загрожував.

СМЕРТЬ: Слушно. Самітним не прожити в муравліську. А втім, може, згодом ще шукатимуть стежок до тебе. (Смерть відходить).

СУДДЯ (втихомирює авдиторію): Ще раз повторюю, спокій! Оборонець має слово. (зголошується до слова Оборо-нець).

ОБОРОНЕЦЬ: Високий суде! Прохаю взяти до уваги соці-яльне запілля підсудного. Дитина незаможних бать-ків, кам'янистий шлях до освіти, завжди на дні сус-

пільної драбини, байдужість, якщо не ворожість, довкілля — як же тут не зародиться соціальний антагонізм у здібної людини? Нервовий стиль життя сучасності, може, й більш упривілейованій особі датися в знаки, не то що такій (при вимовній павзі Оборонець указує драматичним рухом на Підсудного) — яка, зовсім зrozуміло, спроможна (нова драматична павза) — втрасти духову рівновагу. (серед авдиторії шум, присяжні шушукаються, Підсудний міряє спокійним поглядом Оборонця).

ОБОРОНЕЦЬ (риторично закінчує): Тим то прошу трактувати підсудного — як одного з тих заблуканих, а проте не втрачених для суспільності. Від вашого людяного вироку залежатиме й його реабілітація. Врахувавши всі злагіднюючі обставини, поручаю лагідний засуд. Я скінчив (шарманто вклоняється і відходить. Авдиторію опановує заметущня, Суддя заспокоює приявних).

СУДДЯ: Закликаю до порядку! Чекаємо на осуд присяжних (доосередній рух голів Присяжних, декілька хвилин наради, після чого чільний із-поміж них підводиться).

ПРИСЯЖНИЙ: Після основного простеження даної справи наша рада тієї думки, що підсудного належить віддати під психіатричний нагляд, поки можна буде дійти до заключних підсумків. Тимчасово поручаемо піддати підсудного психоаналітичній експертізі й очікуємо діагнози. (Присяжний сідає, Суддя встає й забирається до прочитання судового рішення, всі підводяться).

СУДДЯ: На основі зауважень оборони та рекомендацій присяжних доходимо й ми до висновку, що підсудному прислуговує право додаткового узгляднення. Ось тому суд рішає відрочити справу до часу психіатричної проби й виставлення фахівцями відповідного свідоцтва стану підсудного. На цьому даний етап судової розправи закінчений.

(Заслона)

26. листопада 1972

Проща

(дійство у двох відслонах)

Гейс, 1973

ПРОЩА

(Дійство у двох відслонах)

ДІЙОВІ ОСОБИ В ЧЕРГУВАННІ ЇХНІХ ВИСТУПІВ:

ПРОЧАНИН, *мужчина середнього віку, спокійної, вдумливої вдачі*
ЖИТТЬЯ, *жінка твердих рис обличчя*
МУЗА, *поставна дівоча постать*
ЖІНКА, *середнього віку й росту, нервових рухів*
ПОВОДИР, *бувала молода людина*
ПЕРША ЧОЛОВІЧА ТІНЬ
ДРУГА ЧОЛОВІЧА ТІНЬ
ЖІНОЧА ТІНЬ
ТІНЬ ЧЕНЦЯ АНТОНІЯ
ЧОЛОВІЧА ТІНЬ
СТАРА СЕЛЯНКА
ГОЛОС ЛЕКТОРА
ТУРИСТКА, *молодого віку жінка*
МІСЦЕВА ЖІНКА
МІСЦЕВИЙ ЖИТЕЛЬ
ХЛОПЧАК
МАТИ ДІВЧАТИ
ЛЮДИНА У ПРОНОШЕНІЙ ОДЕЖІ
СТАРИЙ СЕЛЯНИН
МІСЦЕ: Замор'я, Край
ЧАС: Злободенність

ПЕРША ВІДСЛОНА

(Пізня осінь, за вікном невеликої кімнати самітнього жильця раз-по-раз хилиться на вітрі зметене з дерева листя. Вечоріє).

ПРОЧАНИН (задумано): Життя, як та оса, або немила жінка — говірке, непосидюче, дошкульне.

(явиться Життя)

ЖИТТЯ (погрозливо намірившись, підступає до Прочанина, що сперся об підвіконня): А гадки твої все ж таки не при праці.

ПРОЧАНИН: Бодай те залишилось мені.

ЖИТТЯ: Знову нарікаеш? То без коріння ти, то не на свою місці, не таким вдався, як усі, тяга до вічного в тебе, жінка не розуміє, ще чого?

ПРОЧАНИН: Люблю думати, а ти не даєш.

ЖИТТЯ (міняє визивну поставу, зальотно придивляється, близиться): Значить, я ворог тобі, не правда? Думати не даю... Певно — дай бо лиш твоїм гадкам волю, і вони зразу влаштують тебе, гідність твою піднесуть, окрилять, дорогу за сині обрії вкажуть, а, може, ще й нагодують, приберуть?

ПРОЧАНИН: За своїм повсякчасним вислугуванням має людина право хоч раз бути самостійною?

ЖИТТЯ: Ні, не має... Хіба на тому світі. А доки живеш, звідкись черпаеш силу, не так? Туди й її повернати треба. А як же й інакше можливо? Сам, нарізно від людей, прогодуєшся? Протиставишся небезпеці, хворобі? Переможеш беззасібність, беззахистність? У великому, змінливому світі як дуб твердо стоятимеш? Ну, ще не досить тобі, слабка, немічна клітино? На пні родилася, із пня соки тягнеш і на пні сконаєш. Бо таке загальне, безустанне чергування органічного процесу. В тому й основа, сутність і ціль твого існування. Ти ж не якийсь важливий виняток.

ПРОЧАНИН: Тоді чи й жити варто? Пощо?

(Надворі темнішає, завивання вітру змагаються)

ЖИТЯ (на ослоні, злегка підсувається і спокусливо тулилась до Прочанина): Пошо? Невже й насправді невідомо? А повітря грудям — нічого? А вода, а молочко, а... хе-хе, морозиво? А краєвиди, що забивають памороки? А те горде почуття власного росту? Голод знання, досвід, жага забороненого — не варто відмежувати життя? А... От як тільки та одна мить нагороди удвох, що розкішною дрожжю весь організм пройме? Не варто жити?

ПРОЧАНИН: За таку й іншу твою мить весь вік невільництва! (Обхопивши руками голову, безпомічно спирається на лікоть, а там спроквола осувається на опертя й западає в пів-сон. Життя з насмішкою віддаляється. У вікні темінь ночі. Несподівано явиться принадлива дівоча постать Музи, підходить звільна до принищкового Прочанина, спочутливо кладе руку на його чоло, від чого той зривається).

МУЗА: Мир з тобою, не лякайся, це я.

ПРОЧАНИН: Ти? (стурбоване обличчя прояснюється). Хто ти?

МУЗА: Не пізнаєш моого голосу?

ПРОЧАНИН (мов поражений, зусильно намагається пригадати): Боже, так... Та ні, не можу... Ніяк не згадаю... Коли? Де це було?

МУЗА: Коли ще вільно твій дух був... Там, де тебе ще в павутиння світове не обмотали. Скрізь — по широких дорогах ясного простору.

ПРОЧАНИН (схоплюється з місця): Дивна появо, пробі, не муч мене, скажи — хто ти? (намагається доторкнутись ії).

МУЗА (відсахується): Невже справді не пам'ятаєш? Не була ж я завжди при тобі? Вірною, безкорисною подругою? Поки, малодушний, не зрадив мене...

ПРОЧАНИН: Я? Зрадив? Стривай! Ні, ні! Я ніколи і на очі не бачив, не знав тебе справді, якщо тепер не можу впізнати.

МУЗА: А проте чував не раз мою мову. Вже пам'ятаєш? Та й не отак, притьмом, а цілими днями, довгими ночами, а то й надхненними тижнями, місяцями... Що, тепер пригадуєш?

ПРОЧАНИН: Хто ти, неземна красуне?

МУЗА (розчаровано): Нетямущий... А хто був при тобі, як ти до голосу серця прислухався? При свіtlі зірок доріг шукав? Їх за поводирів приймав? До місяця записував, що я потайки підказувала? Чи на вершинах з вітрами розмовляв, або в далеку синь небес зорив, музику лісових потоків наслухував? Чи пахощами полів задихався, до вівтарів гаїв навколошки припадав, матір-земленьку цілунками вкривав? Нікогісінько таки не було тоді з тобою?... Незрячий — я ж була весь час у найкращих хвилинах твого піднесення при тобі.

ПРОЧАНИН (з широко розкритими очима німо заслухався): Ти? Ти? ...

МУЗА: От, непутяний!

ПРОЧАНИН (змахом руки розпачливо закриває очі): Годі, годі, знаю вже... Це ти, свята, непорочна, одна при мені була. Лелійним леготом навіала замир'я знепо-коєному духові, райдугою мостила вибійсті шляхи без-пуття, янгольською музикою природи сповняла свідо-мість, окращувала світ (простягає рамена). Вернись до мене, світла Музо, не залишай самого в незугарному низькому лябірінті (паде до стіп дівиці).

МУЗА (клониться до лежачого): Заспокійся, милий. Не я від тебе, а ти від мене відвернувся. Життя звабило, відомо — в нього стільки красив і позолоти, омані й дурману. Куди там щирій простоті чи непідробній породі з ним за трофей змагатися! Але цить, не побивайся... Я розумію, не осуджу — ти просто заплутався в за-ставлених тенетах, загубив стрімку стежку до загна-ної в чагарники чесноти.

ПРОЧАНИН (схоплюється, вибухає): Не загубив, а зрадив, твоя правда — відвернувся, поринув по шию в життя, заялозив усього себе, задушив небесний гомін в душі, вподобав собі падіння і став як інші — ницим буттє-

виком. Прости, улюблена візіє, втрачена духовна по-
сестро, прийми мене знову, не проганяй негідного!

МУЗА (ласкаючи кінчиками пальців обличчя Прочанина):

Я ж того і прийшла, мій рідний, щоб тебе наново при-
еднати. Даремне кликала передше, довго закликала,
коли ти вибивався з сил у світовому крутежі й гадки
не мав покинути його. Але, видно, дозріла пора твоєї
проби і ти перейняв ще раз мій голос. Виходьмо ж,
суджений мій, не гаючись на наші опустілі левади,
ген аж до вітряних вершин і цілющих джерел. Там
очистиш легені від диму низин, отрясешся від грю-
коту буднів і сполочиш душу від намулу світської
трясовини (обіймаєшся, горнуєшся ніжно й застига-
ють у довгому поцілунку).

ПРОЧАНИН (у трансі): Будемо жити, як сосни живуть — вер-
ховіттям у блакитному безмежжі, над усім сафіровим
довкіллям... Корінцями ж у тугій, первинній землі,
впиваючись її збудливими соками...

МУЗА (свідома своєї ролі опікунки): Я поведу тебе до чистих
дзеркал озерних, де заспокоїш спрагу й побачиш себе
і всесвіт у щирій істині.

ПРОЧАНИН: Будемо гуторити мовою листя, що про суєту
буття шепоче...

МУЗА: Я безустанно нашпітуватиму тобі таємний зміст
твого піднесленого покликання.

ПРОЧАНИН: Зелене привілля буде нам заспокійливим по-
сланням.

МУЗА: А я прястиму в ньому рясну мережу екстази.

ПРОЧАНИН: Незайманий простір стане нам храмом задуми.

МУЗА: Я низатиму в ньому кришталики вічної туги.

ПРОЧАНИН: Житимемо вище, свіtlіше людського приз-
начення...

МУЗА: І глибше, палкіше його мілкої поверхні.

ПРОЧАНИН: Будемо молитись у щедрій тишині бору.

МУЗА: Я напою тебе чаром-зіллям, щоб ти,крім мене, іншої
не знав богині.

ПРОЧАНИН: Побудуєм собі принадну оселю над рвучким ручаєм... Щоб наливав нас здоров'ям і приносив відрадні звістки з усього лісового царства...

МУЗА: Заживеш без буденних потреб людських у моїй дзвінкій країні, а я годуватиму тебе засвітніми видіннями.

ПРОЧАНИН: Польове цвіття майтиме нам влітку наші безсмертні дні...

МУЗА: А я пришиплю тобі свою квітку нев'янучого цвітіння.

ПРОЧАНИН: Пташки небесні сповнятимуть нас замирливою радістю...

МУЗА: А мій спів вестальки будитеме в тебе невтишну жагу.

ПРОЧАНИН: Мрійливий говір природи заколисуватиме до снів пророчих...

МУЗА: Та мій всенаявний поклик визиватиме в тебе невгомонний потік вишуканих слів.

ПРОЧАНИН: Коли ж виснажиться сила природи, вона зажуриться, заллеться дрібними слізами й осиплеťся з золотої окраси — то й ми, сестричко, співчуватимемо її відмиранню... Уболіватимемо над долею всього живого, що йому кінець присуджено.

МУЗА: Хоч самим і не вказано буде завмирati... Тобі ж бо завдання спостережливо супроводити відхід і йти назустріч черговим народинам.

ПРОЧАНИН: О, ти завжди жива і снаjжна, спочутлива й надхненна, залившись навік моєю провідною зіркою!

МУЗА: Так і буде, коханий.

ПРОЧАНИН (захоплено, як заворожений, задивляється в свою задушевну мрію — Музу. Раптом охоплює сумнів, присідає на мить, голосно думає): Невже це дійсність? Наче пташкам — на крилах злинути, здійнятись над людською долею, заглянути вищій правді в очі, ширяти недосяжно над усім світом? (Музу зникає, Прочанин западає в підсвідомість. Надворі сіре. Відкрита сцена на хвилину темніє без дії, доки заграва

сходу сонця не проллеться в ній багряним відблиском.
З горішньої кімнати доноситься знечев'я згук електричної машини до прибирання).

ПРОЧАНИН (підводиться на рівні ноги): Господи! Єдиний вільний день, і то не дасть відпочити (машина з гуркотом оббивається об стіни мешкання).

ПРОЧАНИН: І не навмисне ж вона? Буває, в інший день поснідаєш, далі й до праці пора, а та все в ліжку (згори нагло роздається крик Жінки).

ЖІНКА (крайнє невдоволено): З їжі в холодільнику ледве що залишилось, білизни ціла копиця назбиралась до пральні, взуття і всяке шмаття теж чекає направи, а ти собі висипляєшся... (голос змагається) Он тут мотузка від машини скоро прорветься, але тобі що до того? І знай — грошей для модистки мені треба, не побіжу ж із розпелеханим волоссям за покупками... Чуеш, чи до стіни говорю?

ПРОЧАНИН (про себе): Тільки й тебе тут чути, нікого більш...

ЖІНКА (збігає по сходах униз, розмашино жестикулює): Сьогодні мені не викрутишся, і не пробуй. Писанину свою покинь на потім, книжки теж можуть почекати, підожде і твоя природа, а життя не чекає.

ПРОЧАНИН: Лише проходить поруч і декого ніколи нічого не навчить.

ЖІНКА: А я воліла б, щоб ти приклав руку до чого, замість великими мудрощами займатись. Та й справунків багато, ніколи тебе слухати.

ПРОЧАНИН: Отак і життя пройде, а ти й не знатимеш, що жила.

ЖІНКА: Куди більше взнаю від тебе, на всякий раз. Не відгороджуєсь, як ти, від подій дня, буваю між людьми, прочитую новини... Та й не закопуюсь у книжну мудрість, від чого ти світу Божого не бачиш.

ПРОЧАНИН: Навчило ж тебе оце все хоча б одного — гідно жити?

ЖІНКА: Якщо б уже не моя в тому голова, то, може, з тобою таки й голодна, промерзла ходила б, десь у землянці проживала б.

ПРОЧАНИН: Задовольняти сите тіло, заморюючи холодом духа, хіба краще?

ЖІНКА (гнівно): На пустопорожню мову в тебе час знайдеться, а за щось практичне взятися — боронь, Боже...

ПРОЧАНИН: Жінко, знай міру, що говориш. Оте й саме практичне аж перевантажено гортає на мене життя, найсвітліші знесення душі проганяє, віку вкорочує.

ЖІНКА: Покинув би оці нікудишні думи, станув би як усі люди на твердому ґрунті, то й прояснилося б у душі твоїй і прожив би довше.

ПРОЧАНИН: Насамкінець же, відбувши свою муравлину метушню серед нашого всесвітнього муравліська, на віть і не довідався б, пощо жив на цьому світі.

ЖІНКА: Говори до гори... Та досить того. Ану, скажи — візьмешся нарешті за те, чого мені треба, чи маю сама узятись?

ПРОЧАНИН: Чини так, як оце себе попитала, а мені лиши мій власний вибір (збирається, стелить ліжко і зміряє до виходу під час того, як Жінка мовчазно придивляється. Тимчасом розвиднілось).

ЖІНКА (з осторогою в голосі): Ти знову так собі починаєш? (мовчанка, Прочанин не озираючись, виходить поверх).

ЖІНКА: Куди тобі?

ПРОЧАНИН: На прощу.

ЖІНКА: На яку прощу?

ПРОЧАНИН: У кожного своя проща. (зникає. Жінка сердито відкидає підручне знаряддя й, намірившись кулаком, гукає за ним).

ЖІНКА: А, хай уже несе тебе до лиха!

(завіса)

ДРУГА ВІДСЛОНА

(Влітку, у близьких печерах святої Лаври. Тъмяне світло каганця. Черга людей, що на тіні скидаються, губиться в глибоких сумерках. Колона невиразних постатей спроквола пересувається в коридорі).

ПОВОДИР (поява в темних обрисах): У нашій країні вміють зберігати культурні здобутки. Про культуру тут постійно турбуються, її збагачують,увічнюють.

ПРОЧАНИН: Хоронять від лихих атмосферичних впливів, від небажаних очей скривають... Аби хто не спокусився, не вкрав — у підвалах переховують.

ПОВОДИР: На самому дні, де небезпека найменша, а можливість піклування найбільша.

ПЕРША ЧОЛОВІЧА ТІНЬ: Тут вона нікому не пошкодить.

ДРУГА ЧОЛОВІЧА ТІНЬ: Ані не поможе.

ПОВОДИР: Та що це ви, люди! Либо нь переплутали. Про культуру ж мову ведеться.

ПРОЧАНИН: Вистав її на сонце — споловіс, за буденний хліб стане. А так, у криївці, при святках, то й на вартості здобуде, попит на неї зросте, ціна піднесеться.

ПОВОДИР: І на поємності не втратить, не вилинє й не вивітріє, як ото на поверхні.

ПЕРША ЧОЛОВІЧА ТІНЬ: Там вона, знати, нікуди неходиться.

ДРУГА ЧОЛОВІЧА ТІНЬ: Ще заразить повітря.

ПОВОДИР: Що за дивний з вас народ такий! (придивляється до згуртованих, наближається). Прийшли сюди дивитись експонати, чи, може, демонструвати? (тіні, суцільно змішавшись, купчаться).

ПРОЧАНИН (відходить на бік, зупиняється перед гробницею літописця Нестора, прочитує напис на позолоченій дощці):

Нестор літописець — ось де твої тлінні останки, славетний робітнику пера. Без тебе й не знали б, звідки

пішла наша земля, хто перший княжити почав, хто наші предки... (хреститься) Великий просвітителю! Відкрив нашадкам очі, зате й тебе їхні наглядачі вдруге поховали.

ЖІНОЧА ТІНЬ (висока жінка, несподівано нахилившись над Прочанином, нашпітує): Алеж мовив поет: «Поховайте та вставайте»...

ПРОЧАНИН (оглянувшись на загадкову з'яву): Ваш погляд вогнем проймає.

ЖІНОЧА ТІНЬ: Це відбиск сонця нашого, що крові прохолонути не дас.

ПРОЧАНИН: Ваша мова живим сріблом ллеться.

ЖІНОЧА ТІНЬ: Це ж дар безцінний Славути, чиї води — бурхливі й невичерпні, вічно пропливають.

ПРОЧАНИН: Запашним духом від вас віє.

ЖІНОЧА ТІНЬ: Рідна земля ладаном перепоїла, при якому навіть і гнилому сопухові не встояться.

ПРОЧАНИН: Правда — на те вона свята земля. Здавна обітovanа, колись посідана... Тепер же втраченим раєм настроює, не то що обезлюднений, не то відчужений.

ЖІНОЧА ТІНЬ: О, ні! І земля своя — споконвіку й тепер, і нарід рідний, дарма що приголомшений, перебраний. Та пройдуть кочівники, дурман пройде, а рід залишиться, своя кров не переведеться.

ПРОЧАНИН: Так і закон історичного глузду підказував би. Може й заради нього з далеких сторін рідні покоління на прощу з'їздяться. Он припадають люди до святих порогів, отрясають порох чужини.

ЖІНОЧА ТІНЬ: Земля наша чудес доконає — зраненого зцілити, бездомному дасть захист, блукача притулить, непроханого зайду — і того влаштує, перетворить. Поки всіх не вbere в себе і вrostе в непереможну силу.

ПРОЧАНИН: А покищо тобі, самітна душа, хилятися, ховатись і тинятись із місця на місце.

ЖІНОЧА ТІНЬ: Все до часу. Таким, як я, багато ще долати треба, до цілі шлях промошувати. Поки не прихиляться блукачі до материного, до спільногого лона, поки безбатченки не віднайдуть свого коріння, а зайд-поводи́рів не полонить до решти наш одвічний дух землі. (нізвідки явиться Поводир).

ПОВОДИР: Тут у коридорі голос ваш далеко несе . . . Вибачайте, слухать іншим лекцію мішаєте (чути слова лектора в гурті: «у нас велике дбання про культуру». Жіноча тінь скривається у присмерках, Поводир відходить, Прочанин походжає хвилину й раптом зупиняється перед мощами ченця Антонія — засновника монастиря).

ПРОЧАНИН (паде на коліна, попадає в задуму, стиха проказуючи): Велебний подвижнику Антонію! І тебе, безкорисливого чоловіколюбця, втомило було людство. Ще більш осоружним стало воно тепер — тут пітьма неволі, що омотує душу, там машина сковує тіло, проганяє духа . . . Де дітись на цьому опоганеному світі? Всюди накладають на вільну людину руки, присвоюють її для своїх цілей, а не піддася — пропадай, світовому сумлінню від того не заболить. Чи й не від поганого горя покинув і ти, Антонію, людей і відійшов Богові служити? (явиться тінь Антонія).

ТІНЬ АНТОНІЯ: Не гаразд я вчинив. Бог же у людях, а не окремо від них. Зате ще й досі не спокутував провини.

ПРОЧАНИН (хутко підіймається): Ти, праведна душа? Ти за провину покутиуеш?

ТІНЬ АНТОНІЯ: У грізний час відійшов я від людського роду. Вже надто грішним він мені показався. Думав вимолити для нього крацу долю й подбати за спасення власної душі.

ПРОЧАНИН: І не вимолив? Сам теж не спасся?

ТІНЬ АНТОНІЯ: Без людського спасення немає власного. Хто від людей відходить, той від Бога відходить, той і сам себе зраджує, нелюдом стає.

ПРОЧАНИН: Отче! А хто Бога покидає — той людей покидає?

ТИНЬ АНТОНІЯ: Так, сину. Сам ти бачиш, що творять сьогодні з людиною, за нішо її мають, після того, як від Бога відвернулися, ідолу поклонились.

ПРОЧАНИН (знов обсувається навколошки): Навчи мене не-гідного, Божий угоднику, порадь, як жити!

ТИНЬ АНТОНІЯ: Йди між свій народ, сину, будь з ним у тяжку годину, бо ти йому і він тобі дуже потрібен. Віддаси йому свої послуги, тоді й нові сили від нього добудеш. Тим і Богові сподобишся й людям піде в користь твоя заслуга (проходить Чоловіча тінь, Антоній зникає, Прочанин клониться над мощами).

ЧОЛОВІЧА ТІНЬ (у бік Прочанина з виразною доганою): Така пора настала, що мало молитися — діяти треба, і то негайно! (відходить, наближається закутана в хустину Стара селянка, нахиляється над Прочанином).

СТАРА СЕЛЯНКА: Добре діеш, синоньку, моливши...
Грішний настав час, людям конче треба навернутись...
А немає, бува, при тобі хрестика? Куди лиш не сходила, розпитувала... Якби то мені один-однісінський хрестик придбати! Чого б за нього не дала! Вже й молитовник дісталася, а хрестика дастьбіг...

ПРОЧАНИН (устає): Хрестик, бабуню — усе, що просите...
Не досить вам того, що весь свій вік важкий хрест двигаєте? (надходить Поводир, Старша селянка відсторонюється).

ПОВОДИР (невдоволено): Ей, не звертай я уваги, щоб не гомоніти? Та ви все своє — не тим займаєтесь, лектору заважаєте (доносяться уривки мови лектора: «культуру в нас плекають, як ніде у світі... Ось вам тлінна спадщина, і та збережена»).

ПРОЧАНИН (про себе): Зберегли мертвих, а про живих не дбають, вільний дух умертвлюють.

ГОЛОС ЛЕКТОРА: За якими культурними залишками не питали б — у нас є.

ПРОЧАНИН (про себе): Невже? Коли й маленького хрестика даремне шукати... (підходить одна з туристок, звертається до нього).

ТУРИСТКА: Скоро тут і задихнемось усі. Ходім наверх, на свіже повітря. Та й моторошно навколо як! Чи то від тих мерців, чи, може, з холоду — аж дрижаки проймають тілом. І темрява така, трухлина — а там сонце, рух, життя! (смикає Прочанина за рукав).

ПРОЧАНИН (жестом відмовляється): Того життя всюди вдосталь — надивитесь і в себе дома. А тут сива минувшина, віч-на-віч з великими предками, єдина того роду зустріч за цілий вік!

ТУРИСТКА: Ото вже мені небувальщина, хто б там і не був. Колись жив — то що інакше, а тепер не живе.

ПРОЧАНИН: Чи ви розумієте, хто тут поховані? Наші безсмертні ченці — Антоній і Нестор. Чуєте? Антоній і Нестор!

ТУРИСТКА: Ну, то що таке, ченців багато на світі. А нам чого засиджуватись? Адже побули вже з годину, надивились досита, а ще вам мало — там вгорі на прилавку брошур і сувенірів до вибору, засобитесь на всяку потребу... (Прочанин не зважає на підмову). Ну, які ж бо ви! Скоріш виходьмо наверх, поки ще день. І що це, справді? По підземеллях бродити ми сюди приїхали, чи що? На бульварах стільки всячини, походити б собі, поглянути, до крамниць зайти, купити щось для себе і для своїх... Та ще й такий прекрасний день, от викупатися варто, бо й як же — бути над та-кою рікою й не використати нагоди, був би гріх! Ну, що досить, то досить! Підемо (вчепилася за рам'я Прочанина).

ПРОЧАНИН (з нетерпінням): Даруйте, пані, але наші смаки розминулись — вас ваблять новини міста, а мене хвилює його давнина, вам цікаво на поверхню життя, а мене дивують його глибини, ви шукаєте розваги, а я захоплююсь новим відкриттям — не бачите, що нам не по дорозі? Знайдіть собі, буть ласка, іншого супровідника (надходить Поводир, накиває пальцем).

ПОВОДИР: Тихо. Не гомоніти! Лектора ж не чути! (долітає згук слів: «Культура — шлях наш і мета»).

ТУРИСТКА (підбігає до Поводиря, підхоплює його під рам'я):

Виведіть мене мерщій звідси, свіжого повітря не до-
стає, мені млосно, далебі! (Поводир, отягаючись, виво-
дить Туристку. Щолиш ті віддалились, торкається
Прочанина Місцева жінка).

МІСЦЕВА ЖІНКА (очевидно, знепокоєна): Дослівно немає
чим дихати — ні грудям, ні мислям поживи, просто
неможливо — така застоялість!

ПРОЧАНИ: Вам вийти б надвір.

МІСЦЕВА ЖІНКА: Та ні, я не про те, невірно сприйняли...

Тут про духову потребу мова. Говорять про одне, а
діють зовсім не так. Назверх про культуру, поступ,
а насправді ні одного, ні другого — нечуваний у нас
затиск вільного розвитку, немога щирого вислову осо-
бистих поглядів . . . (навколо них формується гурт лю-
дей, над Прочанином нахиляється Місцевий житель).

МІСЦЕВИЙ ЖИТЕЛЬ: Та й передайте там, звідкіля ви, що
тут незабаром, не те що свободної думки, а й рідного
слова не почуеш.

ХЛОПЧАК (протискаючись до Прочанина): А мене забрали
до чужої школи. Як мати померли, там, сказали, біль-
ше навчишся . . .

ПРОЧАНИН: А що ж батько на те?

ХЛОПЧАК: Батька в мене не було . . . А я таки не буду хо-
дити туди, повернусь до своїх... (довга павза, крізь яку
прориваються з-неподалік слова лектора: «Національ-
на по формі, соціалістична по змісту . . .»).

ЛЮДИНА У ПРОНОШЕНІЙ ОДЕЖІ: А не подавиться він
нарешті тою культурою? Та де ж вона? Хотіли, прав-
да, ті з літератури, що то потерпіли, трохи підняти її,
обчімхати, а що з того вийшло? В зародку здушили, а
за людьми — поминай, як звали. Тепер же всі і вся, як
заворожені, замовкли, а то не своїми язиками загово-
рили, відчужились. І спітайте таких — по-якому ж
оце ви, товариство, мову завели? А ті вам на те тільки
— ну, а що зробимо? Люди, кажу вам, немає нічого
гіршого від страху.

СТАРШИЙ СЕЛЯНИН (що весь час мовчки прислухався):
Hi, е — облуда й підлість, оце я мовлю.

ПРОЧАНИН (гладить по голівці дівчатко біля худої матері, що удвох задивились на нього): А тобі добре ведеться у школі?

МАТИ ДІВЧАТИ: Ще не вивчила як слід другої мови, тому ѿ кепкування над її акцентом, а то просто бокують від дитини, від коли батько на засланні. (стріпует сльозу).

ПРОЧАНИН: Це нечуване!

ЛЮДИНА У ПРОНОШЕНІЙ ОДЕЖІ: Ще б пак! Сьогодні нечуване стає звичним. За щонебудь до людини пристануть — слідкування, допити, залякування, гоніння... А якщо й волі не позбавлять, то проженуть із праці, коли поступити не по-їхньому. Теж і мене нагнали, мовляв, викривляє душі. З весни уже даремно шукаю будь-якого становища.

СТАРИЙ СЕЛЯНИН: В нашому колгоспі вам ще дали б, але там роби, хоч з решток вибивайся, а зарплата — краще й не казати.

СТАРА СЕЛЯНКА (у проході): А не можна б тут де між вами хрестика дістати?

ХЛОПЧАК: Мені їсти так хочеться... Не буде у вас, дячку, зайвої копійки?

(Прочанин добуває з кишені гаманця, всовує папірець у руку хлоп'яти)

ПЕРША ЧОЛОВІЧА ТІНЬ (жестикулює з осторогою): Отже й необачні ви, громадяни. Того й на гадку нікому не впало, що тут мікрофони вмонтовані. (залигає глуха мовчанка).

ДРУГА ЧОЛОВІЧА ТІНЬ: Поводиря тількишо не видно, майтесь на увазі! (Люди притиском розходяться, Прочанин прислухається до подальшого голосу лектора: «Радість життя і творчої праці — це загальна познака побуту в нашій культурній країні»).

ПОВОДИР (саме повернувшись до гурта, придивляється до заслуханого Прочанина, тоді звертається півголосом до нього): Вас, бачу, цікавить наша культура, виявляєте живий інтерес до всього, активно реагуєте (Про-

чанин отрясається від призадуми, роздивляє Поводиря).

ПОВОДИР (продовжує): А що ж, могли б і залишитись між нами, тут і вам поле для довільної праці відкрите. Таких людей як ви нам треба.

ПРОЧАНИН (вражений від несподіванки): Що таке? Чи добре я вас зрозумів? Ви мені це мовили?

ПОВОДИР: Тож вам. Що ж, передумайте добре, країні свіжі люди — похопливі, пильні, пригодяться.

ПРОЧАНИН: Адже сюди я лиш на прощу (спохоплюється) ... у краєзнавчу поїздку вибрався. Коріння спрковла в тамошній ґрунт уже вростають ...

ПОВОДИР: Ще поки не вросли ... Там же й безробіття умовим робітникам ... З вашого потенціялу належно нескористаються. Та й ніколи не зуміете в чужині видати з себе того, що на рідній землі самозрозуміле ... Ей, а чи не стужилися, бува? Що ж, гостям раді, подумайте ... (туристи нетерпеливо гуртуються, задумали виходити. Поводир повертається до них).

ПРОЧАНИН (про себе): От і спокусник знайшовся. Тож я на прошу приїхав ... Ну що? Дався на спокусу, чи може налякався? Ні, ні, геть спокусо, страхи і сумніви! Геть негідна малодушносте і принизливий Дамоклів мечу наказу! Для людей працювати можна всюди, навіть і там, де незорані перелоги. Для всіх — і для оцих тут, засуджених, що неспроможні.

ПОВОДИР: Увага! Отже, думаю — всі на місці. Ніхто не відлучився? (павза). Тоді давайте, рушаємо гуртом на верх! Не губитись — тут маса звеличників культури, а ми тільки середньовіччя дивились. Тепер же назад у нашу добу, на виставку астронавтів! Екскурсія тількищо почалась (гурт повільно виходить).

Завіса

30. жовтня 1972

Юр і Ама

(драматична феерія у двох відслонах)

Гейс, 1973

Ю Р І А М А

(драматична феєрія у двох відслонах)

ДІЙОВІ ОСОБИ:

АМА, молодиця

ЮР, її чоловік

ГОЛОСИ ПРИРОДИ

ЧАС: мітична доба

МІСЦЕ: на краю пралісу

1. ВІДСЛОНА

Нахмурене небо над схилом узбіччя, вистеленим купинами зів'ялого листя. Навколо оголоні стовбури дерев, одне перевалене впоперек, інше вивернене стирчастим корінням додори. Трохи в запіллі, над збуреним плесом озера, самотня хижка на галевині, коло дверей нагромаджене ріщя. З середини виходить Ама, молодиця у свитці, зав'язана в хустину. Хвилину порається мовчики біля домівки її ріщя, тоді випростовується, водить рукою по спині її зідхає: Ой, леле, крижі мої... (стиха про себе): І що з такого життя? — сама праця. Навіщо було її на світ родитись? (злегка наспівує):

О. доленько, скученька ти,
за дрібку радости тобі
повік даниною плати...
За щастя мить — життя в журбі.

(знову починає увихатися по господарстві, зносить оберемками хворіст. Перегодя): З усього видно — на великий сон заповідається. Де-де, минулось уже зелене лісове похмілля,

відгомоніло з борвієм пташине весеління, відклекотіло й по журавлях — вістунах сивої відьми... Із згарами понеслось кудись над обрій все, що сповняло довкілля життям. Ховрашки, та й ті десь заховались... (продовжує роботу — громадить дрібне суччя, час від часу нагинається, підбирає патиччя в запаску, сновигає сюди й туди, стягає щобільші гілки під поріг хатини, складаючи все на купу) — Не пощадила й тебе Мара-костомаха, сестронько вербо, помервила твій кучерявий волос, обчімхала з буйної літньої окраси. Та ти віддаси мені, дорога, ще останню послугу — обіллеш яркозорим світлом мое студене житло, заголосиш жалісно по веснянім дівуванні й обігрієш мене, безрідну... Бо вже йому (скритно позирає на хату) не до того, все нидіє й гасне, небавком і собі повістється в безвість (підходить до купи хмизу). — Тепер то й перед зазимками не лячно, ба й перезимувати можна. Вже більш не деревітиму від холоду, як торік, то й чого мені ще... (якусь мить надумується). — Ну, ще б конче дещо з їжі заготовити, щоб не примлівати з голоду (постійно увихаючись, зупиняється раптом над потічком, що на краю сцени).

— Скоро, голубчику, й тебе Коструб заморозить і стану я твоє біле тіло рвати... Але ти простиши мені, братіку, правда? Я ж не тебе — кригу колотиму. (вітер журливо заводить, зганяє останні пожовкілі листки з вільхи. Ама горнеться до деревини, зазирає з цікавістю в її дупло). — Ні сліду від сніжнобілої мавки, кудись поділось і її листяне послання... Либонь, на зимівлю до своїх русалок перенеслась, туди, в бездонне ставище. Там, певно, в їхнього дідугана вояника відрядніше тепер усім. Чудна така, годі йї давше без них... А, може, друженько, пішла ти на відмолодіння?... Порохно — ось усе, що по тобі залишилось... А ти не прогнівайся, тіточко вільха, що я наберу собі пригорщу-дві, буде згадка по подрузі. Хай хоч воно мені, самісін'кій, ясніє в темряві глухої ночі, коли ні місяць не присвітить, ані молочний шлях чорноти неба не розпилить... Страх, як боюсь у таку пору вовкулаків! Ох, лишен'ко! (хапається за голову). Щоб у лихий час не виговорити! (поповлено метушитися). — І як тут вижити мені!? (починає свою пісеньку: «О, долен'ко, скучен'ка ти»... Несподівано виходить з хижі постарілий мужчина, простоволосий, в кожусі, хвилину витягається, наче з просоння, здригаючись ураз від холоду. Присідає на пні. На небосхилі блідо рожевіє заграва).

АМА (обірвавши наспів, невдоволено озирається на Юра):
Завжди тільки полежував би і спав. А ні, то хоч сидь-
ма ...

ЮР: Надокучив тобі, знаю, знаю ...

АМА (підходить, зачеплена): Нічого ти путнього не знаєш,
хіба що поласувати, або дрімати собі — отак усе з то-
бою.

ЮР: Усе, кажеш?

АМА: А, може, ні? (береться з визовом під боки) Довженні
дні та ночі животіш лише, вже й не зрахую, відколи
це в тебе таке ...

ЮР (підводиться з місця): I сам не знаю, від чого така вели-
ка втома й неміч на тіло й душу находять.

АМА: Та вже ж не від надмірної пильності (відвертається
від Юра, підходить до порога хижі).

ЮР: Страйбай бо! Ось тільки розваж сама — а хто тут бір
викорчував? Хто збудував домівку? Леваду зіллям-
квіттям хто заклечав, землю під засів хто виорав? Xі-
ба не я?

АМА (присідає на порозі): Та коли це вже було! А от тепер,
як найбільша потреба тисне, користи з тебе нема.
Злидні по хаті нишпорять, домовики свого домагають-
ся, та й я упроголодь ходжу, а в тебе одне лиш на гад-
ці — зашитись у темний куток і, нумо, світом нудити,
чи мрії про весняний час снувати.

ЮР: Снагу згубив я, он що... А від злобodenшини тієї, то
вже й малоощо пам'яті тримається.

АМА: Зате блакить минулого ще дужче в пам'яті в'язне.

ЮР: Тоді був зліт душі, була жива краса, були народини
природи. Та й ти моєю зіркою була, надхненням, бла-
китними моїми верховинами... Тоді ж і нове життя
почалось у тобі, Амо... В наших дітях увічнили ми й
віднайшли себе самих.

АМА: Пробі! Не згадуй хоч дітей, бо серце раниш. Всі, як
одне, покинули мене, по світу розбрелись, і що мені
з них?

ЮР: У них твій ранній чар і легіт. У дочці — весіння пісня, в синові — західний вітер. Понеслись вони світ-заочі, полетіли на крилах, які я сам їм і причепив. А що, не сколихнули світ, не зворушили людський рід? Це ж і тебе колись відродять, безсмертно учинять.

АМА: А покищо буду я собі тут одним-одна на відлюдді, всіми покинута, нікому непотрібна. Хіба лиш безприступний вітер перешепнеться зі мною під ночівлю, або зіроньки з далекого неба заморгають до мене, безсталанної... (спадають сумерки).

ЮР: Хто скаржиться, не розуміє істини. Адже все діється вищою волею в цім світі. Про таїнство всесвітньої долі не нам судити. Нам тільки дано починати, просдовжати, чи кінчати існування власного роду. Кожному своє завдання в загальному пляні. І твоє життя лиш одна частина буття вселенни.

АМА: Чому ж мені найгірша дісталась? Защо судилось із дня на день в опущенні клигати?

ЮР: Це вже не по правді нарікаєш. Життя тобі насправді не воріг, зірка твоя ласкова. Зраділа б своему життю, то й воно кращим здалося б. Хто ж про нього подбає, як не ти? Великий світ не причасний до долі одиниці, ми ж усі його частинкою, не він нашою. Чому сподівались того, чого в зірках не написано? Уділ людства — не раювання, а відбуття своєї пайки. Не в золотій же добі проживаємо...

АМА: Не всім рівня жити, одних вивищує світ, а інших, як от мене, принижує, під ноги бере... Та що я кажу, ще гірше — зневажає, недобачує.

ЮР: Дякуй, що тебе світ не зачіпає, на свою торговицю не ганяє, невільницю в ярмо не запрягає. Навіщо нарікати? Живеш собі сама, своїм ладом, події над тобою перекочуються, а ти на них можеш і не зважати.

АМА: Не зважай і ти...

ЮР: Мені вказано бути в середині подій, іти з ними, міняти їх, нові творити. Отак безконечно йду, крок-у-крок із життям, і мушу йти, моя чи не моя в тім воля. Інакше стануло б життя на місці, перестало б бути...

АМА (перебиває): Ти краще ось скажи одне мені — куди ж тобі все отак ходити?

ЮР: Про це я так же мало знаю, як ті зірки, що по небу мандрують. Лиш те відомо, що зве мене всесвітня доля звершувати її колобіг (хвилину німує, сповидно хвилюється, починає хилатися на ногах. Ама прискакує до нього).

АМА: Що з тобою діється?

ЮР: Прийшов уже мій час... Більш нічого не тямлю. Мені ніколи, Амо, прощавай!

(тягнеться мов ранений убік дрімучого лісу)

АМА (услід йому гнівливо): Я так і знала... Йди, йди собі, гетъ із очей! Так же було торік, так завжди бувало, так і буде... Але досить того — щоб мені вже не повертається! (сумовито іntonує):

О, доленько, скупенька ти,
за дрібку радости тобі
повік даниною плати...

(поквапом порається, згодом про себе:) — Пішов собі, як і давніше ходив, даремно затримувати, нічогісінько не поможет. (перегодя, заспокоївшись трохи, враз посміхається): — Та промине ніч зими, настане новий ранок і, дастъбіг, повернеться мій відмолоділий Юр.

(світло повільно згасає. Завіса)

2. ВІДСЛОНА

На світ займається... Сцена, як у першій відслоні, тільки у тьмяних обрисах. Дерева й хижі поринають у млі. Ще лежить покривало снігу, лиши тут і там чорні проміжки зволовленої землі. Від хати, здовж замерзлого потічка й уверх узбіччя, протоптана стежска. Двері домівки відхиляються й виходить відтіля в довгій сутанні, з розпущенним волоссям, Ама. Зупиняється над потоком, наспівуючи:

Дні та ночі зима —
моя доленька хмура,
довго гостя нема —
мого сонечка, Юрія.

(обриває спів, вибігає по стежці над узбіччя, розводить рамена)

АМА: О, віtre, братіку, принеси хоч ти мален'ку звістку від моего рідного! Де віn забарився? Якщо забув мене, нашпітуй мое ім'я вдень і вночі, не давай заснути, все нагадуй йому про Аму, що йому вірна, щиро кохає й уже довго чекає на нього (хапається руками за голову): — Буй-віtronьку, ти всюди буваеш, може, й угледиш його десь там у великому світі. Може, віn у гірку неволю попав і закували його в заліззя (ламає руки) . . . Вивідай про моего Юрія й подай йому вістоночку, що Ама до нього в потребі на край світу полине. Потіш його . . . А мені якби тільки знати, куди його недоленька закинула (опирається замислена об стовбур берізки). А що, як Юр собі іншу знайшов і мене назавжди покинув? . . . (по хвилині) Та бо й дошкульна я була, простибоже. З будь-якої речі бучу заводила, спорила, дорікала йому — важко втомленому, з погідного чола радість проганяла (заходиться плачем, тулиться до берізки, зразу й відсахується). — А може заслаб десь мій милий у дорозі та вже й кінець йому прийшов? Адже подався тоді в бір ні в живих, ні в мертвих . . . А я, нещасна, що вчинила? Горе мені, я ж не пошанувала його виснажених сил, ще й прокляла його . . . О, тільки повернись мені, Юріоньку! Вже я тобі буду догоджати, тягар з плечей скидати, до свого серця горнути. О, вже ти більше від мене скарги до віку не вчуєш, буду тобі й сама собі розрадонькою в найтяжчу годину, вернись бо, Юріе! (після німого вичікування) — А коли ти не живеш, то й мені життя більш немає. Маро-смерте, приходь за мною, забери до свого царства тіней і забуття!

(тишу в природі сколихує раптом вітер)

ГОЛОС ЮРА (наче вітер зашумів): Амо! Життя дано кож-

ному, щоб його сповнити. Нема Марі приступу до нас, поки ми справді живемо й віримо в життя. Амо, життя ще в тобі, ти в ньому; воно твое, Амо, живи, живи! Не чуеш моого приходу? Я ж уже близько (лісом знову знявся шум, захитались верхів'я дерев).

АМА (охоплена несподіваною радістю): Ладонько моя! Шум — будитель усього життя, зі мною. О, великий шуме, благословенний будь, що мені прихід Юра сповіщаєш. (вітер дужчає, Ама стрепенулась від оживлення). — О, який славний шум по діброві пішов! Це ти, це ти, мій вітроньку милий, побратиме моого дружини Юра — що хочеш мені сказати? Кажи, західній вітре! (наслухує мить, ураз сприймаючи вітрову мову).

ГОЛОС ЗАХІДНОГО ВІТРУ:

Вирушай же на шлях,
він із заходу йде,
по долинах, степах
весну-кralю веде ...

В його юних очах
жар кохання горить,
тож рушай бо на шлях,
Юр надійде за мить ...

АМА (в одушевленні підіймає руки вгору): Таки вона, таки з Юром іде! О веснонько, що все життя оновлюєш, вітай! І ти, гоже сонечко мое, приими привіт! Щедра тобі подяка, що очишуєш землю вогнем і всесвіт зігріваєш. Дякую ще й, бо вберегло мені Юра від лиха на трізних життєвих дорогах і привернуло мені його тепер. Будь прославлене во віки!

(на сцені цілком прояснюється, промені сонця пронизують млу)

АМА (прислонює долонею очі, уп'ялившиесь поглядом у далеч): О небо сине, прозорий духу вічності! Осінью землю, оберігай нас і дітей наших від мору, язви й ліхоліть! Подаси й нам одробину твого безсмертя! (тут же перехоплює зором якийсь порух на небі, змахує

руками, підскакує з радості): Сюди, сюди летіть, пташеньки любі! Щедро вгощу, пристановище дам вам — райдужним вісникам моого Юрія. Сюди, з небесних ви- сочин, до мене!

(доноситься пташиний гомін):

ГОЛОС ПТАХІВ:

Довго, довго мандрували,
потомились, не доспали,
над землею, океаном
ніч минула, рано,
Богові осанна!

Вже пора зиму прогнати,
веснонці вдягати шати,
щоб маїла луг і гори,
пролітала бором,
все вгору та вгору . . .

АМА (легко, по-дівочому, збігає по стежці вниз, обіймаючи на бігу то одну, то другу деревину, при тому закликаючи): — Сестронько берізко, прокинься! Тіточко вербо, час і тобі проспатися! Гей, друженьки, годі вам зимувати! (придивляється щільніш до деревеца) — Ач, я невторопна, а ви вже й наллялись соками, вибрунчились. Вітайте всі з весняним ранком! Хтось до нас в гості йде — вгадайте, хто? Але мені духу не стає, враз аж питоньки захотілось (припадає до струмка, що саме розливается вширінь). — Ох, братіку любий, як добре, що напоїв, не поскупився! Та ще й яка вдячна тобі, що споліскуеш земленьку, зносиш геть усю нечисть (відчутний плескіт водиці в потоці).

ГОЛОС ПОТОКУ:

Вже Юр іде,
весну веде,
по воду йдуть,
із мене п'ють,
вода ж усе
мене несе . . .

АМА: Бач, і ти вже, жвавий хлопчику, новину вчув. Е-ге, наш господар здалекої мандрівки до дому поспішає (припадає до землі). — Спасибі тобі, матінко-землице, що держиш нас усіх на собі, годуеш і дбаєш про нас. Дякую й тобі, що привела чоловіка до мене (схоплюється на ноги). О, життя! Яке прекрасне ти, коли серцем тебе відчути в собі! Для величного відчуття того жити варт! (закручується на місці, пускається в танок довкола сцени). Життя мое — ти знову в серці народилось! Не знала довго я тебе! (продовжує танцювати). Сцена ясніє тепер золото-блакитними тонами ранкового сонця й голубінню прозорого неба. В освітленому запіллі показується зазеленілий моріг з-під танучого снігу. Гілки на деревах набриніли свіжою прозолоттю, із стріхи хижі починають скапувати срібні сльозини. Сценічна картина викликає одне суцільне враження леготу й запашності повітря. Пташиний говір змагається. В розгari його симфоній явиться на сцені в білій одежі красен-Юр із простягненим до Ами рутяним вінком. Вона, задихана танком, на мить пристає і враз, із окликом: Ладо-ладо, Юр прийшов! — кидаеться безпам'ятно Юрові в обійми. Настроєва хвилина, визвана піднеслою подію і співучим краєвидом, триває, поки не западе заслона.

Кінець

Лютий, 1973

ПРОСТІР І ВОЛЯ

(До прозової творчості Р. Володимира)

Доля загнала багато українців у чужі краї, де їй приневолила їх жити. Чимало з-поміж них віддає з конечності свої сили й час виключно боротьбі за існування, але трапляються між переміщеними людьми й такі, що наперекір долі й обставинам намагаються надати своєму життю якісь вартості, якусь ціль і рацію існування. До таких останніх належить і Роман Володимир Кухар (Р. Володимир). Хоч умови закинули його до невеликого університетського містечка Гейс у стейті Кензас, в нього залишилась українська духовість. Після одноманітної праці педагога, шукаючи зміни, нових вражень, бажаючи піznати Америку, Р. Володимир разом з доньками й сином пускається в мандрівку по стейтах Кензас, Небраска, Вайомінг, Нью Мексіко, шляхами піонерських напрямків на Орегон і Санта Фе, берегами рік Плятти й Rіо Гранде, верхами Скелястих гір тощо. Бував він під час одної подорожі і на полях, де американський герой, генерал Кастер, згинув у протиіндіанському поході, в якому втратило життя понад 200 вояків американської Сьомої Кавалерії і багато індіян. В нарисі «У батьківщині Вілли Кетхер» згадав автор свій побут в містечку Ред Клавд, Небраска, де він відвідав дім американської поетки й письменниці, що у своїх творах займалася піонерським життям чеських переселенців. Р. Володимир не обмежується до американського терену у своїх нарисах. В одному творі описує він, як проминуло йому літо 1968 р. над Попрадом, у словацьких містах Братиславі, Жіліні, Ружомбероку, Мікуляші. В місті Пряшеві зустрінувся він з українською стихією — найменшою часткою нашого народу, що живе й розвивається на широких просторах, від гір Кавказу аж по ріку Попрад.

Дарма що нариси «Простір і воля» створені під безпосередніми враженнями з подорожей, у них проявляється духовість українця-патріота, про що свідчать і окремі твори збірки, напр., «На провесні й осінню», або твір присвячений світлій пам'яті Алли Горської. В ньому автор вплітає слова повні ліричного патосу: «Рідна земле — в тебе збереглась найвища з цінностей людини: вільність душі». Хоч Аллу

вбили вороги України, то вітчизна наша має душу, яка є вільною навіть тоді, коли сковане її тіло. Україна поневолена, але нескорена.

Під час своїх мандрівок і подорожей Роман Кухар побував і в Канаді і в Англії. Плодом мандрівки в Англії є нарис «Бурні вершини», такий багатий змістом, що, здається, займає він у збірці перше місце. «Бурні вершини» — це твір про трьох сестер — англійських письменниць, Емілію, Шарльотту й Ганну Бронте, дочок протестантського пастора Патрика. Ті три жінки прожили ціле життя в загубленій на узгір'ях місцевині Гаворт біля Кіслі в Йоркширі, здалека від міст, від цивілізації, а все ж таки створили літературні твори, повісті, знані майже у всіх країнах світу. Серед них відоміші «Бурні вершини», «Агнес Грій», «Джейн Ейр», «Вілетта». «Бурні вершини» перекладені на укр. мову під наг. «Буреверхи», а переклад «Джейн Ейр» приготовив Святослав Караванський до друку.

Автор збірки «Простір і воля» глибоко вдумався в духове життя трьох сестер-письменниць Бронте, дочок верховин і самоти. Він знаменно зрозумів типи тих уже померлих письменниць і пізнав їхне оточення серед мохів і скель вершинного краєвиду, що позначився на творчості сестер. У англійській літературі мабуть не знайдеться літературознавець, котрий нарисував би чіткіше сильветки Емілії, Шарльотти й Ганни Бронте, як це вчинив Роман В. Кухар. Читаючи нарис «Бурні вершини», приходить на думку, чи не перекласти б цей твір на англійську мову, бо ледве чи знайде хтось в англійській літературі кращу характеристику цих відомих сестер-письменників від тієї, що її дав Емілії й її сестрам український письменник. Приведемо кілька урваніх його думок: «Безсмертний дух був, Еміліє, твоїм провідником, алеж не визнали твого генія люди і не знайшлося для тебе належного тобі місця під сонцем, крім вітряних пустель». «Ти вийшла на недосяжні іншим висоти, які тебе знаменували так же, як і ти їх»... «Тебе вабили висоти, де ти віднаходила відчутний у серці абсолют»... «На бурних вершинах твій геній окривлювався, там ти була собою й вірною собі залишилась до кінця...»

Збірка «Простір і воля» — це не дуже велика об'ємом книга, але вона велика своїм внутрішнім значенням, яким так само, як іншими попередніми своїми творами, поставив себе Роман Кухар (Р. Володимир) у ряди передових сучас-

них українських письменників. Усі нариси в цій збірці — це твори людини, що в даних речах виявила передусім якийсь прихованій, може й не зовсім висловлений, дух людської спорідненості з природою. Вони водночас уявляють собою якесь змагання до одуховлення і збагачення земного існування. Всі нариси «Простору і волі» насичені ліризмом, дуже здержанім, без патосу декламаційного характеру. В тенетах піднесеної стилістики у проміжках виявлені автором глибоко філософські роздумування над життям узагалі і над долею людини. Майже всі нариси створені на високому рівні художньої передачі. Письменник, пишучи свої твори, сам відчував, що його думки часом аж під небо сягають, охоплюють собою всесвіт. Роман Кухар глибоко національний, пов’язаний душою з вітчизною, у своїй творчості. Не дивно, що пишучи про Канзаські степи, чи Скелясті гори, або змальовуючи природу в Єловецькому парку, він хоча висловив належно їхню первісну красу, ще більшим, у порівнянні, чаром надихав наші Карпати, подільські поля, рідну землю. Заслухуючись у співи всілякої птиці в Колорадо, чи жайворонка в Небрасці, він чує голоси з чарівної української землі, згадує львівську Вільку, Цитаделю, Стрийський парк. Навіть у розмові з донечкою на чужині письменник розгортає перед нею образи, визвані споминами з України. Він зачаровані злітає думками в безконечне, ширяє над безмежним, а все ж розуміє, що вічне й буденне є виявами буття; буття, яким воно є, вміє Роман Кухар образово, художньо відтворити, разом з картинами зі щоденного, конкретного життя. Через те його твори не абстрактні, прозаїчні, але конкретні, художні, образові.

Як син українського народу і член свого покоління, автор пережив, страждав і бачив багато, тому в його творах часом помітні скептицизм і пессимізм, але як хвилеве й окончне явище, бо в загальному нариси «Простір і воля» відзначаються погідним, спокійним оптимізмом, життерадістю. Той глибокий оптимізм призводить автора згаданої збірки вірити в силу духа України і в її кращу майбутність.

У «Просторі і волі» зумів Роман Володимир Кухар поєднати гармонійно зміст і форму, простоту, ясність і прозорість вислову, як і майстерність стилізу з багатством і різноманітністю змісту. Рівночасно твір є якимось свідченням, що талант письменника постійно розвивається. Його творчий успіх помітний головно в тому, що письменник, не намагаю-

чись писати твори з дуже оригінальними чи модними, або модерністично зумовленими темами, вміє охоплювати в подіях і з'явищах життя істотне, вічне, далеке від усього банального, дешево-тенденційного, чи вульгарно-побутового. Творчість Романа Володимира Кухаря має багато достоїнств, а між ними головну чесноту — щиру, глибоку віру, що в Україні скривається та сила, яка покищо проявляється незначним вулканом, але прийде час, «коли та сила рознесе і зруйнует темницею зла і беззаконня, щоб розквітнути сузір'ям волі над усім земним простором». Іншою чеснотою творчості Романа Кухаря є гарна, чиста, добірна літературна мова, вжита свідомо і продумано. Сила, що звертає увагу читачів на твори письменника, родиться з того стану, що Роман Кухар є письменником великої творчої активності, широкого обсягу зацікавлення та непересічного знання й досвіду.

ВИДАНІ ТВОРИ РОМАНА КУХАРЯ:

ДО КРАЇНИ ПРОВЕСНИ, поезії
ПАЛКІ СЕРЦЯ, поезії
ВІТЧИЗНЯНІ ПОЕМИ
СУЧАСНЕ, поезії
ВИСОЧІЙ, ЖИТТЯ! поезії
ПРАПОРИ ДУМКИ, поезії
ПОЕЗІЯ В ПЕРЕКЛАДАХ
ПРОСТИР І ВОЛЯ, нариси
СУЧАСНИЙ ВЕРТЕП, драматичні твори

Готуються до друку книжки того ж автора:

НАЦІЯ НА СВІТАНКУ, роман з визвольної доби
1920-1940-их рр., у двох томах:

1. МИР
2. ВІЙНА

СВІТ ЛЮДИНИ, оповідання й нариси
ВЕРХІВ'ЯМИ БУДНІВ, оповідання
ЗАПИСНА КНИГА, у трьох томах:

1. МИНУЛЕ
2. СЬОГОЧАСНЕ
3. БЕЗЧАСОВЕ

(статті, есеї, критика, спогади)

СЛАВІСТИЧНІ РОЗВІДКИ

(до історії, літератури й мови
слов'янських народів)

Замовлення на твори Р. Володимира:

ПАЛКІ СЕРЦЯ	\$ 2.50
ВИСОЧІЙ, ЖИТТЯ!	\$ 1.50
ПРАПОРИ ДУМКИ	\$ 1.50
ПОЕЗІЯ В ПЕРЕКЛАДАХ	\$ 2.00
ПРОСТИР І ВОЛЯ	\$ 2.50
СУЧАСНИЙ ВЕРТЕП	\$ 3.00
НАЦІЯ НА СВІТАНКУ (в друку)	\$ 9.00

просимо висилати на адресу автора:

Roman V. Kuchar, 2402 Canal Blvd., Hays,
Kansas 67601, USA

або Українського Видавництва:

Ukrainian Publishers, Zeppelinstr. 67, 8 Munich 80,
West Germany

С У Ч А С Н И Й В Е Р Т Е П
(Драматичні твори)

З М И С Т

Проф. Богдан Романенчук: Передмова	5
Полянка і ратник (веснянка) .	9
В заграві забутих ранків (дійство у трьох відслонах)	10
Душа на волі (містерія) .	23
Ярослава (драматична поема у двох картинах)	37
Еміграційний будень (дія в одній відслоні) .	49
На підходах до вершин (інтелектуальний вертеп)	73
Одержимі (дія в одній відслоні)	91
Сучасний вертеп (дійство в чотирьох відслонах)	99
Суд (моральне дійство в одній відслоні)	129
Проща (дійство у двох відслонах)	137
Юр і Ама (драматична феєрія у двох відслонах)	155
Д-р Олесь Бабій: «Простір і воля» (до прозової твор- чости Р. Володимира)	165
Видані твори Романа Кухаря .	169

Мюнхен-Гейс, 1973

one-act plays (written in verse as well as in prose) an attempt is made to capture sub-specie aeternitatis, the moments of truth in each of the periods dealt with (from prehistoric times to the present), and to display the intricacies of our present mode of life.

The various themes of the short plays in this volume could be briefly summarized as follows: **The Sunrise of Forgotten Days** probes the motivation behind so-called voluntary human sacrifice in a singular ancient rite. **A Wandering Soul** offers a case of historic continuity of a man's search for his native country. **Yaroslava** is a eulogy dedicated to the heroic female freedom-fighter. **Everyday of an Emigrant** fixes the highs and lows in the life of one community in the displaced persons' camp. **From the Foothills to the Summit** poses an intellectual dilemma in our age full of paradoxes and vicissitudes. **Possessed** reflects a fearless determination to defend human dignity in a place where it is denied. **A Contemporary Miniature Theatre**, the central play which gives the collection its title, examines four levels of human consciousness—individual, communal, national, and universal awareness. **Trial** presents the plight of a non-conforming man in a society of conformists. **Pilgrimage** points out an unexpected direction on a turbulent road to the promised land. **Yur and Ama** explores the relationship between man and woman in cosmic terms.

Cover design by
Prof. Kathleen Kuchar,
Fort Hays Kansas State College

Price \$ 3.00

